

*Hvem tager skraldet i videnssamfundet?
-på sporet af symbolsk dominans og autonomi*

Speciale ved Aalborg Universitet

Studerende: Morten Kyed

Vejleder: Annick Prieur

Antal Ord: 34.604.

Afleveret: 8/9 2009

FORORD	4
1. INDLEDNING.....	5
INDLEDENDE PROBLEMSTILLING	5
DEL 1	7
2. KLASSEANALYSE	7
MARX' TILGANG TIL KLASSEANALYSE.....	8
WEBERS TILGANG TIL KLASSEANALYSE	11
DEN FUNKTIONALISTISKE TILGANG.....	13
KLASSEANALYSENS 'KULTURELLE DREJNING'	14
(RE)KONSTRUKTIONEN AF KLASSER OG RUM	17
DISTINKTION OG DEN SYMBOLSKE ØKONOMI.....	20
'NØDVENDIGHEDENS SMAG' OG 'DEN LEGITIME KULTUR'	22
GENERALISERING AF BOURDIEUS DOMINANS/DISTINKTIONSANALYSE	25
KLASSERNES MORALSKE SIGNIFIKANS.....	28
DEL 2	30
3. PROBLEMFORMULERING	30
UDVÆLGELSE AF EMPIRISK CASE.....	31
REPRÆSENTATIONER AF SKRALDEMANDEN	35
4. METODE	38
DATAMATERIALET	38
ADGANGEN TIL FELTET	39
FORBEREDELSE AF FELTARBEJDET OG BRUD MED DET PRÆ-KONSTRUEREDT.....	40
MIN PRÆKONSTRUKTION AF SKRALDEMÆND.....	41
MODTAGELSEN I FELTET	42
HVAD LAGER DU HER?.....	43
OM AF FÅ INTERVIEWENE I HUS.....	44
ETISKE OVERVEJELSER	45
DEL 3	47
5. FELTET	47
6. PRÆSENTATION AF SKRALDEMÆNDENE	49
"EJNER"	49
"BOBBY"	50
"ANDERS"	51
"KURT"	53
"IB"	54
"KARL"	55

<u>7. ANALYSE AF DATAMATERIALET.....</u>	<u>56</u>
<i>"DEN GODE SKRALDEMAND"</i>	<i>59</i>
<i>EKSURS OM ORGANISATIONENS DISCIPLINERING AF SKRALDEMANDEN</i>	<i>62</i>
<i>"SKRALDEMANDENS TI BUD"</i>	<i>63</i>
<i>REGLER OG FRIHED</i>	<i>64</i>
<i>LØNARBEJDERLIVSFORMEN SOM IDEAL.....</i>	<i>65</i>
<i>DET GODE ARBEJDE VERSUS USSEL MAMMON.....</i>	<i>68</i>
<i>MASKULIN RESPEKTABELHED</i>	<i>71</i>
<i>"DET GODE LIV"</i>	<i>74</i>
<i>DRØMMEN OM EFTERLØN</i>	<i>77</i>
<i>TOLERANCE OG RESPEKT FOR ANDRES HOLDNINGER.....</i>	<i>79</i>
<i>OPLEVELSER AF KLASSE.....</i>	<i>81</i>
<i>OPFATTELSE AF (U)LIGHEDEN OG LIVSCHANCER</i>	<i>84</i>
<i>SYMBOLSKE GRÆNSEDRAGNINGER</i>	<i>89</i>
<i>SYMBOLSK VOLD - KLASSENERNES SKJULTE SKADER</i>	<i>92</i>
<u>8. KONKLUSION.....</u>	<u>96</u>
<u>9. ENGLISH SUMMERY.....</u>	<u>99</u>
<u>10. APPENDIKS</u>	<u>101</u>
<i>APPENDIKS 1 - INTERVIEWGUIDE</i>	<i>101</i>
<i>APPENDIKS 2 - OBSERVATIONSGUIDE</i>	<i>103</i>
<i>APPENDIKS 3 - METODISKE MEDITATIONER OVER REFLEKSIV ETNOGRAFI.....</i>	<i>104</i>
<i>DET REFLEKSIVE KVALITATIVE INTERVIEW.....</i>	<i>107</i>
<i>EN TYPISK DAG I FELTEN</i>	<i>110</i>
<u>11. LITTERATUR.....</u>	<u>111</u>

Forord

Specialet er den studerendes svendestykke, der markerer afslutningen på fem års dannelsesrejse. Det er med en blanding af vemod, lettelse og nervøsitet, at jeg skriver disse sidste linjer som studerende. Jeg vil gerne takke alle de dygtige projektvejledere (Christina Fiig, Anja Jørgensen, Maria Appel Nielsen, Henrik Lolle, Antje Gimmler, Mike Savage, Rasmus Antoft) for alt, hvad I har lært mig om det sociologiske håndværk gennem studietiden. En særlig tak til Annick Prieur. Din utrættelige vejledning, støtte, mentorship og indsigt har gennem kandidatuddannelsen og særligt i forbindelse med specialet været inspirerende og øjenåbnende. Jeg tror, du har lært mig mere om sociologi og den akademiske verden, end du selv aner, og jeg er dybt taknemmelig.

Også tusind tak til Helle hos Renovationsvæsenet i Aalborg, der tillod mig at lave feltarbejde på deres arbejdsplads. Tak til alle renovationsarbejderne for gavmildt at dele to uger og en masse livserfaring med mig under feltarbejdet og i interviews. Uden jer ville dette projekt selvsagt ikke have været muligt.

Tak til medlemmerne af SCUD og Castor, særligt Sune Qvotrup Jensen, for konstruktiv kritik af et paper med udgangspunkt i empirien for dette speciale. Også tak til deltagere og undervisere på Ph.d.-kurset "Social Inequalities – Local and Global Belonging" for kritik af paper og opmuntring.

Endelig tak til Vickie for tålmodighed, sparring og kærlighed gennem studietiden.

Aalborg d. 8/9 2009

Morten Kyed

1. Indledning

Det siges, vi lever i et informations- og videnssamfund (Bell 1973; Stehr 1994), hvor kapitalismens nye økonomi primært er baseret på vidensproduktion (Lash & Urry 1994; Boltanski & Chiapello 2005; Thrift 2005; Sennett 2006; Florida 2005), der produceres i og mellem globale netværk (Castells 2000). Om end disse samtidsdiagnoser i større og mindre grad synes valide og ikke mindst forførende, vil jeg i dette speciale kigge nærmere på "almindelige" mennesker, der ikke arbejder med viden og information som kerneydelse og som hverken har sociale eller erhvervsrelationer, der er forankret i globale endside nationale netværk. Nogle vil mene, at disse mennesker ikke følger med samfundsudviklingen og risikerer marginalisering i den stadig mere globaliserede vidensøkonomi. Men spørgsmålet er, om beskrivelserne bag disse metanarrativer står mål med den "virkelighed", der opleves i almindelige manuelle arbejders hverdagsliv.

Indledende problemstilling

Nærværende speciale udspringer af en interesse i at undersøge kulturelle og symbolske dominansrelationer i dagens samfund. Især Pierre Bourdieus værk *La Distinction* (herefter *Distinktionen*), der tager udgangspunkt i at forklare, hvordan kulturel og symbolsk klassifikationskampe og dominans er primusmotor for den uddannelsesmæssige og økonomiske reproduktion i samfundet, har bidraget med en tiltænkt gentænkning af klasseanalysen på et tidspunkt, hvor klasseanalysen var stærkt presset af kritikere. Kritikerne hævdede at klassebegrebet var blevet problematisk som følge af klasserelationernes fragmentering i det senkapitalistiske, senmoderne, postmoderne eller postindustrielle samfund, hvor klassebevidstheden ikke spiller en strukturerende rolle i de fleste menneskers identitet og hverdagsliv. Denne kritik havde klasseanalysen vanskeligt ved at forsvare sig imod, fordi den blev stadig mere kvantitativ og kategorisk funderet (Savage 2000). Derfor kunne den traditionelle klasseanalyse ikke indarbejde kritikken, men vedblev med at forsvare eksistensen af økonomisk og uddannelsesmæssig ulighed ud fra kategoriske kvantitative data (Crompton 1998).

Grundlæggende for Bourdieus distinktionsanalyse er, at der på linje med pengeøkonomien også findes andre kulturelle, sociale og symbolske kapitaler (Bourdieu 1986), som samfundets aktører bruger i kampen om anerkendelse. For Bourdieu var mennesket grundlæggende et socialt væsen, hvis primære drivkraft er jagten på anerkendelse (symbolsk kapital) fra andre mennesker (Prieur 2005:9). Bourdieu mente, at symbolsk dominans spiller en afgørende rolle i alle sociale sammenhænge, fordi samfundets symbolske strukturer og opdelinger af verden også er inkorporerede i aktørers mentale strukturer. Således findes samfundets symbolske orden på

samme tid indeni og mellem handlende kroppe. Dermed får den symbolske orden en strukturerende og imperativ indflydelse på de sociale og personlige perceptionskategorier. Herredømmet over perceptionskategorierne, som giver magt til at definere anerkendelses- og underkendelses-kategorierne, er gennemgående i de dominerendes favør (ibid). Denne dominans kaldte Bourdieu også symbolsk vold, hvilket er en oversat dimension af klassekampen (Bourdieu 1984:483). Symbolsk vold er særligt udtalt, når de dominerede ikke er i besiddelse af alternative perceptionsskemaer. Forudsætningen for symbolsk dominans er dog altid, at dens grundlag (perceptionskategorierne) anerkendes. Følgelig, hvis man er uafhængig af en bestemt gruppes anerkendelse, så betyder det undertiden mindre, hvordan gruppen vurderer en, mens afhængighed af dens anerkendelse sætter en i et symbolsk dominansforhold.

Det er mit formål at adressere en kritisk værdsættelse af Bourdieus rationale omkring dominans og legitimitet. Jeg er i denne forbindelse særligt interesseret i, om dominansen er så fremtrædende, som Bourdieu synes at argumentere for i *Distinktionen*. Dette vil jeg undersøge empirisk med udgangspunkt i skraldemænd, der teoretisk set burde være udsat for dominansen, men kan tænkes at have en vis autonomi, fordi de ikke lever deres hverdagsliv i orkanens - de symbolske kamps - øje. Her forinden vil jeg i specialets teoretiske del 1 gennemgå nogle af de klassiske tilgange til klasseanalysen, som Bourdieu både bryder med og bygger videre på. Efterfølgende vil jeg i del 2 formulere en teoretisk funderet problemformulering, baseret på Bourdieu og klasseanalysens kulturelle drejning, som søges besvaret empirisk i specialets del 3.

2. Klasseanalyse

"Differentierings- og stratifikationsformerne danner udgangspunktet for, hvorledes identifikation med andre foregår og dermed for individers oplevelse af og erfaring med at tilhøre en gruppe.....For at vinderne i den aktuelle 'klasse- og klassifikationskamp' ikke uantastet formidler deres version af historien, er det afgørende for underprivilegerede grupper at finde måder, hvorpå historiefortællingen fra bunden af samfundet kan fortælles." (Larsen 2000:31,85).

Klasseanalyse handler grundlæggende om at finde metoder til at analysere og forstå grupperede mønstre i samfundets ulighedsstruktur, og hvordan disse reproduceres både "objektivt" som indkomst, uddannelse, status, dødelighed, osv. men også "subjektivt" som identitet, skam, stolthed, beskedenhed, prætentiositet, arrogance osv. samt "intersubjektivt" som konflikter, afstandstagen, underordning, dominans osv.

I det følgende vil jeg kort skitsere fire af de vigtigste tilgange til klasseanalyse. Min gennemgang vil selvsagt være selektiv, da debatten er lang, kompleks og særdeles omfangsrig. Der kan med rimelighed identificeres en række brud og bølger i klassesdebatten, samt en lang række underdebatter. Man kan derfor enten vælge, at strukturere en gennemgang kronologisk eller indholdsmæssig. Jeg har valgt det sidste. Jeg har fravalgt, at gå ind i debatten mellem traditionerne, men i stedet valgt at præsentere dem separat og stærkt forenklede. Mod slutningen af den korte skitsering vil jeg redegøre mere omhyggeligt for nogle af de vigtigste tekster i den 'kulturelle drejning' og senere den 'etiske drejning', som klasseanalysen bl.a. har taget de seneste 5-10 år. Formålet er at give læseren et overblik over udviklingen - omend det både vil være sporadisk og domineret af min læsning og udvalg af tekster. Ydermere vil gennemgangen positionere mit speciale, der netop tager udgangspunkt i det kulturalistiske klasseperspektiv, indenfor den allerede eksisterende litteratur på området.

Marx' tilgang til klasseanalyse

"Filosofferne har kun **fortolket** verden forskelligt, men hvad det kommer an på, er at **forandre** den" (Karl Marx 1845]1976:403).

Karl Marx projekt var både videnskabeligt samt en politisk kamp. Marx mente, med udgangspunkt i den historiske materialisme, at "*Historien om alle hidtidigt eksisterende samfund, er historien om klassekampe*" (Marx & Engels 2002:219, min oversættelse)¹. Klassekampen udspringer af industrisamfundets økonomiske udbytningsrelation mellem arbejdere og kapitalister. Men selvom klasseantagonisme anses som motoren for historiens udvikling, laver Marx aldrig en præcis definition af klassebegrebet (Crompton 1998:26). Der findes heller ingen samlet teori, fordi manuskriptet til tredje del af *Kapitalen* afbrydes netop der, hvor den skulle have været påbegyndt (ibid;Harrits 2005:27). Der findes heller ikke konsensus om kernebegreberne bag blandt moderne neomarxister (Wright 2005:5).

Helt grundlæggende handler klasse, ifølge Marx, om den strukturelle udbytningsrelation mellem arbejderklassen og borgerskabet, som opstår i forbindelsen spaltningen mellem den samfundsmæssige produktion² og den kapitalistiske tilegnelse³. Her sælger arbejder sin arbejdskraft, fordi han ikke ejer eller medejer produktionsmidlerne, hvori han investerer arbejdskraften. Her er særligt begreberne arbejdsværdilæren og merværdilæren centrale. Arbejdsværdilæren forklarer, hvordan værdi tillægges et produkt alt efter, hvor meget arbejdskraft(timer), der er lagt i

¹ "*Den materialistiske opfattelse af historien går ud fra den sætning, at produktionen og næst efter produktionen udvekslingen af dens produkter er grundlaget for al samfundsorden... Efter denne opfattelse skal de endelige årsager til alle sociale forandringer ikke søges i menneskers hoveder, i deres stadig større indsigt i den evige sandhed og retfærdighed, men i forandringer af produktions- og udvekslingsmåden*" (Engels 1976:132).

² Når Marx taler om samfundsmæssig produktion, er det som modsætning til før den kapitalistiske revolution (middelalderen), hvor der herskede små ofte enkeltmandsbedrifter alle vegne. Disse producerede efter behov og ikke efter profit. Men siden det 15. århundrede er den kapitalistiske produktionsmåde, gradvist blevet den fremherskende. Her kan ingen alene sige at være producenten - alle produkter er fælles-produkter. Den samfundsmæssige produktion er opstået gennem 3 trin; 1) simpel Kooperation, 2) manufaktur og 3) storindustri. Dermed er der skudt en ny produktionsmåde ind mellem enkeltproducenterne. "*Midt i den spontane, planløse arbejdsdeling, som herskede i hele samfundet, stillede den planmæssige arbejdsdeling, således som den var organiseret i den enkelte fabrik; ved siden af enkeltproduktionen optrådte den samfundsmæssige produktion*" (Engels 1976:135). Dermed kom små enkeltproducenter til at skulle konkurrere med velorganiserede fabrikker, hvilket, ifølge Engels, får den naturlige konsekvens, at: "*Enkeltproduktionen bukkende under på det ene område efter den andet, den samfundsmæssige produktion revolutionerede den gamle produktionsmåde*" (ibid.).

³ Den kapitalistiske tilegnelse betyder, at den samfundsmæssige produktion ejes af kapitalisten, selvom denne ikke har produceret varen. Ved overgangen fra enkeltmandsproduktion til samfundsmæssig produktion opstår et modsætningsforhold mellem produktion og ejendomsret. "*Mens arbejdsmidlerne ejer hidtil havde tilegnet sig produktet, fordi det i reglen var hans produkt... så fortsatte nu besidderen af arbejdsmidlerne med at til egne sig produktet, skønt det ikke mere var hans produkt, men udelukkende et produkt af fremmede arbejde. Således blev altså de nu samfundsmæssigt frembragte produkter ikke tilegnet af dem, som virkelig havde sat produktionsmidlerne i bevægelse og virkelig havde frembragt produkterne, men af kapitalisten.*" (Ibid:136).

det, mens merværdilæren fremhæver, at det er kapitalisten der tilegner sig produktets profit eller merværdien, når arbejderens løn, materialer, produktionsapparat osv. er betalt. Således adskilles værdien af arbejdskraften og værdien af produktet, der produceres. Det sker, fordi der opstår både et varemarked og et arbejdsmarked, hvilket ikke fandtes tidligere i historien, da folk primært producerede til sig selv og efter behov.

På baggrund af lønarbejdet og industrialiseringens masseproduktion opstår således en interessekonflikt - produktionsmidlerne og produktionen er blevet samfundsmæssiggjort, mens tilegnelsesformen alene tilfalder kapitalisten. Lønarbejdet, som tidligere havde været en undtagelse, blev ved den kapitalistiske revolution hele produktionens grundform.

Marx påpeger i sjette tese om Feuerbach, at menneskets væsen ikke er noget abstraktum, men derimod indbegrebet af samfundsforholdene (Marx 1976:401). Forholdet mellem økonomien og samfundslivet anses af Marx som forholdet mellem "basis" (den økonomiske/materielle grundstruktur) og "overbygning" (institutionelle og ideologiske struktur, politik, lovgivning, filosofi osv.) (Marx 1976b). Her determineres udviklingen af samfundets materielle basis (den økonomiske struktur og de dertil hørende produktions og udviklingsmåder) og ikke omvendt⁴.

Selvom argumentet går på, at historien primært drives af samfundets materielle struktur frem for den idealistiske, så er det nødvendigt, at de sociale aktører erkender disse materielle strukturer, der styrer den historiske udvikling, idet en erkendelse af disse skal bidrage til revolution og forandring. Det betyder, at arbejderklassen, ifølge Marx, uundgåeligt må gå fra at være en objektiv 'klasse-an-sich', til en revolutionær 'klasse-für-sich'. Dette sker ifølge Marx samarbejdspartner Engels, fordi: "*De drivende kræfter i samfundet virker på akkurat samme måde som naturkræfterne: blindt, voldsomt og ødelæggende, så længe vi ikke har erkendt dem og ikke regner med dem. Har vi imidlertid først erkendt dem, lært deres virksomhed... så afhænger det kun af os, hvornår vi mere og mere underkaster dem vor vilje og når vore mål ved hjælp af dem*" (Engels 1976:145).

Er par kritiske indvendinger mod Marx klasseopfattelse bør nævnes. For det første, er det naturligvis indlysende i dag, at den socialistiske revolution eller kapitalismens kollaps aldrig er blevet en historisk realitet. Endvidere, selvom Marx ikke kun mente, at der kun var to klasser i industrielle samfund, så er hans beskrivelse af de direkte antagonistiske interesser mellem arbejderklassen og det kapitalistiske borgerskab problematisk i forhold til at analysere komplekse og højtdifferentierede samfund - ikke mindst i danske, hvor der i dag findes en stor middelklasse

⁴ Marx' opdeling af samfundet i en basis- og overbygningsstruktur har været genstand for megen debat gennem tiden. Marx er bl.a. blevet beskyldt for økonomisk reduktionisme, fordi han alene anser økonomien (herunder den økonomiske ulighed og klassekampen) som historiens, men også ulighedens motor (Crompton 1998:29). For et forsvar og alternativ læsning af forholdet mellem basis/overbygning se Althusser (1969;2009).

og en enorm erhvervsbeskæftigelse i staten, som ikke direkte virker efter markedskrafternes spilleregler (om end det nogle gange kan se sådan ud!). Mens Marx sondring mellem klassernes objektive og subjektive eksistens er analytisk frugtbar, så er Marx' begreb om arbejdernes falske bevidsthed også problematisk rent epistemologisk. Det privilegerer nemlig den eksterne videnskabelige iagttagelse, som er bedrevidende, hvilket er en problematisk ontologisering af spørgsmålet mellem struktur og aktør (Harrits 2005:31). Endelig er der problemet med, at middelklassens "ikke-ejere" af materielle produktionsmidler kan have en enorm magt, hvilket skaber klasseambivalens (se Butler & Savage 1995). Den administrative og uddannelsesmæssige elite har en enorm dominans i vidensproduktionen, som er den vigtigste i det postindustrielle samfund. Dette bevirker, at det naturlige modsætningsforhold mellem ejer og ansat i praksis ofte vendes til modsætningsforhold mellem lønarbejdere og forskellige niveauer i produktion.

Marx' intellektuelle indflydelse på klasseanalytikere er næsten ubeskrivelig. Et utal af forsøg på revitalisering af Marx' kernebegreber er forsøgt over flere gange og af flere prominente personligheder. Men mens Marx' intellektuelle arv stadig spiller en vigtig rolle for samfundsvidenskaben, så er vigtigheden af hans klassebegreb som fundamentalt omdrejningspunkt efterhånden blevet mindre i 'den nye akademiske marxisme' (Savage 2000:8-15). Især den franske strukturalist Louis Althusser's læsning af Marx' *ideologibegreb* (1969;1971;Althusser & Balibar 2009) og italieneren Antonio Gramsci's (1971) *hegemonibegreb* været særligt indflydelsesrige på marxistiske analyser.

Den mest betydningsfulde neo-marxistiske klasseteoretiker i dag er amerikaneren Erik Olin Wright. Han har gennem en imponerende videnskabelig produktion revitaliseret det marxistiske perspektiv op gennem 70, 80 og 90'erne. Hans analyse er baseret på statistisk deduktion af beskæftigelsesrelationer⁵ og en et teoretisk fundament klasseskema, som videreudvikler og bestræber ajourføring af dominansen mellem lønarbejdere i et senkapitalistisk samfund. Der foregår, ifølge Wright, tre typer af udbytning; den kapitalistiske udbytning, der er baseret på uligheden i kontrollen over produktionsmeddelejerne (altså den klassiske marxistiske), den bureaukratiske udbytning, der bygger på uligheden i organisatoriske ressourcer (eks. DJØF'ernes magt i Danmark i dag) og kundskabsudbytning, der handler om kontrollen af sjældne færdigheder. På baggrund af denne forståelse af klassestrukturen konstruerer Wright (1997:25) følgende klasse-typologi over klassepositioner:

⁵ Der er således en morsom dobbelt betydning i titlen "Class Counts" (1997), som er Wrights måske mest betydningsfulde bog. Det skal dog bemærkes, at Wrights udvikling af både teori og skema er langt mere kompleks, end jeg har mulighed for at vise her.

	Ejer	Ansatte			<i>Relation til autoritet:</i>
Mange ansatte	Kapitalister	Ekspert-ledere	Uddannede ledere	Ufaglærte ledere	Ledere
Få ansatte	Små arbejdsgivere	Ekspert-supervisors	Uddannede supervisors	Ufaglærte supervisors	Supervisors
Ingen ansatte	Småborger-skab	Ekspertes	Uddannede arbejdere	Ufaglærte arbejdere	Ikke-ledere
<i>Relation til knappe kompetenceressourcer:</i>		Ekspertes	Faglært	Ufaglært	

Der er ikke tale om klasser, men om konfliktrelationer på baggrund af de grundlæggende udbytningsmekanismer. Det største problem med Wrights analyse er, at den bliver svært kvantitativ, hvorfor den har vanskeligt ved at forklare interne konflikter indenfor samme klasseposition.

Webers tilgang til klasseanalyse

Det er paradoksalt, at Max Webers klasseforståelse blev så indflydelsesrig efter anden verdenskrig, som tilfældet var, for klassebegrebet spillede en særdeles perifer rolle i Webers sociologiske analyser. Klasse var ikke et begreb, Weber selv brugte analytisk (Sørensen 2000a:16; 2000b:1527 note 3). Webers definition er bredere end Marx, fordi han sonderer mellem klassebegrebets markedsdimension, statusdimension og politiske dimension – i stedet for dimension kunne vi, alt efter analytisk udgangspunkt, også anse opdelingen som; systemer, felter, ordener eller institutioner. En anden vigtig forskel i forhold til Marx er, at Weber vil analysere *individuelle* livschancer/handlemuligheder og ikke kollektive formationer som Marx. Fra et weberiansk synspunkt er marxismens begreb om kollektiv bevidsthed følgelig også dybt problematisk.

Weber definerer klasser på baggrund af tre kriterier: 1) Livsbetingelserne for en flerhed af mennesker er betinget af en fælles komponent, 2) denne komponent udgøres alene af økonomiske og erhvervmæssige interesser, 3) klassen er bundet til vare- eller arbejdsmarkedets betingelser, hvilket Weber også kalder *klasesituationen* (2002:30). Disse tre idealtypiske kriterier kan

imidlertid være næsten umulige at adskille empirisk, fordi de ofte er gensidigt afhængige. I sidste defineres klasse ud fra arten af de individuelle chancer på markedet: *"Klassebegrebet rummer altid en fællesnævner: det er arten af chancerne på **markedet**, der er den instans, som udgør den fælles betingelse for den enkeltes skæbne. 'Klassesituationen' er i denne forstand i sidste instans en markedssituation."* (Ibid:31).

I den marxistiske forstand af kapitalisme, er der alene tale om ejendomsret, fordi Marx implicit forudsatte, at ejendomsret var lig med kapitalgevinst. Webers klassebegreb er godt nok nært forbundet med kapital og muligheden for at erhverve kapitalgevinster, men det binder sig ikke kun til ejendomsret. Webers klassebegreb er på dette punkt mere differentieret end Marx'. Weber sondrer mellem aktører, der kommer til markedet som besiddere, og aktører der kommer til (arbejds)markedet uden besiddelser. Men Weber påpeger, at der indenfor disse to kategorier af besiddende og ikke-besiddende findes yderligere differentiering: *"på den ene side, alt efter arten af den ejendom der kan udnyttes til indtjening; og, på den anden side, alt efter arten af de ydelser, der skal udbydes på markedet."*(Ibid:30). Denne differentiering betyder bl.a., at to personer i samme klassesituation kan have forskellige chancer på markedet, idet evner og viden også spiller en rolle i forhold til den ydelse personen kan udbyde (ibid:32).

Weber mener, at en klasse *kan* mobilisere fællesskabshandlen, men mener modsat Marx ikke, at den behøver at være det (Ibid:33). Selv stærk differentiering af livsbetingelser giver altså ikke automatisk 'klassehandlen' (ibid:32). Faktisk findes der mere fællesskabshandlen mellem medlemmer af forskellige klasser (ibid:33). Dette skyldes, at lønarbejderen ofte har større interessefællesskab med sin arbejdsgiver end med andre lønarbejdere, og det samme gælder for arbejdsgivere (Ibid:34). Derfor fremhæver neoweberianere, at vi i stedet skal analysere differentiering af arbejdskontrakter, når vi måler klasse (Goldthorpe 2000:206-229).

Men begrebet 'klasseinteresse' er desuagtet mangetydigt og ikke engang klart empirisk, hvis man derved forstår andet end den faktiske interesseorientering, der med en vis sandsynlighed følger af klassesituationen og gør sig gældende for et vist 'gennemsnit' af dem, der er underlagt denne situation. Med samme klassesituation og under ensartede omstændigheder i øvrigt kan de retninger, hvori de enkelte arbejdere sandsynligvis vil forfølge deres interesser, være vidt forskellige, alt efter, f.eks. om den enkeltes evner gør ham højt, gennemsnitlig eller dårligt kvalificeret til at præstere den efterspurgte ydelse (ibid:32).

Weber definerer derfor en alternativ klassesdimension med begrebet 'stand' eller standssituation, hvor der fokuseres på: *"..de typiske komponenter, som indgår i menneskers livsskæbne, og som er betinget af en specifik, positiv eller negativ, social vurdering af den 'ære', som knytter sig til en eller anden egenskab, som mange har til fælles"* (2002:35). Der er altså tale om et status- eller æresfællesskab. Dette kan afhænge af økonomisk besiddelse, men Weber bemærker, at dette ikke altid er tilfæl-

det. Faktisk mener Weber ikke, det er ualmindeligt i moderne samfund, at besiddende og besiddelsesløse kan tilhøre samme stand og nyde lighed i social anseelse (Ibid:35). Det som afgrænser standen er først og fremmest krav om en specifik livsførelse, der stilles til alle, som tilhører kredsen. Denne livsførelse er forbundet med et indforstået fællesskab indenfor standen. Den konventionelle livsførelse kan i yderste konsekvens betyde, at standen kommer til at ligne en lukket kaste. Dette får konsekvenser, som kan være både differentierende og stratificerede. Weber låner fra Nietzsche eksemplet med pariastanden (jøderne), der udsættes for en negativ værdighedsfølelse, hvorfor de projicerer deres ære ind i fremtiden i form af ideen om at være et "udvalgt folk". Weber peger endvidere på, at stand ganske ofte reproduceres via ægteskabelige relationer, hvor standen er yderst afgørende.

Webers definition af partier er ganske bred i forhold til, hvad vi normalt opfatter som (politiske) partier i dag. Partierne er samfundsmæssige interessesammenslutninger, der bygger på en eller anden rationel orden. De hører til i magtsfæren, men kan forekomme overalt, *"deres virksomhed er orienteret mod den 'sociale magt', dvs. mod indflydelse på fællesskabsmæssig handlen, uanset hvad dens indhold måtte være. Der kan principielt lige så vel forekomme partier i en selskabelig 'klub' som i en 'stat'"* (ibid:42). Karakteristisk for partiet er, at det arbejder mod et bevidst tilstræbt formål, hvad enten det er sagligt eller personligt. Partierne kan i enkelte tilfælde repræsentere klasse- eller standsinteresser, men det er langt fra reglen.

Den funktionalistiske tilgang

"As a functioning mechanism a society must somehow distribute its members in social positions and induce them to perform the duties of these positions [...] Social inequality is thus an unconsciously evolved device by which societies insure that the most important positions are conscientiously filled by the most qualified persons." (Davis & Moore 1945:242,243)

I efterkrigstiden spillede det funktionalistiske perspektiv en afgørende rolle i sociologien generelt og i USA især (Davis & Moore 1945;Parsons 1954;Blau & Duncan 1967). Hvorvidt denne tilgang er klasseanalytisk eller ej kan diskuteres. Det er i hvert fald et faktum, at tilgangen ikke længe spiller den store rolle i klasseanalyser. Men tilgangen er alligevel vigtig at nævne kort ikke mindst fordi, den var et vigtigt udgangspunkt for hele den danske sociologis institutionalisering og fordi den neoliberale logik, trækker på denne tanke.

Ifølge den funktionalistiske klasseanalyse, så står samfundet til enhver tid overfor rekrutteringsproblemer. Institutionaliseret økonomisk og statusmæssig ulighed, som den realiseres igennem arbejdsdelingen, er ifølge funktionalismen den pris, som samfundet må betale for at få den mest effektive ressource- eller talent og statusallokering. Davis og Moore antager eksempelvis, at tre

typer belønninger stimulerer den optimale ressourceallokering: 1) de, som bidrager til livets opretholdelse og behagelighed, 2) de, som bidrager med opmuntring og 3) de, som bidrager til skabelsen og selvopretholdelsen af selvrespekt og selvhævdelse (1945:243). Jo vanskeligere en position er at udfylde, og jo mere funktionelt nødvendig den er for samfundet, jo mere økonomisk belønning og social status vil en position afgive. Derfor må samfundet tilstræbe at være meritokratisk eller 'universelt præstationsbaseret', som Parsons (1954) kalder det. Der er dog en del empiriske problemer med denne forklaring. Eksempelvis følger løn, social status og mangel på arbejdskraft ikke altid hinanden, som funktionalismen antager (se eks Gold 1952).

Nordmanden Kaare Svalastoga var formodentlig den mest toneangivende figur i den tidlige danske sociologi. Med udgangspunkt i positivismen og den amerikanske funktionalisme konstruerede han og Preben Wolf en model i 9 lag (1961:64-67,112ff.) over stratifikationen i det danske samfund ud fra en kombination af fire stratificerende statuskriterier; økonomisk, politisk, intellektuel og generel social status (ibid:58). Formålet var, at den sociale afstand (statusforskellen) forblev konstant fra lag til lag, om end det meste af befolkningen tilhørte lag 6-8.

Svalastoga og Wolf fastholdte, i lighed med Davis & Moore og Parsons, at statusulighed var nødvendigt for at sikre den rette talentallokering til samfundets funktionelt set vigtigste opgaver (1961:14-22;57). De 9 lag blev senere tillempet til den 5. lagmodel over de sociale grupper i Danmark, som SFI brugte særligt i 70'erne og 80'erne (Hansen 2005:101), men også i Erik Jørgen Hansens inter-generationelle analyse af mobiliteten i det danske samfund (1995) - der dog ikke tager udgangspunkt i en funktionalistisk forklaringsmodel. Det mest bemærkelsesværdige i Hansens arbejde er, at der findes en enorm konsistent social reproduktion sted mellem generationer, selvom strukturen på arbejdsmarkedet har ændret sig, således stadig flere jobs indenfor industriel og landbrugsproduktion erstattes af service- og vidensproduktion, hvilket giver en naturlig total mobilitet uden reproduktionsmønstrene i den relative mobilitet forandres.

Klasseanalysens 'kulturelle drejning'

"The social subjects comprehend the social world which comprehends them." (Bourdieu 1984:482).

Klassebegrebet havde, som følge af 70'ernes og 80'ernes postmodernitetsbølge og ikke mindst individualiserings- og globaliseringsteseerne, en turbulent eksistens i et par årtier. Efter flere omgange at være erklæret død (Nisbet 1959;Pahl 1989;Clark & Lipset 1991;Pakulski & Waters 1996), ufuldstændig som analytisk kategori som følge af den sociale 'individualisering' (Giddens

1994; Beck 1987,1997:kap 3; Beck & Willms 2002:kap 2, 64,107)⁶, og tilbagevist som højaktuel af mobilitetsforskningen fra et neo-marxistisk (Wright 1996;1997;2005;Hansen 1990;1995;2002) og et neo-weberiansk perspektiv (Goldthorpe & Marshall 1992;Breen 2005), er klasseanalysen de seneste år blevet revitaliseret på et nyt grundlag⁷. Det argumenteres nu at både den moderne økonomi (Urry & Lash 1987;1994) og klasseanalysen især, har taget en 'kulturel drejning' (Devine & Savage 2005:1), hvilket bringer spørgsmålet om klassekultur tilbage som et hovedtema (ibid:21).

'Den kulturelle drejning' argumenterer for, at klasse ikke alene kan knyttes til endimensionelle stratifikationskategorier som indkomst, beskæftigelseskategori eller uddannelsesniveau, som Wright og Goldthorpes 'beskæftigelses aggregerede tilgange' (Crompton 1998) har gjort. Post-industriell klasseanalyse må i højere grad knyttes til kulturel praksis, identitet og livsstil (Skeggs 1997;Savage 2000;Devine et al 2005;Bennett et al 2009;Sociology 2005). Fra dette perspektiv handler klasseanalyse ikke om deduktion af socioøkonomiske variabler, men derimod om sociale aktørers sociale (dis)identifikation og kulturelle praksis. Fordelen ved denne tilgang, som tager udgangspunkt i Pierre Bourdieus (1984;1985;1987;1997a) *relationelle* (felt) og *dispositionelle* (habitus) klasseforståelse, er, at et objektiveret rum af klasserelationer og homologe positioner kan identificeres, selvom aktørerne i deres hverdagsliv sjældent har hverken en oplevelse af at være en objektiv "klasse-an-sich" eller en mobiliseret "klasse-für-such"⁸.

Dermed omgås 'struktur-bevidsthed-handlingsmodellen' og problemet med den manglende klassebevidsthed, som i flere år har været en sten i skoen for neo-marxistiske klasseanalytikere, og som individualiseringsstenen berettiget indvender mod den traditionelle klasseanalyse.

'Det sociale rum', der rent empirisk konstrueres på baggrund af den multiple korrespondanceanalyse (MCA), beskriver både social stratifikation og differentiering. Det sker ved, at et relationelt rum af homologe sociale positioner konstrueres, således man induktivt undersøger de maksimale ligheder og forskelle mellem de sociale agenter i datamaterialet ud fra et potentielt ubegrænset antal dimensioner (Rosenlund 1995:57). Metoden er således både særdeles induktiv og

⁶ Disse retninger argumenterer ikke for, at uligheden er forsvundet. De mener derimod, at uligheden er individualiseret, hvorfor ingen kollektive repræsentationsformer eller kategorier længere kan forklare og analysere uligheden tilstrækkeligt.

⁷ Udførlig sammenfatning af denne proces findes i fine versioner hos Crompton (1998), Larsen (2000) Harrits (2005:kapitel 3).

⁸ "A social class (in-itself) – a class of identical or similar conditions of existence and conditionings – is at the same time a class of biological individuals having the same habitus, understood as a system of dispositions common to all products of the same conditionings. Though it is impossible for all (or even two) members of the same class to have had the same experiences, in the same order, it is certain that each member of the same class is more likely than any member of any other class to have been confronted with the situations most frequent for the members of that class" (Bourdieu 1990a:59f, se også 1984:101-112).

effektiv til at dokumentere relationelle variationer i et kvantitativt datamateriale. Endvidere giver Bourdieus begreber om habitus og felt mulighed for at analysere både de objektive feltrelaterede og subjektive/habituelle mekanismer, der ligger bag 'det sociale rums' henholdsvis horisontale og vertikale klassifikationsformer.

Bourdieu's multidimensionelle klasseanalyse tager udgangspunkt i at gentænke Webers sondring mellem klasse og stand (Bourdieu 1984:xii). Bourdieu betoner, at sociale aktører især har en praktisk eller før-refleksiv bevidsthed omkring klassifikations- og perceptionsstrukturer, men de kæmper samtidig om herredømmet over og tilpasning til disse⁹ - selvom objektive klasser ikke findes fuldt realiseret andre steder end på forskerens papir¹⁰. Derfor er den subjektive før-reflekterede investering i kampen symbolsk snarere end rationel. En adækvat klasseanalyse må derfor fange og sammenbinde både den subjektive og objektive dimension af såvel klassestrukturen som den sociale virkelighed. Dette overses i både den neo-maxistiske og neo-weberianske tradition, der anser sociale aktører som rationelt handlende og helt overser den symbolske økonomi, der primært strukturer sociale aktørers handling i hverdagslivet. Fra dette praksislogiske perspektiv er klasse omnipresent i social praksis, både i form af en positiv dobbelt social identifikation (materiel og kulturel) og ikke mindst i form af negative symbolske grænsedragninger og disidentifikation med andre gruppers smag og sociale praksis (Bourdieu 1984:56;475-479).

Mike Savage fremhæver, at Bourdieus klasseperspektiv tilbyder en forståelse af social forandring og restruktureringen af klasserelationer, der kan modstå de problemer, som tilhængerne af 'individualiserings-' og 'globaliseringsteserne' har indvendt imod klasseanalysen adækvans (Savage 2000:151)¹¹. Selvom Bourdieu har en tendens til at reducere kulturelle former til mate-

⁹ Kampen om herredømmet over perceptionskategorierne og den subtile udøvelse af symbolsk vold er central for hele Bourdieus arbejde: *"Once we admit that 'no domination can maintain itself without making itself recognized by making the arbitrary which is at its basis be misrecognized' (Bourdieu and de Saint Martin, 1978:76), Bourdieu's entire oeuvre may be read as a quest to explicate the specificity and potency of symbolic capital"*. (Wacquant 1993:1)

¹⁰ Det er vigtigt at bemærke, at Bourdieu bruger kategorierne 'social gruppe' og 'klasse' i flæng. En social klasse er en objektiv eller subjektiv social grupperingsformation, hvori medlemmerne deler beslægtede positioner i det sociale rum. Af samme årsag taler Bourdieu gerne om klasser i flertal. Der findes eksempelvis ikke kun én men flere 'dominerede klasser' i det sociale rum. Endvidere, fordi klasser ikke har en objektiv afgrænsning andre steder end på forskerens papir, kan det også være problematisk med begreber som 'arbejderklassen' eller 'arbejderklasser'. De bryder ikke med den folkelige, administrative og/eller marxistiske prækonstruktion af begrebet. Dermed risikeres en reproduktion eller det Adorno(1972:162) kalder en ukritisk "fordobling" af det allerede eksisterede. Det er derfor, efter min mening, problematisk, at Bourdieu selv og britiske neo-bourdieuianere som eks. Beverley Skeggs (1997;2004), Mike Savage (2000), Bennett et al (2009) alt for ofte forfalder til at anvende kategorien 'arbejderklasse'. Kategorien er forstyrrende i forhold til logikken bag refleksiv sociologi og fordi afgrænsningen af hvilke aktører, som analytisk inkluderes arbejderklassen, er diffus og ulogisk. Endvidere, fordi klasse er synonymt med grupper i den sociale differentiering er køn, alder, etnicitet stærkt korreleret med klasse/gruppeformation. Derfor er klasse ikke "masterkategorien", som åbenbarer social differentiering (Bradley 1996). Klassificering foregår både videnskabeligt og i social praksis 'intersektionelt' i et samspil med andre differentieringskategorier.

¹¹ Det kulturelle perspektiv som Mike Savage, Beverley Skeggs osv. repræsenterer, er imidlertid også blevet kritiseret for at tage kulturel praksis og identitet for højtidelig på bekostningen af økonomisk ulighed (se eks. Crompton & Scott 2005; Fraser 2000; Scott 2002).

rielle baser samt undertiden har en relativt instrumentel forståelse af kultur (Devine & Savage 2000:193; Alexander 1995:chapter 4; Sayer 1997), så tilbyder hans relationelle og feltdifferentierede kapitalbegreb nogle analytiske fordele i forhold til den traditionelle klasseforsknings udgangspunkt i økonomisk eller beskæftigelsesposition. Bourdieu reducerer ikke klasse til økonomiske relationer eller position i arbejdsdelingen (Savage et al 2005b:41f). Han påpeger derimod vigtigheden af at relatere kapital og felt, hvorved det institutionelle grundlag for kapital fremhæves. Yderligere, ved at dokumentere at økonomisk kapital ikke analytisk kan adskilles fra andre determinanter skabes sociale klasser og ikke kun "objektive" materielle klasser. Derved undgår Bourdieu den uproduktive debat om udbytning (Wright) og rationalitet (Goldthorpe) ved at fokusere på det institutionelle og symbolske grundlag for akkumulering og konvertering af kapital(er) (ibid: 42; Skeggs 2004:kap 1-3).

(Re)konstruktionen af klasser og rum

Selvom klasse og klassestrukturens dominans er et centralt ledemotiv igennem hele Bourdieus forfatterskab, så er *La Distinction* fra 1979 Bourdieus hovedværk om klasse. Bourdieu fremhæver i forordet af *Distinktionen*, at han er bevidst om den franske traditions særegenhed med det parisiske højborgerskabs kulturelle og symbolske dominans (Bourdieu 1984:xi). Han er derfor forsigtig med ikke at generalisere hans empiriske fund udover den franske kontekst. Alligevel mener Bourdieu, at hans analytiske model for det sociale rum kan generaliseres udover hans partikulære case (Frankrig i 60-70'erne) om end med variationer i økonomiske og sociale distinktioner fra periode til periode og samfund til samfund (ibid:xii)¹².

Bourdieu's opfordring til empirisk efterprøvning af den multidimensionelle korrespondanceanalyse (MCA), er de seneste år forsøgt rekonstrueret i Aalborg (Prieur et al 2008; Skjøtt-Larsen 2008), Stavanger (Rosenlund 2000), Storbritannien (Bennett et al 2009), Porto (Pereira 2005) og er samtidig undervejs i Finland (se www.socsci.aau.dk/scud). Der er endvidere lavet MCA af sammenhængen mellem danskernes politiske holdninger og klasse (Harrits 2005; Harrits et al 2009)¹³. Alle disse steder, om end med gensidige variationer i operationalisering og resultater,

¹² Han påpeger i en række internationale foredrag (1989;1997a:15-31), at hans model fra *Distinktionen* har universel analytisk gyldighed. Som Bourdieu rammende bemærker i et efterskrift til en anden bog: "*Those who criticize the 'French' character of my findings fail to see what is important, which is not the findings but the process through which they are found*". (Bourdieu et al 1991:255). Bourdieu mener altså, at kritikerne forveksler opus operatum med *modus operandi* (se eks. 1984:172f). Det samme gælder for hans andre modelbeskrivelser eksempelvis Homo Academicus (Bourdieu & Wacquant 1996:67).

¹³ Bourdieus kulturperspektiv er endvidere forsøgt anvendt i Australien (Bennett et al 1999), dog ikke med udgangspunkt i MCA og med en klassedefinition, det er en blanding af Erik Olin Wright og John Goldthorpe's tilgange (ibid:17f).

viser metoden sig meget anvendelig til at identificere sociale differentieringsformer og klassifikationsmønstre.

Foruden rekonstruktioner af det sociale rum er der efterhånden også lavet en del kvalitative studier med udgangspunkt i Bourdieus klasseforståelse. Et generelt fund er, at (u)viljen til at tale om klasse varierer fra land til land. Fiona Devine (2005) fremhæver, at "middelklasse-amerikanere" er mere villige til at kategorisere sig selv i og tale om klasser, end den engelske middelklasse er¹⁴. Kvalitative undersøgelser af den engelske middelklasse viser stor ambivalens omkring klasseidentitet (Savage et al 2001; Allan et al 2007). Men selvom folk i interviewsituationer typisk ønsker at se sig selv som 'udenfor' klasse, så spiller klasse og klasseterminologier en vigtig rolle i forståelsen af deres egen og ikke mindst andres klasserelationer. Undersøgelser påpeger typisk, at folk omgår deres klasseposition/kategori ved at fremhæve deres 'almindelig-hed', uanset om de "objektivt set" tilhører mere eller mindre privilegerede klasser (Savage 2000:115-117; Savage et al 2005a:11; Skeggs 1997: kap 5; Faber 2008:100-103). Langt de fleste mennesker vil gerne anses som normale/almindelige/midtimellem, når det drejer sig om klasse¹⁵.

Den manglende lyst til at tale om klasse, gør det naturligvis vanskeligt at interviewe om kvalitativt (Faber et al 2008:149; Faber 2008:98ff). Dette synes at være et transnationalt problem. To finske forskere oplevede ved flere lejligheder, at folk blev fornærmede og endda afbrød igangværende interviews, når de forsøgte at spørge om folks klasseposition (Heikkillä & Kahma 2008). I to nylige ph.d.-afhandlinger om klasse i Aalborg oplevede Stine Faber (2008) og Jakob Skjøtt-Larsen (2008), at de samme personer svarede forskelligt på de samme spørgsmål omkring klassetilhørsforhold i ansigt-til-ansigt-interviews, end de havde gjort tidligere ved telefonbaseret survey¹⁶. Interviewpersonerne nedtonede undertiden deres klasseposition i ansigt-til-ansigt-situationen, hvilket indikerer, at det åbenbart er lettere at snakke om sin egen privilegerede klasseposition over telefonen end ansigt-til-ansigt. Dette skyldes formodentlig, at ansigt-til-ansigts-situationer har nogle moralske implikationer, der skaber udfordringer i forhold til at forske i klasse, hvilket er interessant rent metodisk, men har en række teoretiske implikationer, som endnu ikke er tilstrækkeligt undersøgt i klasseforskningen.

¹⁴ Denne forskel skal formodentlig forklares socialhistorisk. Hvor USA er bygget op omkring en grundlæggende tro på mobilitet og meritokrati, har England historisk haft en enorm og dominerende arbejderklasse og arbejderkultur. I England anses arbejderklassen stadig som den 'almindelige' klasse. De fleste mener selv, de er arbejderklasse i England, når de adspørges (Savage 2000).

¹⁵ Jeg tror imidlertid ikke altid, at folks betoning af deres klasseposition er et udtryk for benægtelse, men ligeledes et udtryk for manglende viden om social differentiering.

¹⁶ Stine Faber (2008) fandt også, at nogle respondenter havde misforstået hensigten med spørgeskemaspørgsmålet, hvilket hun tilskrev klasseforskelle i perceptionskategorierne mellem forskerne og respondenterne (se også Silva 2007).

At klasse er vanskeligt at tale om, betyder ikke, at classeskel ikke findes i folks subjektive og intersubjektive identitetskonstruktioner - snarere modsat. De fleste kvalitative undersøgelser fremhæver, at de fleste folk har en veludviklet sans for distinktion og livligt kommunikerer klasseforskelle indirekte via eufemismer og 'symbolsk alkymi' (Bourdieu 1997:kap 6;Savage et al 2001;Faber 2008)¹⁷. Den samme sans for distinktion gælder i øvrigt for folk, der er omnivore. Selv hvor aktører med høj kulturel kapital har en bred (omnivore) smag, er den gerne meget selektiv og distingverende, der er ikke tale om at *anything goes* (Warde et al 2007).

¹⁷ Det kan selvfølgelig indvendes, at disse undersøgelser som udgangspunkt leder efter symbolske classeskel/grænsedragninger, hvorfor de også finder netop dette iøjnefaldende i deres empiri. Alligevel synes disse undersøgelser, for mig at se, at have fat i noget som vi alle kender de praktiske konsekvenser af i vores civile liv, men som ikke er helt enkelt at begribe videnskabeligt.

Distinktion og den symbolske økonomi

"Smag klassificerer og den klassificerer den, som klassificerer." (Bourdieu 1984:6)

Bourdieus indledende statement i *Distinktionen* er, at "der findes en økonomi af kulturelle goder, men den har en specifik logik" (Bourdieu 1984:1). Bogen er en analyse af, hvordan smagen, som normalt betragtes som et personligt valg, grundlæggende er socialt. Det er en analyse af, hvordan det sociale livs relationelle logik klassificerer smage og livsstile. Kun derigennem kan den symbolske dominans kortlægges (Swartz 1997:175). Den konstituerende pointe i *Distinktionen* er, at klasser skabes, fordi smag/livsstil tiltrækker ligesindede (homologe positioner/habitusser) og frastøder forskelle. Smag er den perfekte matchmaker, der bringer folk og ting sammen (Bourdieu 1984:241-244), fordi kulturel praksis styres af en dialektisk *relationel* og *dispositionel* logik. I det dialektiske møde mellem habitus og felt skabes praksis (ibid:101). Habituelle dispositioner reflekterer derfor både klasseforhold og den individuelle position i klassehierarkiet (ibid:246).

Foruden at være et sociologisk værk, er *Distinktionen* desuden en kritik af Immanuel Kants æstetiske hovedværk "Kritik af den rene dømmekraft", hvori Kant (under)søger det filosofiske grundlagt bag 'den rene dømmekraft'. Denne universelle søgen er skolastisk, mener Bourdieu, for dømmekraft er et epistemologisk produkt af sociale magtrelationer (Bourdieu 1984:466-500). Den rene tanke har habituelle begrænsninger (2000:81f). Vi kan derfor ikke erkende "tingen i sig selv", men kun i relation til- eller klassifikationskamp med andre ting. Følgelig er den kulturelle orden og mulighedsrum indskrevet i ethvert "valg" og enhver smag. Som sociologisk ækvivalent til 'den rene smag', mener Bourdieu derimod, at der findes 'en legitim smag'. Det vil sige en smagsformation, som på et givent tidspunkt, nyder størst anerkendelse i relation til andre ting. På ethvert tidspunkt i tid og rum betragtes noget som "finere" end noget andet. Det "fineste" er altid det æstetiserende, der udviser afstand til nødvendigheden (ibid:54-57,176). Kulturelle praksisser anses som mindre "fine" eller illegitime jo mere populære og funktionelt forankrede, de er. En aktør, der har ressourcer til at sætte form over indhold og nyder objektet alene for dets egen skyld, udviser overskud, fordi hun holder nødvendighed - hvad enten den er økonomisk eller (ud)dannelsesmæssig - en armslængde fra livet. "The tastes of freedom can only assert themselves as such in relation to the tastes of necessity, which are thereby brought to the level of the aesthetic and so defined as vulgar" (ibid:56).

Således fungerer 'de folkelige klassers' livsstil som en konstant negativ reference for de dominerende klasser¹⁸. Derfor mener Bourdieu, at der findes en slags 'klasseracisme' (ibid:178)¹⁹. Ifølge Bourdieu (1984:249) har de, der antages at være de mest distingverede det privilegium, at de ikke behøver at bekymre sig om at vise afstand, fordi de objektive sociale betingelser og deres 'sans for distinktion' sikrer dem behørig afstandstagen fra alt, der er 'folkeligt'.

Det er vigtigt at huske på, at distinktioners betydning er i konstant forandring (Prieur & Rosenlund 2006:129; Simmel 1998), som følge af kampe i sociale felter og i det overordnede sociale rum. Fordi distinktion er en relationel praksis, bliver forskellige praksis og dominansformer konstant deklasserede. Deres grundlag kan enten forsvinde eller folkeliggøres, som følge af forandringer i samfundets materielle, kulturelle eller symbolske struktur. Dette er dog særligt middelklassens hovedpine – fordi de konstant må kæmpe for at holde trit med 'den legitime smag' og afstand til det folkelige, idet de sjældent har magten/friheden til at definere 'den gode smag' eller "vekselkursen for kulturelle praksisser". Bourdieu beskriver i *Distinktionen*, hvordan den prætentiose middelklasse er fordømt til at være halsende bagefter eliten.

Bourdieu påpeger, at de dominerende klasser er stedet *par excellence*, hvor de symbolske kampe kæmpes (1984:254). Men i forbindelse med disse symbolske kampe foregår der sideløbende en kamoufleringskamp, hvorigennem kampens indholdsmæssige vilkårlighed kamufleres (ibid 250ff). Via ideologien om karisma og naturlige evner kamufleres, at det ikke er de indholdsmæssige kvaliteter der sloges om, men i stedet magten til at definere 'den legitime smag/praksis' (ibid:390). Der findes et hav af subtile strukturerede koder for, hvordan aktøren skal gebærde sig, hvis hun vil deltage i den doksiiske kamp om at definere "den gode smag" i et givent felt. Derfor er det kun velintegrerede deltagere i de doksiiske kamp, og de som virkelig forstår de nuancer, som forskellige feltspecifikke koder udtrykker. Som observatør eller nytilkommen i et felt, kan distinktionerne virke vilkårlige, men for deltagere som kæmper mod deres umiddelbart over- og underordnede i det symbolske hierarki, er selv minimale forskelle vitale

¹⁸ Distinktionens grundlæggende argumentation omkring livsstilens symbolske og hierarkiske immanens minder på mange om Simmels (1998) næsten 80 år ældre essay om 'moden', og om Veblens (1994[1989]) endnu ældre begreb om 'øjnefaldende forbrug'. Bourdieu refererer ikke til nogle af de to i *Distinktionen*, men et par steder senere i forfatter-skabet gør Bourdieu (1985:730;1989:20;1990b:133) opmærksom på, at mens Veblen fremhæver en jagt på distinktion via 'øjnefaldende forbrug', så handler Distinktionen ikke nødvendigvis om intentionel jagt på distinktion. Distinktion er ifølge Bourdieu present i enhver praksis, hvad enten aktøren er bevidst om det eller ej. Det er dog interessant, at Bourdieu aldrig selv nævner ligheden mellem *Distinktionen* og Simmels analyse af moden. Selvom Bourdieu var stor sympatisør af Goffman, så er referencerne til Goffmans ene læremester (Simmel) meget begrænsede i Bourdieus forfatterskab.

¹⁹ Afstand fra nødvendigheden kan demonstreres på mindst tre måder (Harrits 2005:131); for det første ved 'øjnefaldende forbrug', hvad enten forbruget er øjnefaldende ved at være økonomisk eller intellektuelt krævende. For det andet ved at have tiden og opmærksomheden¹⁹, som abstraktion forudsætter. For det tredje friheden til reflektivt at vælge. Denne frihed viser sig ved den lethed og (selv)sikkerhed en social aktør i en given socialhistorisk kontekst "leger" med det vanskeligt tilgængelige, hvad enten det er latinske ord, fine vine, tung litteratur, riverrafting, eksotiske rejser ect.

(Bourdieu 1984 kap.4). Selvom symbolske koder findes overalt, er der en tendens til, at jo højere man bevæger sig i det sociale hierarki, jo mere censur, koder og uskrevne regler findes der.

'Nødvendighedens smag' og 'den legitime kultur'

Bourdieus begrebsapparat tilbyder, for mig at se, det mest sofistikerede og adækvate sociologiske klasseperspektiv. Men *Distinktionen* har nogle empiriske "blinde pletter" og teoretiske inkonsistenser omkring 'de folkelige klassers' symbolske autonomi og 'den legitime smags' legitimitet. Dette bliver særligt evident, når distinktionsmodellen overføres til andre sociale rum (Swartz 1997:81). Bourdieus blik for 'de folkelige klassers' kulturelle praksis i *Distinktionen* overser/undervurderer dimensioner af kulturel, social og moralsk kapital i 'de folkelige klasser', og ikke mindst deres stedvise autonomi²⁰.

'De folkelige klassers' manglende ressourcer betyder ifølge Bourdieu, at 'nødvendighedens valg' er pragmatisk fremfor symbolsk og distingverende:

...grunlaget for dem er valget av det nødvendige ('det der er ikke for oss'), i betydningen det som er teknisk nødvendig, 'praktisk' (eller i et annet språk:funksjonelt), det vil si nødvendig for å være 'sånn som det passer seg, ikke noe mer', og i betydningen det som er påtvunget av de økonomiske og sosiale nødvendighetene som dømmer 'enkelte' og 'beskjedne' mennesker til å ha en 'enkelt' og 'beskjeden' smag. I habitus' grunnleggende disposisjoner ligger en tilpasning til de objektive mulighetene, og denne tilpassingen står bak alle disse virkelighetsnære valg som gjennom det at en gir avkall på symbolske gevinster en uansett ikke vil ha tilgang til reduserer vaner, handlinger eller gjenstander til deres rent tekniske funksjoner.. (Bourdieu 1995:193)

²⁰ De kulturelle praksisser der inkluderes i *Distinktionen* og i de fleste kvantitative neobourdieuske rumkonstruktioner, udtrykker ofte de dominerendes smag (elitær kultur) og ontologiske forståelse af, hvad kultur er. Hermed konstrueres en analytisk bias, fordi surveysspørgsmålene dermed er bedre til at fange den kulturelle fraktion af middelklassens egen kulturelle praksis end den kulturelle praksis i de andre klasser. Det betyder, at aktører som tilskrives høj kulturel og til dels social kapital, bliver dem, der benytter institutionaliserede former for kunst, musik, foreninger, sport osv., mens uformelle kulturelle praksisformer, som måske er 'de folkelige klassers' foretrækkende, ofte overses. Ingen af "post-distinktion" rum-konstruktionerne har arbejdet 100 % induktivt i konstruktionen af smagskategorier. Her har forskerne fungeret som en "redaktionel magt" i forhold til at definere mulige "smage", hvilket selvfølgelig altid er forbundet med et omfang af symbolsk vold. Dermed gives kulturel "smag" i den æstetiske/institutionelle betydning givet forrang frem for den antropologiske betydning, hvilket bestemt ikke var Bourdieus mening (Bourdieu 1984:1). Der er naturligvis store metodiske og økonomiske begrænsninger i forhold til kompleksiteten i surveysspørgsmål. Men det er alligevel karakteristisk, at de primært fremstilles som variationer af kulturel smag, netop er det, som de intellektuelle selv praktiserer mest og eller troede andre sociale differentieringskategorier kunne tænkes at bruge. Det er paradoksalt, for Bourdieu var en af de største advokater imod 'imperialistisk fornuft' (Bourdieu & Wacquant 1999) eller 'mental kolonisering' (Bourdieu & Wacquant 2001), som ofte er et produkt af at begrebslige logikker af en partikulær kontekst anvendes ukritisk i en anden. Bourdieu pointerende også selv, at selvom han mener økonomisk og kulturel kapital er de vigtigste drivkræfter bag de symbolske kampe i moderne differentierede samfund (Frankrig 1960-70'erne), så er det ikke partout gældende i alle sociale rum

Materielle og kulturelle begrænsninger betyder, at disse klasser er hensat til at forbruge/prioritere pragmatisk og funktionelt. Derfor værdsættes 'value for money' i højere grad her end i andre klasser. Arbejderhabitus kendetegnet af inkorporeret mådeholdenhed – det kan være vanskeligt at forbruge udover den strenge nødvendighed, selvom de har pengene. Glæden ved at akkumulere penge kan endda være større end glæden ved at forbruge dem for folk, der er vant til nødvendighedens disciplinering. "At have en million gør ikke i sig selv en i stand til et leve som en millionær", fremhæver Bourdieu (1984:374)²¹. Således er der ikke altid et 1-1 forhold mellem livsstil og materielle ressourcer²².

Bourdieu's beskrivelse af 'de folkelige klassers' lykkelige uvidenhed om kulturelle distinktionens koder synes at introducere en utilsigtet autonomi. Eksempelvis i livskunsten, som dog netop, ifølge Bourdieu, er et produkt af den objektive position:

Når det gjelder livskunst, finnes det selvsagt en egen visdom de folkelige lagene har ervervet under nødvendighetens, lidelsens og ydmykelsens prøvelser. Denne visdommen uttrykkes i en nedarvet språkbruk, hvor selv stereotypiene er tunge, og i en sans for glede og fest, for å uttrykke seg selv og for å uttrykke den praktiske solidariteten med de andre (noe betegnelsene 'livsglad' eller 'levemann' – bon vivant – viser, en beskrivelse de folkelige lagene kjenner seg igjen i). Alt dette stammer fra en realistisk (men ikke resignert) hedonisme og fra en skeptisk (men ikke kynisk) materialisme. Disse to trekkene utgjør på en og samme tid en tilpassingsform til tilværelsens kår og en beskyttelse mot disse kårene (Bourdieu 1995:213)

Bourdieu pointerer videre, at der også findes en livlig taleform, der er fri for censur. Alt dette kan *forekomme* som en modkultur til 'den legitime smag', dog indvirker den kulturelle dominans også her, påpeger Bourdieu. Han påmindes, at vi let glemmer, at anerkendelsen af den kulturelle herredømmes legitimitet ofte går sammen med den mest radikale modstand med politisk legiti-

²¹ Her behøver vi også blot at tænke på Webers eminente essay om den protestantiske etik og kapitalismens ånd.

²² Mange folk, der oplever klasserejse eller opdrift erfarer en inkongruens mellem deres habitus, og det felt de mobiliseres til. De har ikke feltets koder internaliseret i kroppen, selvom deres habitus ikke umiddelbart har forhindret dem i social mobilitet. I bogen "Opdrift – 11 mønstrebrydere fortæller" (Mygind 2009) fortæller 11 semikendte danskere om, hvordan de oplever social mobilitet. Det er gennemgående, at de oplever forandringen i sociale og materielle omstændigheder tager meget lang tid om at hæfte sig i kroppen. Hvis man er opvokset under trange økonomiske kår, vil man kunne opleve at være konstant bekymring for at mangle penge, selvom man bliver velstående. Eller hvis man har kæmpet sig til en prestigefyldt position i et felt, som strider mod ens habitus, så opleves det ofte som om positionen konstant kan smuldre mellem deres fingere.

Det sidste kan i øvrigt eksemplificeres med Bourdieu selv, hvis oprindelse som søn af en postfunktionær i en sydfransk bondeprovins aldrig forlod hans krop. Bourdieu kæmpede med at føle sig hjemme i det akademiske miljø, trods en position professor på Frankrigs mest prestigefyldte universitet og som en af de mest citerede sociologer på hans tid. Hans lange og knudrede sætninger skyldes en grundlæggende frygt for at blive misforstået (1997b:18). Hans konstante referencer til klassisk litteratur og latinske udtryk kan læses som et (u)bevidst forsøg manifestere, at han har den nødvendige kulturelle kapital, ligesom hans konstante angst for at den medfødte sydfranske bonde accent springer frem – kroppen forråder ham – er et eksempel på den dominans/doxa, som han selv på en og samme tid er udsat for og medproducent af. Der er altså tale om en effekt af mødes mellem hans personlige habitus og et parisisk/fransk akademisk felt. Et emne Bourdieu selv var ganske optaget af i hans sidste bøger.

मितet. Med andre ord er folkeligheden, ifølge Bourdieu, ikke et udtryk for autonomi, men snarere et udtryk for habituel og politisk tilpasning og samarbejde med de objektive muligheder.

Et analytisk problem i *Distinktionen* er, at Bourdieus forståelse af 'de folkelige klasser' slet ikke indeholder samme nuance, hverken empirisk eller teoretisk, som hans blik for de interne differencierings/stratifikations spil/kampe, der foregår i middel og øvre klasser af det sociale rum. Bourdieu lavede ikke korrespondanceanalyse på data for 'de folkelige klasser' i *Distinktionen*, angiveligt fordi datamaterialet ikke var tilstrækkeligt. Analysen af 'de folkelige klassers' livsstil omhandler derfor primært dominansens *virksomheder*, frem for deres konkrete livsstil og interne positioneringskampe. Richard Jenkins opfordrede i 1992 (Jenkins 2002:148-149), særligt pba. *Distinktionens* beskrivelse af arbejderklasserne, Bourdieu til at støve sin antropologiske hat af og gå ud og tilbringe lidt tid med de mennesker, han beskriver²³ (se eks: Prieur 2002:122; Swartz 1997:82,167-176; Lamont & Lareau 1988:157).

'Folkelige livsstile' opretholdes trods deres status som vulgær hos 'de dominerende' (Prieur 2006:55). Annick Prieur fremhæver, at fordi forholdet til egen krop er så vitalt for Bourdieu, er det utænkeligt, at aktører alene vurderer sig selv på baggrund af andres blik (se Bourdieu 1984:190-195). Det samme synes John Fiske at argumentere for, når han siger, kroppen (for-nøjelse) er hegemoniets akilleshæl (1989b:76; 1989a:49-102). Dette synes Bourdieu delvist at acceptere, når han påpeger, at 'de dominerede klasser' søger kulturel autonomi og identitet via kroppen (Bourdieu 1984:384; 1997b:18f), og at friheden omkring maden og sproget i 'de folkelige klasser' eksplicit udfordrer borgerskabets 'legitime levemåde' (Bourdieu 1984:179,395). Trods disse få eksempler er der ingen tvivl om, at Bourdieu generelt mener, at 'de folkelige klassers' symbolske autonomi er stærkt begrænsede. Men kan det virkelig passe, at 'de folkelige klasser' er sat helt ud af det symbolske spil, blot fordi de ikke har megen kulturel kapital? Og kan det passe, at populær kultur blot er pragmatisk 'smagløs smag', som det indikeres i *Distinktionen* (Swartz 1997:176)?

Forskellige andre sociologiske traditioner har vist, hvordan der altid findes muligheder for at kapitalisere på stereotyper/symbolske grænsedragninger og derigennem skabe værdifulde modstandsidentiteter, selv blandt samfundets svageste grupper (Larsen 2000:82; Swartz 1997:174). Foruden at spille på fordomme ved at vende dem på hovedet, kan dominans også kun effektueres fuldt, når dennes symbolske indhold anerkendes af de, der er underkastet den. Her er Cultu-

²³ Det er nok næppe denne polemiske opfordring, der fik Bourdieu og hans forskningsgruppe til at undersøge verdens elendighed (Bourdieu et al [1993]1999) i samme periode, selvom pointen omkring den mangelfulde forståelse af arbejderklassens praksis er rimelig. Selvom noget af denne manglende forståelse kan tilskrives den metodologiske fremgangsmåde i *Distinktionen*, som bygger på survey frem for observation og interviews som i "Weight Of The World" (Prieur 2002:122f), så kan man næppe beskylde Bourdieu for at være en uempirisk antropolog.

ral Studies traditionen (eks. Hebdige 1979; de Certeau 1984; Fiske 1989a,b; During 1993; Story 1996; 1999; 2009a,b) formodentlig det bedste sociologiske eksempel på en mere emancipatorisk læsning af 'folkelige (sub)kulturer'²⁴. Endelig må vi også være opmærksomme på, at samfundet i stadig stigende grad er blevet uddifferentieret i forskellige 'livsstilsenklaaver' (Bellah et al 2008:71-75). Disse 'livsstilsenklaaver' er både sociale og geografisk isolerede. Forudsætningen for 'den legitime smags' dominans er, at den kan institutionaliseres generelt i det sociale rum som *den* mest legitime. Jo mere sociale aktører har alternative tanke-skemaer til rådighed, jo større potentiale for autonomi og jo mindre fungerer underkastelsestvangen (Bourdieu 1999:22) – og vice versa. Endvidere pointerer Bourdieu gang på gang, at de drabeligste symbolske kampe gerne foregår "lokalt" i det sociale rum – mellem relativt ens objektive (nabo)positioner. Således praktiseres legitimitet i højere grad "lokalt" end universelt i det sociale rum, hvorfor legitimiteten også, teoretisk set, kan være begrænset.

Generalisering af Bourdieus dominans/distinktionsanalyse

Michèle Lamont har på baggrund af komparative studier af den øvre-middelklasse (1992) og arbejderklasse (2000) i Frankrig og USA påpeget, at kulturel kapital har langt større symbolsk værdi i Frankrig end USA, mens moralske, religiøse og socioøkonomiske værdier har større symbolsk værdi i en amerikansk end fransk kontekst. Dette skyldes, at den franske kultur er idealtypen af en 'fastafgrænset kultur' (Lamont 1989:138), mens USA, ligesom Danmark, er en 'løst afgrænset kultur', hvor der findes løsere symbolske grænsedragninger og stærkere idealer om lighed og tolerance overfor kulturelle forskelle (ibid:139f)²⁵.

Det nylig britiske studie af kultur, klasse og distinktion (Bennett et al 2009), som formodentlig er det til dato mest omfattende empiriske Bourdieu-inspirerede studie af forholdet mellem kultur og klasse, synes ligeledes at rejse nogle vigtige empiriske indvendinger mod gyldigheden af en

²⁴ Bourdieu var dog bestemt ingen fan af Cultural Studies traditionen, han næver kun traditionen sporadisk i sit forfatterskab, og gerne med spydig kritik (eks 1990b:154f; 2000:75f). Bourdieu mener at intellektuelle, der romantiserende advokerer for populærkultur, glemmer den differentierede habitus mellem dem selv og arbejderklasserne (1984:373f). *"Resistance occur on terrains altogether different from that of culture in the strictest sense of the word – where it is never the possession of the most destitute, witness all the forms of 'counter-culture' that, as I could show, always presuppose a certain cultural capital. And it takes the most unexpected forms, to the point of remaining more or less invisible to the cultivated eye (1990b:155)"*. Det er næppe forkert at sige Cultural Studies traditionen var mere inspireret af Bourdieu end omvendt (For en glimrende kritisk af forholdet mellem Bourdieu og Cultural Studies traditionen se McRobbie 2005:121-150,175-184).

²⁵ At kulturel tolerance ikke nødvendigvis er tilfældet i praksis kan ses i Anne Knudsens (1996:20-9), kapitel "Enighed er en dyd", som fremhæver det undertiden komiske, men typiske danske ideal om konsensus. Måske er mange danskere snarere konfliktsky end tolerante? Vores socialitet eller gruppefølelse tåler måske ikke så meget intern konflikt, som i andre kulturer, hvor konflikt er en naturlig del af alt socialitet?

'legitim smag'. Hvorfor bogen, som sammenskriver forskningsprojektet, insisterer på at anvende begreberne 'den legitime smag' og 'den legitime kultur' i stedet for "højkultur", "finkultur" eller noget tredje, er mig imidlertid ubegribeligt. For bogen viser ganske tydeligt, omend indirekte, at 'den legitime kultur' ikke fungerer som legitim kultur i Storbritannien i dag. Det bogen klassificerer som 'legitim kultur', er hverken homogen eller universelt anerkendt. Derfor er kulturel dominans også mindre signifikant end Bourdieus fremhævede i *Distinktionen* (ibid:212;253ff). Det britiske studie finder at folk, der er rige på kulturel kapital, hverken er snobbede eller fordømmende. De artikulere ingen klar følelse af kulturel overlegenhed (ibid:66). Endvidere er en hovedkonklusion i studiet, at mange smagspræferencer deles på tværs af alle klasser. Der findes heller ingen autonom arbejderklassekultur (ibid:201;252), selvom der er klare klassemønstre i kulturel smag og praksis (ibid:251). Folk med høj kulturel kapital i Storbritannien er generelt ganske 'omnivore', men udmærker sig især ved at deltage *mere* og *bredere* end andre klasser i kulturelle aktiviteter. De demonstrerer endvidere en større kulturel selvsikkerhed i forbindelse med at tale om genre, og de artikulere gerne selv en fornemmelse for og værdsættelse af forskellen på form og indhold. Således demonstrerer de indirekte deres kulturelle kapital ved at føle sig relativt mere kvalificerede til at agere bedømmende end mange folk fra "arbejderklasserne", der typisk føler sig utilpasse og er tøvende, når de bliver bedt om at bedømme eller klassificere kunst eller smag. Kulturel kapital udmærker sig således, ifølge den britiske undersøgelse, ikke så meget ved æstetisk værdsættelse, som ved at føle sig "hjemme" og "kunne lege med" i et bredt repertoire af genrer (ibid:68). Dette betyder, at Bourdieus opposition mellem det æstetiske og det praktiske måske skal revideres, når vi forsøger at begribe, hvad kulturel og symbolsk kapital er i samfundet i dag:

There is no straightforward tension between a functional and practical 'culture of the necessary' associated with the working class...and a 'Kantian aesthetic', celebrating distance from the everyday life. Our educated middle class cases have little sympathy for purely abstract cultural forms, but seek to evoke, even possess, the 'ordinary' and the 'real' through the act of cultural appropriation itself. We could see this as the reworking of cultural relations in an affluent age, when cultural distinction resides not in claiming social distance, nor in seeking distinction by having time to spare to stop and stare, but rather in overcoming that distance through engagement with a wider range of cultural practices. Cultural capital is expressed as valuing eclecticism, where reflective judgement can be applied to many genres in different contexts (Bennett et al 2009:71).

Britisk kultur er således 'løsere afgrænset' (jf. Lamont 1989), end den franske var i 60'erne og 70'erne, hvor Bourdieus empiri til *Distinktionen* stammer fra. Dette har en umiddelbar indflydelse på forholdet mellem dominans, legitimitet og autonomi. Som påpeget ovenfor findes der ikke udtalt kultursnobberi i Storbritannien i dag. Dette ses også i bogens kapitel om arbejderklassens ambivalente forhold til 'legitim kultur'. Her påpeges det, at selvom der statistisk set er mindre deltagelse og smag for i 'den legitime kultur' blandt folk i "arbejderklassen" (særligt kunst, jazz og klassisk musik), så skyldes det *ikke* finansielle årsager (ibid:200f). "Arbejderklassen" føler

heller ingen ærefrygt overfor den såkaldte 'legitime smag', og de tillægger ingen værdi til dannelse (refinement) (ibid:205). Således synes det legitime ved 'den legitime kultur' mere eller mindre udhulet som almengyldig dominansmarkør. Det er, som vi så ovenfor, ikke længere et spørgsmål om at kende og praktisere 'den rigtige kultur', men i højere grad at kende og praktisere et bredt repertoire af kulturelle former og genre på den rigtige måde. Overskud demonstreres i Storbritannien i dag ved at mestre diversitet. Men som jeg også påpegede tidligere, er det ikke ensbetydende med at *anything goes* (Warde et al 2007). De kulturelt dominerende udviser en stor selektion, akkuratesse og æstetisering i deres anvendelse af populærkultur, hvorigennem deres 'stand' og symbolske dominans reproduceres – men på nye og mindre konforme måder.

At mange smagspræferencer går på tværs af klasse, betyder heller ikke, at "arbejderklassens" manglende engagement i kultur generelt og finkultur især ikke har konsekvenser. Det konkluderes, at "arbejderklassens" manglende deltagelse i 'den legitime kultur' medfører eksklusion fra samfundets 'kultur-uddannelse-beskæftigelses-neksus' (Ibid:202)²⁶. Det konkluderes også, at selvom der ikke synes at være et grundlæggende sammenstød mellem kulturerne og klasserne, så fortsætter "arbejderklassen" med at være underprivilegeret i forhold til økonomisk belønning og mangler legitim/højkulturel kapital. Forskerne udtrykker derfor bekymring for "arbejderklassernes" underprivilegering, selvom folk i "arbejderklasserne" positioner ikke selv klager:

Working-class respondents do not feel sorry for themselves, and they operate still distinctive autonomous cultures of conviviality and neighbourliness. They are not in thrall to legitimate culture. Their primary woes, injustices and indignities probably emanate from other sources, but detachment is an element of their being under-privileged (Bennett et al 2009:213).

Ligesom den britiske undersøgelse finder Lamont (2000), Faber (2008) og Skilbrei (2003), at folk med relativt lav kapitalvolumen (økonomisk og kulturel) ikke nødvendigvis savner den. De føler sig ikke kun 'dominerede'. Både fordi de undgår felter, hvor de domineres, og fordi de fokuserer på andre symbolske ordener som eksempelvis vigtigheden af personintegritet, moderskab, familieliv, venner ect., hvilket sikrer dem en følelse af mening i livet og værdighed i forhold til andre mennesker. May-Len Skilbrei fremhæver, at arbejderkvinderne på bunden af det norske jobhierarki er enige om, at de ikke ville ikke bytte klasseposition, hvis de fik muligheden (Skilbrei 2003:301). De ønsker ikke social mobilitet. Disse fund er interessante, for de er på vigtige områder i kontrast til Beverley Skeggs' indflydelsesrige studie blandt hvide arbejderklas-

²⁶ Men arbejderklassen føler sig ikke ekskluderet, derfor foretrækker Tony Bennett og kolleger at kalde arbejderklassen for afkoblet men ikke ekskluderet fra "den legitime smag" (ibid:212) - selvom arbejderklassen som regel indirekte udtrykker et anstrengt forhold til det "fine" og "raffinerede" (ibid:211).

se kvinder, hvor hun påpeger, at de eneste der efterhånden ønsker at være "arbejderklasse", er akademikere (Skeggs 1997:95)²⁷²⁸.

Moralsk og almen menneskelig anerkendelse og følelse af værdighed er et grundlæggende behov for alle mennesker. Status og anerkendelse behøver ikke kun følge den økonomiske eller kulturelle dimension, som Bourdieu privilegerer analytisk i *Distinktionen*. Der er værdighed og social anerkendelse (symbolsk legitimitet) i at være "et godt menneske", og denne kvalitet forudsætter ikke umiddelbart nogen økonomisk eller kulturel kapital. Dette argumenteres også i en nylig analyse, hvor Ove Skarpenes (2007) påpeger, at eliten i Norge er ganske 'omnivore', og at kulturel praksis ikke er nær så knyttet til kulturelle kundskaber som til menneskelige kvaliteter. Modsat Bourdieu (1984) finder Skarpenes, at legitimeringsbyrden i Norge ligger på dem, der kan lide vanskeligt tilgængelig kultur. Her skal distinktion retfærdiggøres for ikke at anses som snobbet. De kulturelle præferencer "vaskes i moralen", mener Skarpenes – 'den legitime kultur' i Norge er den moralske, selv hos de, der er kulturelt privilegerede²⁹.

Klassernes moralske signifikans

"We will understand class better if we stop reducing people to occupants of positions, or bearers or performers of class, ect., and attend also to their normative dispositions and beliefs, even though these only contingently affect the reproduction of class... subjective experiences in general, and of class in particular, makes little sense in abstraction from moral sentiments, from individuals' monitoring of their own and others' behavior, and from the approval and disapproval they receive". (Sayer 2005a:225,226).

En af de få, der har forsøgt at teoretisere det moralske ubehag/tabu ved klasse, er Andrew Sayer. I bogen *The Moral Significance of Class* samt i et par tidsskriftsartikler forsøger Sayer at give klasseanalysen en 'etisk drejning'. Han fremfører bl.a., at klasse er et pinligt og forurolig-

²⁷ Skeggs konkretiserer videre, at det ikke er hele pakken af middelklassedispositioner, som arbejderkvinderne ønsker. Deres afstandtagen til arbejderklassekultur er primært begrundet i frygt, afstandtagen og ydmygelse. Det er således ikke deres egen kultur de vil væk fra, men den måde de diskrimineres og ekskluderes fra 'den legitime kultur'.

²⁸ Det er også blevet fremført, at en del af den store fokus på klasse-disidentifikation og ambivalens i kvalitative kulturalistiske klassestudier overdreves pga. metodeproblemer (Se Payne & Grew 2005; Payne 2007). Endvidere er Botteros (2004) kritik - af flere tilhængere af 'den kulturelle drejning', der ikke tager den fulde konsekvens af deres teoretiske argumenter, fordi de til stadighed anvender traditionelle marxistiske begreber som kamp og udnyttelse frem for fokus på identifikation - overvejende velbegrundet.

²⁹ Det kan med et blik på Norges institutionelle historie måske forklares, hvorfor der ikke er så stærk kultur for finkultur som i Frankrig. Universiteter, urbanisering osv. kom historisk set sent til Norge.

gende emne, der ikke føles lige så uproblematisk at snakke om som andre differentieringskategorier (Sayer 2002; 2005a:224f; 2005b). Mens differentieringskategorier som køn, race og seksualitet og til dels alder efterhånden er illegitime eksklusionsmekanismer både moralsk og institutionelt, så er klasse stadig ikke anerkendt som grundlag for diskriminering og eksklusion³⁰. Skønt Sayers arbejde, modsat de ovenstående, alene er teoretisk, er hans moralsociologiske tilgang til klassespørgsmålet spændende. Ligesom eksempelvis den symbolske interaktionist Thomas Scheff fastholder Andrew Sayer, dog med udgangspunkt i kritisk realisme, at følelser har en vigtig empirisk værdi. Selvom følelser er personlige, kontingente og kontekstuelle, så fortæller de noget generelt om det sociale liv. Klasse oversættes til følelser, hvorfor følelser reflekterer sociale strukturers eksistens og magt.

Sayer antager, at de vigtigste spørgsmål i hverdagslivet er normative (2005a:5). Sociale kampe handler ikke alene om magt og status, men også om hvordan det er værd at leve, og hvordan det er "rigtigt" at leve. Følelser som stolthed og skam er de primære sociale følelser, som kommunikerer kvaliteten af sociale bånd (Scheff 1990;2000). Skam føles som en trussel mod de sociale bånd, og skam og pinlighed er altid, som vi ved fra Goffman, et latent udfald i alle sociale interaktioner (ibid). I social interaktion hjælper folk gerne hinanden med ikke at "tabe ansigt" (Goffman 1967:5-45), men alene muligheden for dette udfald har en grundlæggende indflydelse på ritualerne omkring social interaktion – og dermed klasseforskelle.

Klassers eksistens føles, ifølge Sayer, skamfuldt og moralsk problematisk af flere årsager, der alle bunder i forbindelsen mellem klassificeringers objektive og subjektive aspekter. For det første ved de fleste folk, at klasse påvirker menneskers livschancer³¹. For det andet mangler klasse moralsk legitimitet - privilegerede folk føler sjældent, at de retfærdigvis kan sige, at de rent menneskeligt fortjener deres materielle, symbolske, kulturelle eller sociale privilegier mere end den enlige forsøger på mindsteløn ville gøre. Og vice versa. Uligheden kan derfor ikke retfærdiggøres normativt. For det tredje er det plausibelt, at folk føler deres menneskelige værdighed reduceres til deres socioøkonomiske status, når forskeren spørger til deres klasse. Få bryder sig om at få deres personlige værdighed stratificeret - særligt hvis ikke folk føler, at de ikke fortjener den "objektive" kategorisering (se Skeggs 1997;Wacquant 2008).

³⁰ Det er eksempelvis stadig helt legitimt at sige, at en person frasorteres i en ansættelsessituation, fordi vedkommende ikke matcher virksomhedens image – det vil sige, ikke kropsligt eller verbalt kan føre sig "passende". Det er derimod illegitimt at sige, at frasorteringen skyldes, at vedkommende er homoseksuel, sort, ældre eller kvinde.

³¹ Det humanistiske argument omkring menneskers moralske og kvalitative lighed begyndte for at vinde anerkendelse fra det 17. århundrede og frem efter. Inden da var det, også i vesten, alment accepteret, at det var gudernes vilje, at mennesker blev født ulige (Crompton 1998:3).

Del 2

3. Problemformulering

Klassedebatten risikerer let at blive et skolastisk projekt, der primært optager middelklasseforskere og politikere, som drevet af velmenende normative intentioner kæmper for sociale aktører, der ikke altid kan genkende sig selv i, og slet ikke relevansen af, den sociale virkelighed forskerne beskriver.

For mig at se er et af de vigtigste spørgsmål omkring klasse derfor, i hvilken grad klassepositionen i det postindustrielle videnssamfund muliggør/begrænser/ekskluderer sociale aktører i at leve det liv, de opfatter som 'det gode liv', samt i hvilken grad aktørers aspirationer om det gode liv sker på bekostning af andres muligheder. Dette behøver ikke nødvendigvis at være i konflikt³².

Sociale differentieringsformer og stratifikationsformer er problematiske i praksis, hvis folk oplever, at de ikke kan udfolde et værdigt liv. Hvis de ekskluderes fra centrale arenaer for (selv)anerkendelses kampe. Ved at formulere problemet således forsøger jeg at dreje diskussionen om klasse væk fra metodiske, epistemologiske og ikke mindst empiriske diskussioner om, hvorvidt der findes klasser i dag. Klassernes eksistens er efterhånden fastslået, jf. de allerede refererede undersøgelser - uanset om man opererer med en webersk, marxistisk eller bourdieusk tilgang til klassespørgsmålet. Grunden til jeg modsat de fleste andre traditionelle klasseanalyser, ønsker at fastholde vigtigheden af folks egne aspirationer for 'det gode liv' er dels for at privilegere de moralske dimensioner af hverdagslivet. Men endnu vigtigere for at holde døren åben for at den mobilitets- og klasse/interessekamp, som ofte *a priori* forudsættes at eksistere i det sociale liv, måske ikke kun udkæmpes på uddannelses/erhvervsområdet eller på det økonomiske område. Måske er kampen om moralsk og medmenneskelig anerkendelse endnu vigtigere for mange "almindelige" mennesker. Derfor vil jeg privilegere den subjektive og symbolske dimension af klasseanalysen for at belyse konsekvenserne af de allerede veldokumenterede "objektive" klasseforskelle i det levede hverdagsliv. I resten af projektet vil jeg forsøge at besvare følgende problemformulering:

³² Det er indlysende, at mange menneskers aspirationer om 'det gode liv' er umulige at imødekomme. Som Ole Thyssen og Henrik Dahl gør gældende i debatbogen "Krigeren, Borgeren og Taberen", er ikke alle former for anerkendelse frit tilgængelige. Faktisk er anerkendelse netop attraktiv, fordi den er en begrænset ressource. Det er svært at være uenig i. Det jeg taler om her, er i hvilken grad folk føler, at de her frihed til leve et værdigt liv og anerkendes som værdige individer i kampen om begrænsede symbolske ressourcer.

1) *Hvordan konstrueres aspirationer om 'det gode liv' og positiv selvidentifikation i en lavt vurderet position i samfundet?*

2) *På hvilke måder findes der dominans og autonomi i forhold til 'den legitime smag' i det levede hverdagsliv, og hvilke symbolske grænsedragninger bruges evt. til at skabe autonomi?*

Udvælgelse af empirisk case

"Almost any occupation is a good laboratory animal for some aspects work control, organization, or culture. [...] I think it is a good rule to assume that a feature of work behaviour found in one occupation, even a minor or an odd one, will be found in others" (Hughes 1952:424,425). "I have come to the conclusion that it is a fruitful thing to start [the] study of any social phenomenon at the point of least prestige... in things of less prestige, the core may be more easy of access" (Hughes 1984a:342).

Analyse Danmark og Ugebrevet A4 lavede for tre år siden en undersøgelse (Ugebrevet A4 2006, nr.36:10-14), hvor et repræsentativt udsnit af den danske befolkning (n=2.155) blev bedt om at angive prestige til 99 forskellige jobs³³. Denne læser jeg som en symbolsk objektivisering af det danske beskæftigelsehierarki. De 13 lavest vurderede beskæftigelser på den danske prestige-rangstige er: 99. kontanthjælpsmodtager, 98. dagpengemodtager, 97. reklameomdeler/bud, 96. rengøringsassistent, 95. parkeringsvagt, 94. kassedame/kasseekspedient, 93. ufaglært bygningsarbejder, 92. vinduespudser, 91. taxichauffør, 90. lagerarbejder, 89. flytteemand, 88. Chauffør (bus/lastbil), 87. skraldemand/renovationsarbejder.

Der er ifølge undersøgelsen fem parameter, der er afgørende for jobs som generelt er forbundet med høj status i den danske befolkning:

- Høj uddannelse/ekspertise
- Hård konkurrence om jobbet/uddannelsen
- Synlighed og berømmelse
- Høj løn
- Magt/indflydelse

³³ Respondenterne skulle forholde sig til følgende spørgsmål: Hvordan vil du vurdere prestigen for følgende stillinger i Danmark? Her skulle prestigen angives på en skala fra 0-10, hvor 0 = slet ingen prestige og 10 = meget høj prestige. Målingen blev foretaget i perioden 1.-8. august 2006.

Undersøgelsen er den eneste af sin art i Danmark siden Svalastogas, som jeg citerede til tidligere³⁴. Datamaterialet viser, at vurderingerne er stratificeret i forhold til respondentens egen socioøkonomiske baggrund. Mens der generelt er enighed i befolkningen om hvilke jobs, der er mest og mindst attraktive, så er der uenighed om i hvilken grad: *"...dem med en studentereksamen eller en mellemlang uddannelse er den gruppe, der tydeligst markerer forskellen på høj og lav status i samfundet. De forgylder så at sige toppen med høje karakter og fordømmer bunden med lave karakterer"* (Ibid:14). Denne tendens er til gengæld omvendt i "bunden" af det uddannelsesmæssige hierarki, hvor danskere uden uddannelse generelt finder "lavstatus" jobs, relativt mere prestigefyldte end danskere med højere uddannelse. Folk med korte uddannelser også finder jobs, der kræver lange uddannelser relativt *mindre* prestigefyldte, end folk med længere uddannelse (ibid). Undersøgelsen viser således, at det er middelklassen, som er *mest* distingverende i deres beskæftigelses vurderinger.

For at besvare problemformuleringen har jeg valgt at lave etnografisk feltarbejde blandt skraldemænd/renovationsarbejdere hos Renovationsvæsenet i Aalborg. En arbejdsplads er typisk en forholdsvis tilgængelig kontekst og er tilmed relativt klart afgrænset, hvilket er vigtigt i forhold til den begrænsede tidsramme, et speciale levner til dataindsamling. Endvidere giver arbejdspladsen mulighed for samvær, der både er præget intensiv og ekstensiv socialisering i løbet af dagen. Arbejdspladsen kan bruges instrumentelt i forhold til dataindsamlingen, fordi etnografen via eller under påskud af arbejdet gradvist kan nærme sig "kollegaerne" i deres vante omgivelser uden, at det virker anmassende.

Jeg valgte skraldemænd, fordi arbejdet er kendetegnet ved at være hårdt fysisk, ufaglært, lavstatus og "maskulint". Skraldemændens arbejde er et idealtypisk "beskidt arbejde" (Hughes 1984a)³⁵, og har historisk været opfattet som både fysisk beskidt og moralsk nedværdigende (Zimring 2004)³⁶.

³⁴ Det er bemærkelsesværdigt, at status/attraktivitetsrangeringen af jobs i USA i marts 1947 og juni 1963, som Sennett og Cobb bringer i bogen *"The Hidden Injuries of Class"* (1972:221-225) på mange måder ligner den danske i dag. Både i toppen og på bunden. Også andre komparative undersøgelser finder, at prestigeordnen er stort set ens for beskæftigelse i alle vestlige lande (Inkeles & Rossi 1959).

³⁵ Et arbejde kan ifølge chicagosociologen Everett Hughes (1984a:343) være beskidt, hvis det vurderes som enten; fysisk ulækkert, socialt/symbolsk nedværdigende og eller moralsk problematisk. Hughes gør endvidere opmærksom på, at der findes elementer af "beskidt arbejde" i alle fag også de mest prestigefyldte.

³⁶ *"Skraldemændenes arbejde var før i tiden ringeagtet, ikke mindst fordi det havde været almindeligt, at natmænd (sådan kaldtes skraldemændene også, fordi de tømte byens rendestene og lokummer om natten) var bødlens hjælpere. Natmændene havde helt tilbage til 1600-tallet hjulpet med at radbrække forbrydere, der skulle på hjul og stejle. Desuden indsamlede og flåede natmændene selvdøde kreaturer, hvilket også ansås for et beskidt arbejde"* (R 98 2009:d).

I Indien og Pakistan er skraldemændens status stadig ekstremt lav, da der findes en tydelig association mellem skraldemændenes arbejde og rituel urenlighed. Derfor varetages dette kun af folk fra de laveste kaster (Godschalk 1979: 3f).

Skraldemandens placering som nr. 87 af de 99 beskæftigelser betyder, at skraldemandens arbejde ikke alene konnoteres med at være beskidt, det er også forbundet med lav prestige – hvilket er ofte sammenhængende, men langt fra altid tilfældet. Undersøgelser har vist, at det er lettere at opretholde en positiv attitude til "beskidt arbejde" og selvidentitet, hvis jobbet er forbundet med social prestige (Tracy & Scott 2006). Skraldemandens symbolske position som "lavprestigejob" giver ham, modsat andre i "beskidte" jobs, ikke umiddelbart noget 'statusskjold' (Smith & Klineman 1989; Stenross & Kleinman 1989³⁷). Vilkaerne for skraldemandens livsførelse og identitetskonstruktion burde derfor, teoretisk set, være udsat for dobbelt symbolsk dominans³⁸. En brandmand udfører eksempelvis også "beskidt arbejde", men han har optimale strukturelle/diskursive ressourcer til at kompensere for det ofte "beskidte arbejde" og "feminine" plejearbejde, som han laver det meste af arbejdsdagen, hvor der ikke er brand (Tracy & Scott 2006). Brandmanden forbindes med status (han er en ægte helt), maskulinitet (han løber tappert ind i brændende bygninger, mens andre flygter ud) og seksualitet (brandmænd optræder ofte i maskuline pin-up kalendere) (ibid). Derigennem har brandmanden nogle diskursive og symbolske ressourcer/kapital til rådighed i forbindelse med sin identitetskonstruktion, som skraldemanden ikke har, selvom de tilhører næsten samme "objektive" socioøkonomiske position i klassestrukturen.

Udvælgelsen af casen bundede endvidere i, at jeg ønskede at lave feltarbejde blandt 'den usynlige masse' (Sennett & Cobb 1972), som dagligt bidrager til samfundets praktiske reproduktion, men som sjældent bemærkes - endsige deltager eller inviteres til deltagelse - i offentlige diskussioner. Skraldemanden bemærkes sjældent, medmindre han strejker og skraldet hober sig op. Det er formodentlig forkert, at fortolke skraldemanden som en *persona non grata* i det postindustrielle samfund, men skraldemanden glimrer ved sit fravær i den moderne hverdagsbevidsthed³⁹. Og sådan vil folk formodentlig helst beholde det. Som driftslederassistenten hos Renovationsvæsenet sagde til mig efter et interview: "*Ingen vil se eller høre skraldemanden, men alle vil sgu have deres skrald fjernet*". Arbejdet som skraldemand synes således at rumme et symbolsk paradoks.

³⁷ Begrebet 'statusskjold' stammer oprindeligt fra Arlie Hochschild (2003[1983]:174-181).

³⁸ Det er dog vigtigt at påpege, at dette kun er teoretisk set. Faktisk viser flere undersøgelser af beskidt arbejde, at folk er glade for arbejdet, trods den manglende sociale anerkendelse, som jobbet medfører (Se Hughes 1984; Walsh 1975; Perry 1998) Ashforth & Kreiner (1999) forsøger at forklare dette teoretiske status-tilfredsheds-paradoks.

³⁹ Denne usynlighed oplever skraldemanden rent praktisk ved at de færreste tænker over, at skraldemanden undertiden kan have vanskeligt ved at komme forbi med containerne, når folk tilfældigt henstiller deres cykler i byens porte, eller de overfylder deres affaldssæk over den stiplede linje, så skraldemanden vanskeligt kan tage sækken uden affaldet vælter ud. Dette er ikke eksempler på bevidst obstruktion af skraldemanden men snarere manglende betænkssomhed om hans eksistens og virke. Men i litteraturen rapporteres der også om eksempler på bevidst obstruktion af skraldemanden arbejde (Godschalk 1979: 4-5; Coleman 1977).

Skraldemanden sendes ud for at fjerne efterladenskaberne, som samfundet ikke vil kendes ved længere (jf. også den historiske opgave med af rydde op efter bødlen). I det moderne samfund føler vi generelt, at synet af affald efterlader et uønsket ukultiveret billede af samfundet – vi risikerer endda at rammes af dårlig samvittighed, ved synet af alt det vi forbruger⁴⁰. Skraldemanden hjælper dermed det moderne samfunds "forbrugerister" med at opretholde et positivt selvbillede, men som "belønning" stigmatiseres han rent symbolsk⁴¹. Fordi han fjerner det uordentlige og tabuiserede, kommer han personligt til repræsentere det uønskede (Douglas 1966), trods hans væsentlige bidrag til reetableringen af den hygiejniske/kultiverede orden, og trods arbejdet i praksis ikke er mere fysisk beskidt end eksempelvis rensning af skibe, slagteriarbejde, meget sygeplejearbejde eller kirurgisk arbejde (Godschalk 1979:4)⁴².

Måske dette er en del af forklaringen på, at vi heller ikke møder skraldemanden i børnebøger, tegnefilm og lignende⁴³. Heller ikke i voksenlitteratur, på film eller tv-serier ser vi "den almindelige dansker" repræsenteret som skraldemand. En sjælden repræsentation er komediefilmen "De blå mænd", som ikke just tegner et smigrende billede af renovationsarbejdernes kulturelle praksis og intellektuelle kapacitet⁴⁴.

⁴⁰ Danskernes produktionen af affald har været mere eller mindre konstant stigende de seneste årtier. De seneste 12 år er affaldsmængden steget med 4.254.000 tons, hvilket svarer til en stigning på 39 %. Dette skyldes bl.a. en enorm stigning i byggeri og anlægsaffald og serviceindustrien, men også husholdningerne producerer stadig mere affald. Særligt haveaffald og farligt affald har været stigende (Miljøstyrelsen 2008:10,14, 22,45). Hver dansker producerer i gennemsnit 613 kg. affald om året (næsten 2 kg. affald om dagen!). Heraf kommer ca. 50 % eller 321 kg dagrenovation (husholdningsaffald). Det svarer til en samlet dansk affaldsproduktion på 15.459.000 tons, hvoraf de 3.298.000 tons stammer fra husholdningerne (ibid:28,45).

⁴¹ Således beskriver flere studier, hvordan den offentlige anseelse er den største byrde ved jobbet (Perry 1998:107ff Godschalk 1979). Nogle studier beretter endda om, hvordan nogle skraldemænd skifter tøj på arbejde for at skjule deres beskæftigelse for deres naboer (Sanders 1981:32; Walsh 1975:14), mens andre bliver flove, når de skal tømme nær skoler og busstoppesteder, hvor de kan komme i nærkontakt med folk (Godschalk 1979:6).

⁴² Godschalk bemærker at: "*The combination of having to serve others, removing their garbage, and this in the full view of everybody, probably determine the low status of the dustman. That the work is important to public health and that it can be highly paid, as in New York where the garbageman earns the salary of a professor in a small college, does not appear to carry any weight. Being the inferior servant concerned with everybody's refuse and dirt appears to be decisive [...] The dustman is a menial of whom no-one is willing to take much account [...] This treatment by the public keeps the dustman in a state of constant awareness of his low status*"(1979:4,5).

⁴³ Dog har research i legetøjsforretninger lært mig, at der faktisk findes legetøjskraldebiler.

⁴⁴ Filmen handler om en succesfuld, men moralsk skrappeløs "executive key account manager" fra IT-branchen, som en aften kører spirituskørsel og idømmes samfundstjeneste som renovationsarbejder. Her konfronteres hovedpersonen, som på overfladen har både symbolsk, kulturel og ikke mindst økonomisk succes, med renovationsarbejderne, som repræsenteres som ignorante, ukultiverede, bandende, med ekstremt usunde og ulækre kostvaner. Renovationsarbejderne er søde og imødekommende under den hårde facade, modsat snobben, der er hård under den metroseksuelle overflade. Stort set alle filmens klichéfylde morsomheder og moraler bygger på klasserelationen, som opstår i mødet mellem disse to klassepositioner. Selvom skraldemændene repræsenterer "det gode" og "reelle" mod "det iscenesatte" eller "kunstige", så reproducerer filmen et billede af, at den samfundstjenestedømte fra "den kreative klasse" intellektuelt kan dominere skraldemændene efter for godt befindende – selvom han sidst i filmen dropper sin arrogance, delvist lader sig integrere i kulturen på arbejdspladsen og bliver et lykkeligere menneske, der ikke kan vende tilbage til den "kolde" beskæftigelse han havde tidligere.

Med udgangspunkt i ovenstående, mener jeg, det er rimeligt med en *a priori* antagelse om, at skraldemænd indtager én blandt flere mulige lavtstående symbolske positioner i det sociale rum. Men samtidig er dagrenovation ikke en position, der er marginaliseret eller tilhører 'pjalteproletariatet' (som eksempelvis Charlesworth 2000), hvor det ville være indlysende eller endda tautologisk at finde symbolsk dominans. Trods den lave symbolske status og den lave specialiseringsgrad, er jobbet relativt velbetalt sammenlignet med mange jobs i eksempelvis sundheds- og plejesektoren eller servicebranchen⁴⁵. Faktisk er danske skraldemænds indkomst typisk som minimum tilsvarende folk med en professionsbacheloruddannelse. Det er heller ikke et job, der risikerer at blive flyttet til udlandet, som tilfældet eksempelvis er med mange andre jobs i industrien⁴⁶. Således tilbyder jobbet en relativ sikkerhed, tryghed og kontinuitet, som er vigtig for opretholdelsen af selvidentiteten (Sennett 1998), trods den lave status i befolkningen.

Repræsentationer af skraldemænd

Vi har allerede set på én repræsentation af skraldemænd fra filmen "De blå mænd". I forbindelse med mit feltarbejde, oplevede jeg, at mange mennesker forbinder skraldemænd med øl. Når jeg fortalte, at jeg lavede feltarbejde blandt skraldemænd udbrød bekendte ofte: "*Så får du drukket en masse øl?*" eller "*Hvis I kommer her forbi, så sætter jeg lige nogle øl ud*". Jeg blev umiddelbart lidt overrasket over denne sammenkædning af skraldemænd og øl, for som udgangspunkt var det ikke sammenhængende for mig. Jeg forbandt primært jobbet med den lave og beskidte status og mundheldet om, at "*man altid kan blive skraldemand, hvis det går helt galt*"⁴⁷. Men stereotypen om de øldrikkende skraldemænd, reproduceres jo netop hver gang folk sætter øl ud⁴⁸.

Medierne er formodentlig den mest dominerede producent af diskurser og common sense i samfundet i dag. Det er derfor interessant at dvæle lidt ved, hvordan der tales og skrives om skral-

⁴⁵ Skraldemænd arbejder på akkord, hvilket gør timeløn til et vilkårligt mål. Overenskomsten er normeret og betalt pr. sæk/container. Endvidere har alle skraldemænd en lang række forskellige tillæg, som varierer fra tur til tur. Derfor er det vanskeligt at lave et præcis estimat af deres typiske løn. Endelig er det vigtigt at påpege, at skraldemænd der er ansat i det private, typisk tjener en del mere end i det offentlige.

⁴⁶ Ifølge ugebrevet A4 (29.juni 2009, nr. 23.) er der forsvundet 1600 danske jobs alene på svineslagterier de seneste to år. Dette er en typisk alternativ beskæftigelse for en ufaglært arbejder. Det er derfor vigtigt at forstå anerkendelsen og værdsættelsen af jobbet som skraldemand i relation til andre alternative beskæftigelser.

⁴⁷ Dette mundheld er faktisk gældende i flere forskellige lande (se Godschalk 1979:3; Sanders 1981:31).

⁴⁸ Det skal dog bemærkes, at jeg ikke oplevede så mange situationer, hvor folk satte øl og sodavand ud. Det skete kun en enkelt gang på dagrenovation og lidt flere gange med storskrald. Det var som regel ældre mennesker, der gjorde det og som regel i landdistrikterne. Jeg oplevede heller ikke den store paralleløkonomi med øl som bestikkelse for ekstra affald eller noget andet. Endvidere er alkohol forbudt under arbejdet. Eksempelvis Perrys etnografiske studie af skraldemænd i San Francisco fra 1973-1979, refererer til ølpauser (1998:115f). Men alkohol på arbejdspladsen er heller ikke længere tilladt i USA (ibid:236).

demænd, når de endelig omtales i medierne, da denne symbolske repræsentation er med til at producere eller konstruere de informationer, som skaber skraldemændenes sociale og symbolske identitet og klasse (Skeggs 2004;2005).

Primo juli 2009 søgte jeg på "skraldemand" og "skraldemænd" i InfoMedias database, hvor alle artikler fra danske medier findes. En vandring gennem det seneste års artikler viste, at de fleste artikler omhandler strejken i juni 2009, et par korte bemærkninger om en skraldemand, der døde på arbejde i 2009, konflikter mellem borgere og arbejdstilsynet vedrørende sikkerhedsregler og krav til fysiske forhold ved afhentning af affald samt forskellige metaforiske anvendelser af ordet skraldemand (i betydningen af groft, beskidt og utaknemmeligt arbejde) i forbindelse med artikler om sport og politik. Dette er det typiske billede. Der findes dog enkelte undtagelser. Den mest synlige renovationsaktør i medierne er det store københavnske selskab R98, der beskæftiger ca. 400 skraldemænd og betjener ca. 600.000 kunder. I det følgende skal vi se på tre illustrative repræsentationer af skraldemanden fra medierne.

I Berlingske Tidende kunne man den 18. marts 2009 læse artiklen "Skraldemænd bliver fagmænd". I artiklens introduktion fortælles: *"I gamle dage slæbte de sække op fra kældrene til skraldevognen; men i dag sidder de på skolebænken og uddanner sig i, hvordan skraldet kan sorteres, så CO2-udslip minimeres."* Artiklen beretter, at tillidsmanden i R98 har skaffet 10,5 millioner kroner til efteruddannelse af skraldemændene, inden virksomheden udliciteres i maj 2009 og overdrages d. 1. maj 2011. Bevillingen betyder, at alle interesserede kan modtage videreuddannelse indenfor skrald, hvilket 88 af de 450 ufaglærte renovationsmedarbejdere i R98 har accepteret. I et fremhævet citat udtaler tillidsmanden i R98 Palle Nissen, at *"I andre lande er det lavstatus at være skraldemand, og ti procent herude har også læseproblemer, men det tager vi fat om. Vi tilbyder at undervise dem, så de kan gennemføre [efteruddannelsen]. Her passer vi på hinanden"*. Tillidsmanden fremhæver altså, hvordan det i andre lande er lavstatus at være skraldemand, men at det mener han indirekte ikke, at det er i Danmark. Vi kan endvidere se, at 10 % af de ansatte ikke besidder, de mest basale kvalifikationer, der kræves til langt de fleste former for beskæftigelse i dag, men det tager fagforeningen/tillidsmanden hånd om (solidaritet).

På R98's hjemmeside betones skraldemandens opkvalificering. Symbolikken er tydelig; skraldemanden er gået fra at være præindustrielt kraftkarl til postindustrielt miljø(service)medarbejder: *"Det er ikke længere nær så fysisk krævende, og skraldemanden har fået en rolle som miljømedarbejder. Han skal være opmærksom på fejlsortering og tale med viceværter og borgere om korrekt affaldssortering. Samtidig skal han holde øje med, om der er det rigtige materiel i gårdene, så beboerne har de rette muligheder for at sortere"* (R98 2009:b). Citatet illustrerer, hvordan jobbet som skraldemand ikke længere ønskes associeret med det tunge og beskidte af branchen selv. Men ifølge Ole Buscks (2007a:19; 2007b:387) undersøgelser er det imidlertid ikke meget danske

skraldemand (efter)uddannes i praksis. Det er bemærkelsesværdigt, at renovationselskabet selv praktiserer 'symbolsk management' (Ashforth & Mael 1996), 're-branding' (Skeggs 2005) eller 'statusmæssig empowerment' (Andersen 2005:68) af skraldemandens sociale image. Miljøbeskyttelse er blevet trendy og i stigende grad normativt påkrævet i dag. Således søges et 'statuskjold' via en 'refokusering' (Ashforth & Kreiner 1999:423) over imod den miljømæssige værdi af skraldhåndteringen. På R98's hjemmeside kan man læse cases med nogle medarbejdere. Den ene er Niels Jørgen Jeppesen (R98 2009:c), der har været skraldemand siden 1963. Han fortæller, at *"Jobbet har jo ændret sig helt fantastisk og mere end, man havde haft fantasi til at forestille sig. I dag er det ikke længere lavstatus at være skraldemand. Man hjælper jo miljøet."* Igen demteres jobbetts lave status med henvisning til den miljøbeskyttende funktion. Skraldemandens 'fysiske kapital' fremhæves dog alligevel i linjerne før: *"Dengang blev man bare smidt ud i det, og så sled man mere fysisk i det. Vi bar jo skraldet i jernbøtter på skulderen, og de ku' snildt veje 35 kg. Så jeg løb ret mange kilometer inde i baggårdene"*. Hvortil journalisten selv bemærker: *"Selv nu til dags svulmer musklerne i den blå sweatshirt, for han sætter en ære i at være i form."* Selvom de svulmende muskler (førindustrielle fysiske kapital) ikke længere er ligeså nødvendigt for at varetage jobbet, så er det angiveligt et vigtigt symbol for Niels' selvidentitet, som *journalisten* finder vigtigt at betone.

En tredje repræsentation kommer fra 3F (2009). Tilbage i 2002 var R98 nomineret som årets arbejdsplads. Derfor var fagbladet med to skraldemænd på tur en dag. Her kunne man læse om Yonas fra Marokko, der er én ud af 11 indvandrere, der er blevet indsluset i virksomheden, hvoraf 10 ifølge artiklen er blevet fastansatte. Yonas makker Teddy fortæller om integrationen på arbejdspladsen: *"Yonas er faldet fint til her, og han gør sit arbejde godt. Jeg har prøvet at lære ham vores humor, men han er stadig ikke så god til at give igen"*. Den kvindelige journalist fortsætter med at konkludere *"Tonen er hård, men kærlig blandt skraldemændene. Det er en mandarbejdsplads med alt, hvad dertil hører af skarpe bemærkninger og grov humor"*. Om arbejdet fremhæver Teddy, at de ikke løber rundt, men de holder et højt tempo. Teddy fremhæver også, at selvom arbejdet er blevet nemmere end tidligere, så går en skraldemand alligevel i gennemsnit 15 kilometer om dagen (fysisk kapital igen).

4. Metode

Datamaterialet

Det samlede datamateriale består af feltnoter fra mine to ugers deltagende observation som skraldemand, hvor jeg deltog seks dage på en dagrenovationstur og fire dage på en storskraldstur, samt fire kvalitative interviews, tre med skraldemænd og et interview med Helle, som var min gatekeeper og en centralt placeret figur i den daglige drift af Renovationsvæsenet⁴⁹. Inden feltarbejdet havde jeg planlagt to ugers deltagende observation og ca. fire interviews. Hvem der skulle interviewes, og hvordan denne udvælgelse skulle foregå, havde jeg ikke fastlagt på forhånd. Således fulgte jeg Cecilie Rubows (2004:231) erfaring om at interviewpersoner udvælges bedst, efterhånden som kendskabet til feltet udbygges. Under feltarbejdet vurderede jeg, at det ville være mest hensigtsmæssigt at interviewe de samme skraldemænd, som jeg kørte med, da jeg hermed kunne *komplementere* mine feltnoter bedst muligt⁵⁰.

Feltarbejdet giver indsigt i et afgrænset område af skraldemændenes hverdagsliv og umiddelbare praksis *in situ*. Interviewene bidrager derimod med en dybere forståelse af skraldemændenes reflekterede meningstilskrivelse til deres sociale og kulturelle praksis, til andre mennesker, grupper/klasser og til samfundet generelt. Det må formodes, at flere af interviewspørgsmålene fordrer skraldemændenes selv-objektivering, hvilket er i modsætning til 'arbejdssituationen', der særligt er kendetegnet ved at være før-refleksiv og rutinepræget. Ved hjælp af interviewene, har jeg atter kunnet gennemgå mine feltobservationer og undersøge disse med en bedre forståelse af skraldemændene egne opfattelser med henblik på nye sammenhæng og inkonsistens i adfærd og fortællinger.

⁴⁹ Alle interviewene er transskriberet ordret og kan findes på vedlagte CD. I appendiks 1 findes en semistruktureret interviewguide, som jeg brugte i interviewene med skraldemændene, men interviewet med Helle var mere eksplorativt. I appendiks 3 findes mine metodiske overvejelser omkring refleksiv etnografi og det kvalitative forskningsinterview.

⁵⁰ I den forbindelse gjorde jeg mig grundige overvejelser om, hvorvidt det kunne påvirke interviewene, at de evt. talte sammen om det mellem interviewene. Rent praktisk lod det sig ikke gøre at lave alle interviewene på en weekend eller sideløbende med den deltagende observationsperiode, hvilket kunne have forhindret, at de kunne tale sammen om interviewspørgsmålene. Det var imidlertid ikke mit indtryk, at de havde talt sammen om det, eller at mellemtiden påvirkede interviewsituationen.

Adgangen til feltet

Inden feltarbejdet havde jeg bl.a. læst om Robert G. Burgess' (1984) og William F. Whytes (1943;1984) problemer med at få adgang til deres etnografiske felter. Mange etnografiske studier beretter om, hvordan der kan være længere forhandlinger forbundet med adgang til et givent felt.

Efter min beslutning om at lave feltarbejde blandt skraldemænd, aflagde jeg besøg hos Renovationsvæsenet i Aalborg. I receptionskontoret blev jeg henvist til Helle, der viste sig at være en effektiv gatekeeper⁵¹. Da jeg nærmer mig hendes kontor, kan jeg høre hende ringe til vogne på ruter, der angiveligt har glemt at hente affald et sted på deres ruter. Helle færdiggør sit mellemværende på telefonen, hvilket bestod af 5-6 hurtige og koordinerende opkald til forskellige mellemlid i distributionssystemet. Efterfølgende er hun klar til at høre, hvorfor jeg er kommet. Jeg præsenterer mig selv som sociologistuderende, der skriver speciale om arbejdskultur i traditionelle "mandefag".

Jeg forsøgte med en åbentilgang, hvor jeg fremhævede, at denne arbejdsplads kunne være en af flere. Whyte (1984:61) mener, dette giver en mere afslappet og mindre anspændt relation, som ikke gør gatekeeperen utryk ved, hvorfor det netop er denne organisation, forskeren henvender sig til. Om disse strategiske overvejelser var overflødige er svært at sige, men Helle købte ideen, selvom hun ikke tidligere havde haft "*sådan en som mig*" rendende. Renovationsvæsenet har dog jævnligt erhvervspraktikanter. Det eneste som umiddelbart bekymrede Helle omkring min adgang var forsikringsbetingelserne. Jeg forsikrede, at min personlige forsikring både inkluderede en ulykke- og ansvarsforsikring, så eventuelle ulykker og skader ikke ville belaste Renovationsvæsenet.

Der var således ikke umiddelbart problemer eller længere forhandling forbundet med entreen i feltet. Helle fangede hurtigt en fyr (Bobby), som jeg kom til at følge seks dage på dagrenovation. Vi hilste på hinanden og Helle advarede drillende, at "*han skal skrive en opgave om jer, så han har en masse spørgsmål*", og de i øvrigt skulle passe på, hvad de lavede, for "*han tager noter*". Flere forskere (bl.a. Goffman 1989:130; Walker (1980) i Burgess 1984:39) har forstået, at det kan være problematisk at bruge gatekeepers, der sidder højere i hierarkiet end de agenter, man studerer, da det kan skabe utryghed om hensigterne og alliancer med ledelsen. Jeg havde imidlertid ingen alternativ adgang til feltet, men jeg oplevede heller ikke problemer som følge heraf under feltarbejdet. Der er en generel accept af Helle blandt skraldemændene. Dog var jeg længe

⁵¹ Robert G. Burgess (1984:49) fremhæver, at forskellige gatekeepers er værdifulde i forskellige faser. I mit feltarbejde viste det sig imidlertid, at Helle blev den eneste formelle gatekeeper. Da jeg efter en uge ønskede at køre med på en anden tur - for at se noget mere og andet end dagrenovation - var det atter gennem Helle, tilladelsen skulle gives.

usikker på, hvordan de forskellige ture havde det med, at "jeg blev dem pålagt". På den ene side er det ikke unormalt, at de får pålagt nye eller en erhvervspraktikant. På den anden side er mit blik formodentlig mere analyserende og kritisk end typiske erhvervspraktikanter - jeg tror dog ikke, at skraldemændene opfattede mig meget anderledes end "normale" erhvervspraktikanter⁵². Jeg var imidlertid meget opmærksom på den hierarkiske asymmetri, da jeg skulle foretage interview med Helle, hvilket foregik en dag umiddelbart efter vi kom tilbage fra skraldeturen. Her fortalte jeg i bilen på vej tilbage, at jeg skulle interviewe Helle omkring organiseringen og opgaverne i Renovationsvæsenet. Jeg offentliggjorde det, så de ikke kunne foranlediges til at tro, at jeg samarbejdede med "driften" på nogen måder.

Den uproblematiske adgang til feltet skyldes flere faktorer. For det første var mit felt ikke "farligt" (Lee 1995; Jakobsen & Kristiansen 2001). Renovation er ikke genstand for de store politiske konflikter i Aalborg. Dagrenovation er derimod ganske upåagtet, hvilket netop var et af mine incitamenter for at vælge netop dette felt. Alligevel må enhver organisation være en smule betænkelig ved at give en ung forsker adgang til dagligdagen. Særligt en sociolog, som ofte kommer med ganske kritiske betragtninger omkring personalehåndtering, økonomisk udbytning, magtmisbrug osv. Det er aldrig rart for en organisation at blive udsat for offentlig kritik. Den lette adgang kan selvfølgelig også skyldes, at min gatekeeper muligvis ikke vidste, hvad en sociolog egentlig laver.

For det andet holdte jeg mine observationer til den offentlige sfære på arbejdspladsen. Jeg forsøgte ikke at komme med "backstage", når skraldemændene var sammen med deres familier og venner, selvom det selvsagt ville have været frugtbart i forhold til problemstillingen. Dette havde forudsat længere tid i feltet, således tillidsrelationerne havde været større.

Forberedelse af feltarbejdet og brud med det præ-konstruerede

"The fundamental scientific act is the construction of the object; you don't move to the real without a hypothesis, without instruments of construction. And when you think you are without any presuppositions, you still construct without knowing it and, in that case, almost always inadequately" (Bourdieu et al 1991:248)

Inden feltarbejdet vidste jeg kun meget lidt om skraldemænd. Jeg havde hverken kendt eller snakket med en skraldemand og dermed aldrig haft nogen direkte eller indirekte adgang til deres faglige univers og hverdagsliv. For at imødekomme og konfrontere min egen uvidenhed om

⁵² De foreslog eksempelvis at jeg søgte arbejde som skraldemand derude i sommerferien eller når jeg var færdig, for nu var jeg jo "inde i tingene", så var det måske lettere at komme ind.

skraldemænd, gjorde jeg mig inden feltarbejdet, men også løbende gennem hele analysen, nogle selvobjektiverende overvejelser om, hvordan denne kategori er prækonstrueret hos mig selv, min samtid og min videnskabelige bagage. Det skulle hjælpe med at undersøge og derefter bryde med min egen og den generelle samfundsmæssige common sense opfattelse af skraldemænd. Endvidere skulle det hjælpe med at konkretisere observationerne i felten og analysearbejdet og hjælpe med at finde det videnskabeligt nye og overraskende frem for det almene og allerede kendte (se appendiks 2 og 3).

Min prækonstruktion af skraldemænd

Inden feltarbejdet havde jeg en forestilling om, at dagrenovation som et traditionelt fysisk krævende "mandefag" ville indeholde stærke maskuline idealer og distinktioner i forbindelse med deres interne/eksterne klassifikationskampe. Det er ofte påpeget i den sociologiske litteratur, at kroppen er det sidste tilflugtssted for 'de dominerede klassers' identitet og autonomi (eks. Willis 1979;Connell 1989;1995:55;Bourdieu 1984:384;1997b:18f;Prieur 1998:138). Indenfor intersektionalitetsforskningen er det efterhånden veldokumenteret, at begge kategorier påvirker og konstruerer hinanden gensidigt (Faber 2008:10-15,74ff;Prieur 1998;Bradley 1996). Kønnets egenskaber erfares og erkendes notorisk i dialektikken mellem habitus og feltet "manden" opererer i eller relaterer sig til (Bourdieu 1984:107f).

Undersøgelser har typisk påpeget, at arbejderklassemaskulinitet og prestige, særligt blandt de unge, er forbundet med stærke mænd, der kan arbejde hårdt, drikke tæt, slås (både fysisk og verbalt) hvis de udfordres, og nedlægge damer (Willis 1979;Collinson 1988;Connell 1989; Bishop et al 2009). Men det er også vigtigt, særligt for lidt ældre mænd, at være en stærk patriark, der forsørger og beskytter sin familie (Lamont 2000;Collinson 1988). Maskulinitet er i stærk opposition til alt, der forbindes med femininitet. Maskulinitet er en afgørende identifikations- og prestigemarkør, der adresseres i positioneringskampen over for andre mænd, men også i forhold til kvinder.

Foruden den fysiske og seksuelle udfoldelse er der i dag ved at vende en del prestige tilbage til idealer om at kunne bruge kroppen praktisk. Middelklassemanden med 10 tommelfingre udsættes *også* for symbolsk vold i forskellige kontekster. Der er i mange felter en generel opfattelse af, at manden bør have praktiske færdigheder. Der har de seneste år været en del tv-

programmer, hvor helten er handy-mand, der vinder prestige via det klassiske patriarkalske ideal om at kunne "bygge rede" og vedligeholde den⁵³.

Modtagelsen i feltet

"A new man's identity is probed within the first few hours of the arrival in a new truck" (Walsh 1975:10)

Den første dag jeg mødte op, fik jeg at vide, at jeg skulle køre med tur "11"⁵⁴. Jeg fik udpeget chaufføren "Kurt", der sad i kaffestuen. Jeg gik derhen og hilste kort og uformelt på "Kurt" og "Ejner", der også sad ved bordet. Jeg vidste på dette tidspunkt ikke, at "Ejner" også var min makker på ruten. Skraldemændene gjorde ikke noget nummer ud af at byde mig velkommen - selvom de vidste, at jeg skulle med. De hverken snakkede med mig eller bød mig velkommen på anden måde end et nik. Dette gjorde mig en smule ukomfortabel, men jeg valgte at sidde så stille og ubemærket som muligt uden at vække opsigt - jeg tolkede stilheden, som om de så mig an. "Kurt" gik 5-10 minutter senere uden at meddele, at han hentede bilen og gjorde klar til afgang - hvilket er morgenrutinen. Det vidste de andre, men ikke jeg. Efter 5 minutter gik jeg udenfor, hvor jeg fandt "Bobby", som jeg heldigvis genkendte fra den dag, jeg var nede og snakke med Helle om adgang til feltet. Han genkendte også mig, og vi hilste kort. "Bobby" stod og røg med et par kolleger, og jeg besluttede mig for at holde mig i hælene af "Bobby", så det ikke kunne gå helt galt. Fem minutter senere gik vi over imod skraldebilen, som "Kurt" i mellemtiden havde kørt frem og klar til afgang.

Så snart vi kom op bilen gik snakken lettere. Jeg spurgte til, hvor længe de havde kørt sammen og andre trivielle ting for at opbløde stemningen. Det virkede, og de begyndte hurtigt at spørge til min tilstedeværelse, og om alle på universitetet "skal ud i sådan noget praktik". Jeg havde på baggrund af metodelitteraturen gjort mig en masse overvejelser - og bekymringer - omkring betydningen af en vellykket entre i feltet. Derfor var jeg måske også overdrevet sensitiv omkring min adfærd, sprog, deltagelse osv. De første dage gjorde jeg et stort nummer ud af at vise, at jeg gerne ville og kunne arbejde. Jeg spurgte interesseret til forskellige trivielle, tekniske, praktiske og hverdagsagtige ting, der kunne virke relevante, dog uden det måtte blive til "Spørge-Jørgen-adfærd", der kunne virke irriterende. Dette gjorde jeg dels i forventningen om, jeg derigennem kunne "af-akademisere" mig selv og for vinde lidt personlig respekt. Men jeg

⁵³ At kultur grundlæggende er kontingent ser vi eksempelvis ved, at husbygning opfattes som en feminin opgave i flere afrikanske stammesamfund.

⁵⁴ Der findes ingen tur 11 i virkeligheden. Turens navn er ændret af hensyn til personernes anonymitet.

forestillede mig også, at det var en måde, hvor jeg indirekte viste dem, at jeg tog deres arbejde højtideligt, vinde respekt og camouflere min konstante objektivering af dem.

Den afvisende velkomst i kaffestuen den første dag var ikke repræsentativ for min oplevelse af personerne i feltet. Faktisk var det ganske overraskende, hvor åbne de var overfor mig. Allerede i løbet af de første timer var stemningen i top, og jeg havde indtrykket af, at de synes, det var ganske sjovt at have "nyt liv i bilen". Næste morgen snakkede "Ejner" med mig i kaffestuen, mens der endnu gik et par dage inden "Kurt" snakkede med om morgenen – ofte sagde han intet. Jeg skulle med tiden erfare, at "Kurt" havde en lidt anderledes og mere vred/introvert persona om morgenen i kaffestuen end i bilen, hvor han elskede at snakke og fortælle.

Hvad laver du her?

Jeg forventede, at jeg fra min første entre i feltet skulle bruge en "historie" om, hvorfor jeg var der, og at det muligvis ville blive nødvendigt, at (gen)fortælle den mange gange. Derfor forberedte og praktiserede jeg bevidst *impression management* (Goffman 1957) eller måske rettere *story management* i forhold til feltet. Litteraturen, særligt etnografiske community-studier, havde forberedt mig på, at historien sandsynligvis ville vandre og genfortælles blandt medlemmerne i felten, udenfor min kontrol eller medvirken. Derfor skulle den være kort, præcis og ukontroversiel. Det var vigtigt for mig, at min person ikke påvirkede dagligdagen for meget, fordi min observationsperiode var kort. Jeg havde langt fra det år til feltarbejde, som Goffman (1989:130) mener, man behøver for at fange feltets inderste rationale. Derfor var jeg ekstra opmærksom på at stikke fingeren i jorden for at undlade at støde folk eller "normal adfærd" fra mig, for der var ikke tid til at vinde deres tillid tilbage. En manglende eller for "farlig" historie kunne hurtigt skabe uhensigtsmæssig snak og interesse omkring min person, hvilket ville forstyrre mine muligheder for observationer af "det naturlige miljø" og muligheden for tillidsrelationer i feltarbejdet. Jeg var derfor forsigtig med ikke at sige, at jeg var på udkig efter klassepraksis blandt ufaglærte arbejdere. Jeg havde på fornemmelsen, at kategorier som klasse, ufaglært arbejde og livsstil umiddelbart ville kunne skabe utryghed omkring min tilstedeværelse. Derfor holdte jeg mig gennem hele feltarbejdet til forklaringen omkring arbejdskultur på "mandearbejdspladser", hvilket ikke var løgn, men heller ikke hele sandheden.

Det var dog et par faktorer, foruden umiddelbarheden blandt skraldemændene i feltet, som understøttede min integration. Jeg lånte arbejdstøj af Renovationsvæsenet, så jeg lignede de andre, og jeg kom kun i kontakt med et begrænset antal personer i løbet af dagen, fordi arbejdet er sjakopdelt. Derfor var det kun "hjemme" på renovationscentralen, og når vi efter turen tømte skraldebilen på forbrændingen, at jeg mødte andre kolleger. Dertil kommer, at der er en jævn

personaleomsætning, så det er ikke sjældent, der pludselig er en ny ung fyr i kaffestuen. På den anden side kunne jeg heller ikke *bare* falde ind i hverdagen, for havde jeg været ny i afløserstaben, var jeg blevet placeret på en tur, hvor der var én fraværende, så der igen var tre i bilen. I stedet kom jeg med som fjerde mand, hvilket måtte signalere til de andre, at jeg hverken var ny fast medarbejder eller afløser. Der var dog aldrig andre end dem, jeg kørte med, der spurgte, hvad jeg lavede der, eller spurgte om jeg var ny. På storskrald fortalte jeg det selv på anden dagen, for "Ib" spurgte mig ikke, og jeg følte ikke, at jeg etisk kunne forsvare at efterlade ham uvidende om, at vores samtaler og interaktion var en del af et studie på universitetet.

Om af få interviewene i hus...

Jeg foretog interview med tre skraldemænd de første to uger, efter jeg havde forladt feltet. Et interview foregik på skraldemændens gård, mens interviewene af interviewene af praktiske årsager kom til at foregå i mit hjem. Jeg havde, pga. interviewemnet, håbet på, at blive inviteret til at interviewe dem i deres hjem. Kun en tilbød dette. Jeg foreslog som regel, at vi kunne afholde interviewet enten hos dem, på universitetet eller hos mig i nævnte rækkefølge. To mente, at det ville være lettest, hvis det foregik hos mig. Så det indvilligede jeg selvfølgelig i. Det mest afgørende for mig var, at interviewet foregik det sted, hvor de var mest komfortable og *ikke* på arbejdspladsen.

Jeg havde som udgangspunkt planlagt, at jeg ville have aftalerne om interviewene på plads, inden jeg forlod felten. Jeg forsøgte at aftale interviews under feltarbejdet, men var ikke i stand til at aftale konkrete tidspunkter, da de konstant sagde "*ja, ja, det kan vi godt. Men jeg har lidt travlt nu, så det må vi se på.*" På denne måde signalerede de både åbenhed og afvisning. Det skal i denne forbindelse påpeges, at jeg kun spurgte, når jeg var alene med dem, da jeg ville give dem indtryk af, at det var en personlig interesse i dem og deres historie og ikke blot en objektivisering af deres position, jeg var interesseret i.

I forbindelse med feltarbejdet blev det hurtigt evident, at det *ikke* var hensigtsmæssigt at lave interviewene i samme periode som feltarbejdet. Dels af hensyn til dataindsamlingen, hvor feltarbejdet ikke tillod mig at tage noter, mens vi arbejdede⁵⁵. Derfor brugte jeg 4-5 timer hver eftermiddag og aften på at skrive feltnoter og analysere. Disse praktiske forhold betød, at et interview efter arbejde ville fjerne min opmærksomhed fra de memorerede feltnoter og formo-

⁵⁵ Der var hverken tid pga. "flowet" på turen eller spatiale rum til, at jeg kunne skjule mig særligt længe med notesbogen. Det er begrænset, hvor mange tisseture man kan simulere på en 5 timers arbejdsdag, endvidere var der sjældent toiletter, hvor jeg kunne være sikker på, at de ikke så mig notere.

dentlig få mig til at glemme vigtige observationer og udsagn. En anden grund var, at jeg ville holde interviewet så uformelt og løst struktureret som muligt, dels for at trække på og validere de data jeg hentede fra observationerne og dels for at "rejse" med i interviewpersonernes fortællinger (Kvale 1997:17f) undervejs i interviewet. Jeg ville derfor vente, indtil jeg havde maksimalt kendskab til feltet, før jeg interviewede og kunne spørge uddybende til observationerne. Jeg ville desuden gerne etablere et tillidsforhold til skraldemændene, *inden* vi skulle til at tale om personlige og tabuiserede emner.

Der ville muligvis have været observationsmæssige fordele forbundet ved tidligere interviews. Eksempelvis fortalte Ejner om nogle episoder i forbindelse med Bobbys indtræden på turen, som kunne have været frugtbar viden i forhold til Bobbys antipati overfor Kurt og hans handlinger. Min eneste umiddelbare bekymring ved at foretage interviewene efter jeg havde forladt feltet var, at jeg ikke kunne vide, hvor meget de talte sammen om dem. Når man rekrutterer fra samme sociale enhed, er det plausibelt, at de snakker om det i en kaffepause under arbejdet. Man kunne derfor forestille sig, at den umiddelbare "samtale" ville blive "forstyrret" lidt af en eventuel forhåndsviden om min indholdsmæssige dagsorden. På den anden side er et kvalitativt interview ikke en isoleret episode, hverken for interviewerens eller deltagerens. Derfor giver det heller ikke mening at "over-sterilisere" situationen.

Etiske overvejelser

"Man må kunne møde personene man skriver om igen uden å skamme sig" (Skilbrei 2003:23)

Under feltarbejdet og nu i forbindelse med formidlingsprocessen er jeg meget bevidst om det etiske ansvar eller måske rettere den etiske balancedans etnografisk arbejde fordrer. Inden mit feltarbejde læste jeg May-Len Skilbreis ph.d.-afhandling *Dette er jo bare en husmorjobb* (2003), der bygger på deltagende observation og interviews med ufaglærte norske kvinder. Hun gør sig nogle glimrende etiske refleksioner omkring etnografisk arbejde blandt folk, der ikke altid kan gennemskue og dermed beskytte sig selv imod de potentielle konsekvenser af relationen mellem deres tale/handling og etnografens blik og formidling (Skilbrei 2003:31). Moralen er her, at selvom folk siger noget til en etnografisk forsker, der har opnået informeret samtykke, så er det ikke sikkert, de ønsker udsagnet offentliggjort, hvis de kendte konsekvenserne. Informeret samtykke er generelt et dilemma i forhold til etnografisk arbejde. På den ene side bør folk, der udsættes for observation adspørges på forhånd. På den anden side er det ikke sikkert, de kan gennemskue konsekvenserne af deres deltagelse. Rent metodisk er der også problemer omkring det informerede samtykke. Hvis forskeren virkelig fortæller, hvor omfattende observation hun

udsætter disse menneskers tale, kropssprog, handling osv. for, så risikerer hun at "forstyrre" hverdags(sam)handlingen af første orden, som forskeren ofte er på udkig efter - om end forstyrrelser også giver mulighed for at studere den gældende orden.

Ingen af mine informanter har spurgt om lov til at læse specialet. Dog har min gatekeeper Helle spurgt, om ikke jeg vil sende det, "*så de kan se, hvad jeg skriver om dem*". Det har været vitalt for mig, at jeg behandler de informationer, jeg har skabt i samarbejde med informanterne på en måde, så jeg kan se dem i øjnene igen - hvis de læser, hvad jeg skriver og fortolker om dem. Omvendt ligger der ofte meget interessant information, der, hvor det risikerer at blive kontroversielt. Det er eksempelvis vigtigt, at undersøge den måde medarbejderne opfatter ledelsen eller bryder regler på, når man studerer en arbejdsplads, idet konflikter er et glimrende redskab til at analysere forhandlingsprocessen omkring den normative orden, da de fungerer som en balancerende mekanisme, der hjælper til at opretholde og konsolidere samfundet (Coser 1956:137). Måden konflikter udspiller sig på fortæller således meget om skraldemændenes personlige identitet, normer og klassepraksis.

Men udtalelser og forskellige oplysninger kan få konsekvenser for de ansatte, når ledelsen ved, hvem personerne er. Skraldemændene har sagt ting til mig om hinanden, som de næppe ville sige direkte til hinanden eller ledelsen. Derfor har jeg hele vejen forsøgt at væbne mig med det van Maanen (1983) kalder 'moralske fix' - omend mine moralske dilemmaer var af noget mindre skala end hans. I nærværende speciale ved ledelsen, hvem jeg kørte med, og fordi mine beskrivelser og observationer undertiden går tæt på personerne, har jeg i følsomme passager erstattet navnet og biografiske beskrivelser med mere generelle henvisninger til "en skraldemand" eller "skraldemanden". Dette kan undertiden virke kunstigt og generaliserende, men pga. feltets størrelse, har jeg fundet det nødvendigt. Enkelte emner her jeg helt undladt.

Del 3

5. Feltet

Renovationsvæsenet er en atypisk affaldsorganisation, idet den er en af de eneste kommunale renovationsfirmaer tilbage i Danmark. Resten af Danmarks kommuner har efterhånden udliciteret renovationsopgaverne til private vognmænd, hvilket betyder, at renovationsområdet er den mest udbudte og udliciterede kommunale serviceopgave i Danmark (Busck 2007a:6)⁵⁶. Det er karakteristisk for det danske renovationsmarked, at det primært er danske vognmænd, der varetager de udliciterede opgaver, mens store udenlandske firmaer ikke er lykkedes med at fungere på markedet (ibid). Dette var dog ikke en viden, jeg havde, inden jeg påbegyndte mit feltarbejde, hvorfor det ikke har været vejledende for mit valg af observationsfelt.

Renovationsvæsenet Aalborg (se www.skidt.dk) varetager en række forskellige renovationsopgaver som: dagrenovation, afhentning af storskrald, tømning af diverse containere med flasker, papircontainere både ved firmaer og private, afhentning af molokker (underjordiske containere), kuber rundt i byen, samt varetagelse af genbrugspladser med mere. Der var ca. 120-130 3F'ere ansat, da jeg lavede feltarbejde, hvoraf 26 kørte dagrenovation fast og seks kørte fast storskrald. Antallet af ansatte 3F'ere er dog sæsonbestemt. Da jeg lavede feltarbejde i foråret 2009, var arbejdsløsheden eksploderet blandt mandlige 3F ansatte i Nordjylland⁵⁷. Dette kunne også mærkes hos Renovationsvæsenet, "*Det er lige før det er ved at være et mareridt. Folk kommer og henvender... Folk ringer. Folk mailer og vi har simpelthen en mappe dernede der er så tyk så tyk, og vi kan simpelthen vælge og vrage mellem folk, der har stort kørekort...*", fortæller driftslederassistent Helle. Renovationsvæsenet har ligeledes en del medarbejdere i praktikforløb, arbejdsprøvning og flex-job. Mens jeg lavede feltarbejde, var der ca. 10-15 hos Renovationsvæsenet, som var beskæftiget i en eller anden "alternativ" ordning.

Der har de seneste år være meget fokus på arbejdsmiljøet blandt skraldemænd (Busck 2007a,b). En række nyere regler gør arbejdet markant mindre belastende, end det har været tidligere. Nogle af de vigtigste ændringer er, at skraldemændene ikke længere må bære affald på trapper, de skal have en kærre (sækkevogn) til rådighed, de må ikke løfte mere end 20 kg (hvilket dog i praksis er uundgåeligt, eksempelvis er sækkene med haveaffald ofte meget tunge). Disse regler er med til at forbedre arbejdsmiljøet for skraldemændene, og gør arbejdsmiljø-

⁵⁶ Ifølge Undervisningsministeriet var ca. 22.000 beskæftigede i renovationsbranchen i 2006 (Arbejdsmiljøhensyn ved udlicitering 2009). Dette tal dækker imidlertid over, at branchen udfører en række opgaver, der også indbefatter kloakvæsen, renholdelse, opsamling og renholdelse af spildevand, samt indsamling af diverse former for affald med mere, hvilket varetages af 50 større renovationselskaber. Ifølge 3F er der ca. 2.600-3.000 skraldefolk i Danmark, og organisationsgraden skønnes at være på ca. 90 % (jf. personlig korrespondance).

⁵⁷ Ifølge tal fra Danmarks Statistik er fuldtidsarbejdsløsheden blandt mandlige 3F-medlemmer steget fra mellem 2,6-3,3 % afhængig af aldersgruppe i juni 2008 til mellem 13,5-17,7 % afhængig af aldersgruppe i marts 2009. Disse tal er stort set tilsvarende arbejdsløsheden tallene isoleret for Aalborg Kommune alene.

et mere attraktivt end tidligere, men det betyder også, at selvom arbejdet stadig er lavstatus i befolkningen, så bliver det med forbedringerne relativt mere attraktivt i forhold til flere andre ufaglærte jobs. Men endnu vigtigere er, at når belastningen nedsættes, så stiger muligheden for at bibeholde jobbet indtil pensionsalderen. Reglerne betyder, at det fysiske element i arbejdet reduceres, hvilket gør skraldemanden mindre udsat for at måtte lade sig førtidspensionere eller finde andet arbejde, når kroppen svækkes med alderen.

6. Præsentation af skraldemændene

”Ejner”

”...vi har da et rigtig godt liv. Vi har det, vi skal bruge, vi har ikke noget at klage over. Vi har det sådan, at vi kan lægge penge til side. Vi hygger os, når vi har lyst til det. Det er vi tilfreds med.”

Ejner er 55 år og har været skraldemand i 22 år. Hans sociale persona er ydmyg og beskeden men venlig og ligefrem. Han har altid tid til at snakke, som han siger. Han fortæller, det nogle gange tager ham en time at bade og klæde om i omklædningsrummet efter arbejde, fordi han altid falder i snak. Før han blev skraldemand, arbejdede han som arbejdsmand på forskellige fabrikker i Aalborg bl.a. på Supervoss, hvor også hans bedstefar og far begge arbejdede i 40 år. Senere arbejdede Ejner for stadsgartneren, hvor han erfarede glæden ved at arbejde udendørs.

Han står op kl. 4 hver morgen, fordi han gerne vil have en rolig start på dagen med kaffe og kryds og tværs, inden han cykler på arbejde. Han er opvokset i to forstæder til Aalborg og har som voksen boet en del forskellige steder i og rundt om Aalborg, både som ejer og lejer af huse og lejligheder. Nu bor han i en treværelses lejelejlighed 500 meter fra arbejde sammen med sin kæreste Inger gennem 5 år. Han havde ellers altid sagt, at han ikke ville bo i Aalborg pga. larmen. Men da han lærte moren til sin søn at kende, flyttede han alligevel ind til byen. Forholdet til sønnens mor holdte ikke længe pga. hendes hidsige temperament: *”... jeg gad ikke alt det der døjt, når man ikke kunne snakke ordentlig sammen...”. Sønnen på 19 bor nu hos sin mor, men er skrevet op til en lejlighed og skal snart i lære som butiksassistent i Netto. Ejner har altid forsøgt at lære sin søn, at man skal passe sit arbejde og tale pænt til folk.*

Ejner og Inger tilbringer næsten hver eftermiddag i hans kolonihave, der ligger ti minutters cykeltur fra deres lejlighed, eller i deres campingvogn, der er placeret på en campingplads ved havet cirka 30 minutters kørsel fra Aalborg. Det bedste ved camping er, ifølge Ejner, at man møder en masse mennesker, man kan snakke med, at man sidder ude, går ture, slapper af og hygger sig.

Ejner abonnerer ikke på nogen avis, *”der står jo alligevel ikke noget i Stiftstidende”*. Men han tager gerne gratisaviserne. Han følger ikke med i tv-serier: *”...jeg gider ikke alle de der serier, der går i 40-50 eller 100 afsnit, fordi hvis der er en dag, du ikke lige får dem set eller to, så er du kommet ud af det. Så er det ikke ret meget, du får ud af det. Så skal man følge med hele tiden.”* Han gider heller ikke se fod-

bold, selvom Inger er ivrig AAB-fan. Når Inger ser fodbold går Ejner gerne i seng og læser i stedet, men han vil gerne se boksning i tv. En dag i bilen fortæller han også med stor begejstring om udsendelsen "Bonderøven" på DR2.

Ejner synes generelt, at der er et fint sammenhold på arbejdspladsen. Han kan snakke med de fleste, og tror det fungerer fint på andre ture. Ejner forstår ikke sammenhold som en abstrakt solidaritetsfølelse, korpsånd, klassebevidsthed ect., heller ikke da jeg en dag under arbejdet, spørger om de havde haft nogle, "der rigtig ikke passede ind". Han kan ikke huske, der har været strejker eller konflikter. Da jeg bliver ved med at spørge til det, nævner han, at der "*vist nok har været noget to gange*" i de mange år, han har været der. Men de synes ikke at tælle i hans bevidsthed, fordi det bare var fagforeningen, som sagde de skulle.

"Bobby"

..jeg dør ikke med, at der kommer én i en kæmpe stor bil og har stor villa og stort sommerhus og stor båd og alt det der. Det kan hurtigt vende også og hvad så?... Jeg har det, som jeg gerne vil have det. Jeg kunne ikke ønske mig det anderledes. Jeg er ikke den type, der går og stræber efter bare at have mere og mere fordi i den sidste habit, der har du ikke lommet i.

Bobby er 47 år. Han er født og opvokset i Aalborg. Han er gift på 16. år med en frisør, der også er født og opvokset i Aalborg-området. De har to piger og bor i hus i, hvad han selv betegner som "*et stille og roligt børnevenligt kvarter*" i udkanten af Aalborg. Her har de boet i 15 år. Bobby mener, det er vigtigt at lære sine børn om; høflighed, ærlighed og at man skal holde, hvad man lover. Det er de samme værdier, han havde med hjemmefra. Bobby mener derimod ikke, at det er dyder, der generelt kendetegner samfundet i dag.

Efter folkeskolen kom Bobby i lære som murer, men det var for ensformigt, synes han. Derfor blev han i stedet uddannet lastvognsmekaniker. Siden har han arbejdet som brandmand, smed og vicevært i et lejlighedskomplekse. Efterfølgende gik han arbejdsløs i nogle år, indtil han blev skraldemand for 5 år siden. Da Bobby arbejdede som smed, var han bl.a. udstationeret i Seattle, USA i 3 1/2 år. Her arbejdede han mellem 14-16 timer om dagen, hvilket blev til mellem 16-1800 timers overarbejde om året. Det gav han mulighed for at tjene en masse penge, som han opsparede og brugte på et hus til familien. Bobby mener ikke, der er noget sammenhold på arbejdspladsen: "*alle er sig selv nærmest, men sådan er samfundet jo i dag*", mener Bobby.

I fritiden er han ivrig jæger. Han er medlem af et jagtkonsortium lidt nord for Aalborg, men har også været på jagt i udlandet både forskellige steder i Europa og i Zimbabwe, hvor en af hans

venner har en farm. Han kan godt lide at se natur- og dyreprogrammer i tv, til gengæld kan han ikke lide reality-programmer på grund af den måde folk iscenesættes: *"Det er en mærkelig indstilling til tingene. Den måde at køre folk op på en piedestal og så derefter skal de bare saves fuldstændig ned. Sådan oplever jeg det i hvert fald. Det er slet ikke noget jeg bryder mig om"*

Bobby holder ikke avis, for der er for mange reklamer, og de skriver altid det samme. Han synes i det hele taget, at journalisternes diskursive magt i samfundet er for stor: *"De kan jo manipulere fuldstændigt i samfundet. De har alt for stor magt. Når der er et eller andet, de kan følge efter, så kan de jo blive ved med at skrive side op og side ned om ingenting."*

"Anders"

"...jeg bryder mig ikke om sådan nogle folk, der praler helt vildt. Der er nogle, der har det hele i munden ik'. Når det så kommer til stykket, så kan de ikke en skid alligevel. Sådan nogle gider jeg ikke omgås. Jeg vil hellere omgås nogen, der er sådan stille og rolige og ganske almindelige. Skide med at de fortæller en historie og lægger lidt til, bare man kan høre, hvad det er. Men dem der sidder og lyver, altså direkte, og synes de er en hel verdensmester, fordi de kan drikke en hel flaske snaps eller køre 250 hen ad motorvejen. Det synes jeg ikke er smart. Sådan nogle ting, det bryder jeg mig sgu ikke om....."

Anders er 33 år. Han har en umiddelbar personlighed. Han taler med en kraftig "nordenfjordsk" accent. Da jeg en morgen spørger Anders, om jeg må interviewe ham, fordi han har prøvet forskellige ting, og jeg gerne vil høre mere om det, svarer han: *"Jo, det kan vi godt, jeg har i hvert fald prøvet en del, men jeg snakker jo ikke københavnsk."*

Anders er opvokset i lejlighed midt i Aalborg i en arbejderfamilie, hvor faren arbejdede ved elforsyningen, og moren var rengøringskone, indtil hun blev nedslidt og blev tildelt førtidspension. Anders har været hos Renovationsvæsenet i fire år og er stadig ansat i reservestaben. Han er meget glad for at være skraldemand. Som lille elskede Anders at komme med sin onkel, der også var skraldemand, ud og samle skrald i skoleferierne.

Før Anders blev ansat ved Renovationsvæsenet, arbejdede han 9 år på et slagteri, hvilket han beskriver som et rigtigt "knoklearbejde", der gjorde ham træt og nedslidt. Forinden var han i 3 år under erhvervsuddannelse som automekaniker, men han afbrød uddannelsen, da hans bror (der også arbejdede på slagteriet) foreslog, at han fik arbejde der og tjente nogle flere penge.

Anders er bevidst om, hvordan den teknologiske udvikling har betydning for arbejdsmarkedets struktur, for som ufaglært manuel arbejder, er den teknologiske udvikling et ambivalent bekendtskab:

"Jeg tror, man skal passe på. Altså nu, når samfundet bliver så moderne, og alting skal gå stærkt, og alting skal være nemmere. Man glemmer bare at huske på, at hver gang noget bliver nemmere, så er der også nogle arbejdspladser, der går tabt... Når så mange boligblokke får molokker nok, så lige pludselig falder en skraldetur væk. Og sådan går det jo.....det synes jeg ikke altid er lige positivt.. det er igen pengene, der styrer for meget. De styrer faktisk hele verden, penge. Penge kan ikke gøre alt, men det er ved at være sådan, at det er det, det drejer sig om".

Anders mærker således globaliseringen og den teknologiske udvikling på egen krop, og han ved, at hans interesser ikke står stærkt. Han mærkede det allerede, da han arbejdede på slagteriet, hvilket om nogen er en ufaglært branche, hvor den teknologiske og effektiviseringsprocesser (og finanskrisen), betyder mistede arbejdspladser. Effektiviseringen tager overhånd, mener Anders. Med Habermas' koloniseringstese (1987:153-197) kan man sige, at økonomien koloniserer livsverdenen. Penge (med effektivisering som koordinerede styringsmedie), "styrer faktisk hele verden", selvom "penge ikke kan gøre alt", som Anders påpeger. Fra et deltagerperspektiv beskriver Anders senere oplevelsen af George Ritzers (2004) famøse "McDonaldiseringstese" om rationalitetens irrationalitet:

"Ja, for så lavede de det store slagteri i Horsens. Det skulle jo ku' det hele, men det har aldrig gået godt det slagteri. Så lukker de de andre. Og det jeg var på og de andre, de havde jo overskud hvert år, de fleste i hvert fald. Så laver de sådan et stort slagteri dernede, og det kører slet ikke optimalt, som man havde regnet med. Og nu sender man grisene til Tyskland ik'. Det er en åndssvag udvikling. Så sender de arbejdspladserne til Tyskland. De producerer grisene her, og vi har miljøsvineriet, og så er det tyskerne, der står og slagter og tjener pengene. Det bliver ikke ved med at gå vel...?"

Da Anders var 20 år, købte han et nedlagt landbrug en halv times kørsel nord for Aalborg, hvor interviewet fandt sted. Han er egenhændigt i færd med at renovere det over 300 kvadratmeter store hus. Arbejdet går langsomt men kompromisløst. Han ved hvordan, han vil have det. Men det koster både tid og penge. Han har renoveret en stor entre og et stort badeværelse i moderne stil med rene linjer og kæmpe spabad. Det betyder, at huset nu har to parallelle stile. Den moderne/kliniske og den gammeldages bonde/jægerstil. I stuen er indretningen "gammeldags" og personlig. Foruden tunge lædermøbler har han en gammel mælkejunge stående i et hjørne, fordi den altid har hørt til på gården. "Den er sgu meget sjov, men nogen synes nok det er lidt gammeldags" supplerer han. Han har dekoreret stuen med sin harmonika og en masse jagttrofæ. Mens han stolt og på eget initiativ viser rundt og fortæller, ligger det hele tiden undskyldende under overfladen, at stilen er "gammeldags", men at han synes om det.

I fritiden elsker Anders, lige som resten af mændene i hans familie, at gå på jagt. Han har været ivrig jæger, siden han var 16. Siden han købte gården, har han opkøbt en del land til gården og ejer nu 20 tønder jord og skov omkring gården, hvor han går på jagt med venner og familie.

"Kurt"

Kurt er den ældste på tur 11. Han har været hos Renovationsvæsenet 22 år, og han er chauffør på turen. Inden han kom til Renovationsvæsenet, arbejdede han som smed på "Værftet" i 20 år indtil det lukkede i 1988.

Kurts personlighed er umiddelbart lukket og utilnærmelig. Han sidder gerne og ser lidt gnaven ud i kaffestuen om morgenen, men i bilen kan han godt lide at fortælle. Efter to timer den første dag, var han og jeg alene i bilen på et tidspunkt. Her spurgte jeg, hvor længe han havde arbejdet der, hvortil han svarede følgende: *"Jeg er 61 år og har arbejdet hos renovationsvæsenet i 22 år. Jeg vil på efterløn om et halvt år, når jeg bliver 62. Så flytter vi ud i sommerhuset i Knippelkøping, som jeg købte kontant for 1 ½ siden"*. Det var det første, han sagde til mig overhovedet! Han fortalte senere, at han bor sammen med sin kone og har en datter på 32, der er droppet ud af lærerseminariet efter 3 år, hvilket han blev sur over, *"det var tåbeligt nu har hun ikke andet end studiegæld"*. Han har desuden en søn på 31.

"Kurt" er en "firmaets mand", der er mere nysgerrig end de fleste omkring, hvad der sker rundt om i Renovationsvæsenet. Han fortalte mig gentagne gange, at han var den i firmaet med størst anciennitet. Han er meget optaget af hvilke kunder, Renovationsvæsenet "kører sager" mod, og hvilke opgaver der til- og fratages de andre ture, hvilket jeg oplevede som en angst for at blive snydt. Han virkede som en type, der mente, man skal være på vagt og slås for sin ret. Følgelig var han også den mest kontante, hvis "kunderne" ikke fulgte reglerne.

Kurt ser sig selv som den uofficielle leder af turen, det er de andre ikke enige i, alligevel er det uomtvisteligt, at Kurt er den mest dominerende personlighed i bilen. Den uge jeg var med, var det ham, der snakkede mest. Han snakkede især om nyheder, han havde læst i avisen eller set på tv.

Kurt fortæller, at han begyndte at ryge som 12-årig, men han stoppede for syv år siden, fordi hans mave sprængte, og han måtte syes både indvendig og udvendig med 26 sting. Vagtlægen mente bare, at det var galdesten, og at han ikke skulle på hospitalet. Derfor indgav "Kurt" efterfølgende en klage over vagtlægen. Men det førte ikke til noget for, *"de holder hånden over hinanden de læger"*.

Jeg kunne desværre ikke overtale Kurt til at deltage i et interview. Han var den første, jeg spurgte under feltarbejdet (efter 5 dage), men han grinede forlegent og sagde, at jeg skulle spørge Ejner. Jeg besluttede derfor at give ham lidt tid og vende tilbage. Nogle uger senere kontaktede jeg Kurt for at høre, om ikke han ville deltage. Da jeg forklarede, at jeg gerne ville høre om alle hans oplevelser som skraldemand, henviste han igen til Ejner, og da jeg sagde, at ham havde jeg talt med, svarede Kurt, at han ikke havde lyst.

"Papir er taknemmeligt, alt kan lade sig gøre på papir, men det er sgu ofte noget andet i praksis"

"Ib" er omkring 55 år og har kørt storskrald de seneste 7 år. Ib har været hos Renovationsvæsenet i 17 år og har tidligere kørt dagrenovation i mange år, men han foretrækker adspredelsen ved at køre "storskrald", selvom lønnen er en del dårligere. På storskrald dækker man langt større områder og skal kun køre den samme rute en gang om måneden. "Så render man ikke den samme rute uge efter uge som på dagrenovation", siger han. Han synes, det er sjovt at se, alle de forskellige ting folk smider væk. Ib har tre børn, hans ældste datter er uddannet økonom og bor i København sammen med sin mand, der er IT-chef i Sverige. De to yngste sønner på 16 og 18 bor stadig hjemme.

Fysisk ligner Ib en klassisk karikatur af en arbejder. Han er lille, kraftig (20 kg overvægtig), og hans vraltende gang afslører, at kroppen smerter og er nedslidt. Han ser lidt smudsig ud i arbejdstøj og har gammel skægvækst, uden det er et egentlig fuldskæg. Ib har en ganske anderledes løbebane end de andre skraldemænd, jeg kørte med. Han har ingen formel uddannelse, og har arbejdet siden han var 16. Først kom han i lære på tekstilfabrikken i Aalborg, senere var han mange år på "Værftet". Efterfølgende blev Ib stilladsrigger, men skiftede til Renovationsvæsenet fordi han arbejdede hele tiden. Det betød en alvorlig lønnedgang fra mellem 500.000-600.000 kr. om året til under det halve. Ib har altid arbejdet meget. Sideløbende med arbejdet som stilladsrigger og senere skraldemand, var Ib sammen med sin kone selvstændig erhvervsdrivende med hjorte- og grisefarm samt to blomsterforretninger. Men da hans kone blev invalid ved et trafikuheld, måtte de afvikle de selvstændige virksomheder.

Ib har en stor viden og var som regel reflekteret og velargumenterende, når vi snakkede om forskellige ting. Hans erfaringer som selvstændig erhvervsdrivende, sætter ham i stand til at snakke og tænke i nogle andre dimensioner end især Kurt og Ejner. Ib udviser en større politisk og erhvervsøkonomisk bevidsthed, end de andre skraldemænd, jeg mødte. Han ved eksempelvis alt om, hvordan det indsamlede skrald forbrændes, hvad det koster pr kg, hvilke afgifter der betales, hvordan affaldet igen omdannes og påvirker prisen på varme i Aalborg Kommune, og hvordan jorden fra det haveaffald, vi samler ikke kan brænde og derfor efterfølgende anvendes til cement osv. Denne systemforståelse afslører en viden og interesse, der langt overgår det nødvendige behov for at udfylde stillingen. Ib er også langt mere kritisk end de andre overfor det system, han er en del af.

Fritiden bruger Ib og konen blandt andet på camping. Ib og Karl diskuterer en dag priser og kvaliteter af campingpladser. Her fremgår det, at Ib i flere år har været fastligger på en nordjysk campingplads.

Jeg interviewede ikke Ib. Vi lavede ellers en aftale to gange om, at han skulle ringe. Men begge gange brændte han mig af. Han havde været lidt skeptisk, da jeg spurgte, om ikke jeg måtte interviewe ham, derfor tolkede jeg det som en hentydning om, han ikke ønskede at deltage.

“Karl”

Karl er ca. 60 år og er ligesom Anders ansat i reservestaben, hvilket han ligesom Anders er lidt træt af. Han savner kontinuiteten, der er forbundet med en fast stilling. Han nævnte, at sidste år hvor han gik på genbrugspladsen, havde han tjent 310.000 kr. pga. de medfølgende søn- og aftentillæg. Men det ville han ikke nå op på i år ved at køre storskrald. Karl virkede som en stille og rolig mand, der passede sit arbejde, men ellers ikke bekymrede sig mere, end han behøvede, om de fleste ting. Han tog tingene lidt oppefra og ned. Han brugte ofte fraser som: *“det er nok ikke noget vi skal bekymre os om”* eller *“nu må vi se hvad der sker”*, i forbindelse med omstruktureringen af storskraldsturerne. I fritiden var han og konen bl.a. fastligger på en campingplads i Nordjylland.

Karl kørte den anden bil på storskraldsruten og tog alt pap og papir på ruten, mens Ib og jeg tog alt andet. Jeg kørte således ikke i bil med Karl, vi var primært i kontakt via samtaleanlægget mellem de to biler, og når vi var ude af bilerne og samle skrald. Den sidste time hjem fra ruten, hvor vi også skulle forbi forbrændingen var samtaleanlægget slukket, så der snakkede Ib og jeg alene. Derfor er det begrænset, hvad jeg fandt ud af om Karl.

7. Analyse af datamaterialet

"I felten bliver vi præsenteret for svar på spørgsmål, som vi ikke på forhånd ved, at vi skulle stille" (Baarts 2004:41)

I analysen undersøges skraldemændenes kulturelle praksis i et *holistisk* hverdagsperspektiv. Der ses især på, hvordan de definerer og tilskriver mening til arbejdet og "det gode liv", samt hvordan dette sættes i relation til andre praksisformer. Dette fænomenologiske udgangspunkt er første skridt på vej mod en prakseologisk analyse af skraldemændenes kulturelle praksis og autonomi i forhold til deres strukturelle position og "den legitime smag" (symbolske position).

Indledningsvist vil jeg starte med en opsamling af nogle generelle fund i empirien, der ikke alle vil blive uddybet nærmere i analysen:

- Skraldemændene er generelt glade for deres arbejde.
- Vejret betyder meget for glæden ved arbejdet (regn er værst), for arbejdets omfang (solskin betyder eksempelvis mere haveaffald), og for arbejdstempoet, der selvsagt er langsommere om vinteren eller hvis det regner.
- Der var ingen kvinder og kun én indvandrer, der arbejdede med renovation⁵⁸. Jeg mødte ham aldrig, men adspurgt sagde de andre, at de havde én indvandrer ansat. I interviewet med Helle sagde hun, at de faktisk sjældent modtog ansøgninger fra indvandrere.
- Skraldemændene fremhævede alle friheden ved jobbet som det mest positive. Når jeg spurgte, hvad friheden indebærer, svarede de typisk; at være ude hele dagen modsat kontorarbejde - hvilket de opfattede som monotont. De satte også pris på, at der ikke var nogen som gik og holdte øje med dem, og at de ikke selv skulle holde øje med nogen. Endeligt var det også værdsat, at de kunne arbejde i nøjagtig det tempo de ønskede samt ikke mindst deres gode arbejdstider⁵⁹.

⁵⁸ Dette er modsat amerikanske studier af skraldemænd, hvor det enten er sorte (Walsh 1975:9) eller italienske immigranter (Perry 1998), der varetager jobbet.

⁵⁹ Dette er helt i tråd med, hvad tidligere studier af skraldemænd har vist (Busck 2007; Petersen et al 2004; Walsh 1975;1982; Perry 1998; Godschalk 1979). Det har været ganske bemærkelsesværdigt, hvor mange ligheder jeg efterfølgende har fundet i forbindelse med min "desk research", mellem mine observationer og den eksisterende litteratur på området, trods forskellen i tid og rum. Helt ned til matchende fraser og vendinger går igen mellem undersøgelserne og mine egne data.

- De havde ikke travlt på arbejde trods akkordarbejdet – men de arbejdede i et fornuftigt tempo⁶⁰, og de havde nøje planlagt, hvordan de hurtigst og mest skånsomt kunne indsamle skralden. Der synes således at være tale om en endnu ikke gennem effektiviseret lomme på det ufaglærte arbejdsmarked⁶¹.
- Selvom arbejdet har lavstatus, så følte skraldemændene intet behov for undskyldning, forklaring eller retfærdiggørelse af, hvorfor de var skraldemænd⁶². De tog heller ikke ironisk distance til jobbet eller andre subtile undskyldningsformer. De virkede derimod godt tilpas med at "slæbe skrald"⁶³.
- De var alle udendørsmennesker. Udendørsaktivitet er en livsstil for dem. Alle nævnte, at de nødigt ville arbejde inde på et kontor eller på fabrik eller værksted. De nød at komme ud og bruge kroppen - også i forbindelse med deres fritidsaktiviteter, der ofte foregik i naturen.
- Med undtagelse af enkelte gad de fleste af dem ikke slås. Hverken med kunderne, kollegaerne, ledelsen eller i diverse symbolske kampe.
- De var generelt tilfredse med ledelsen. De følte sig hørt og respekterede, og der var sjældent problemer.
- Trods relativt gode arbejdsforhold havde ingen af dem sympati for eller udpræget tillid til fagforeningen, hverken på arbejdspladsen eller generelt. De fleste følte, at medlemskabet var for dyr, og den aldrig havde gjort noget for dem. To fremhævede endda, at det var den dårligste, de havde været medlem af.
- De snakkede kun sjældent om deres børn og familie på arbejde. Det var som regel mindre intime og mere generelle emner, der blev snakket om i pauserne.
- Kun en var medlem af en civilforening (flugtskydningsforening).

⁶⁰ Der var en situation den første dag, hvor jeg småløb. Her sagde Bobby sarkastisk: "*du skal ikke løbe, du er jo på arbejde!*". Efter feltarbejdet læste jeg, at arbejdstilsynet har været efter renovationsbranchen pga. det opskruede tempo. Mens jeg kørte storskrald udenbys, bemærkede jeg også, at nogle skraldemænd fra et konkurrerende privat selskab løb rundt i et meget opskruet tempo. Dette var ikke tilfældet her – og det var heller ikke nødvendigt for at nå normeringerne. Men mens jeg godt kunne holde kadencen inde i byen, hvor vi primært tømte containere, så kunne jeg slet ikke følge med Ejner og Bobbys tempo, når vi tømte skraldesække på villavejene.

⁶¹ Jeg har forsøgt at indhente specificerede tal fra Konkurrencestyrelsen for at verificere denne påstand, da deres normale publikationer (konkurrenceredegørelser) ikke tillader en specifik analyse af dagrenovationsmarkedet. Det har imidlertid ikke været muligt at indhente, men i en e-mail skriver Konkurrencestyrelsen til mig, at der er tegn på konkurrenceproblemer i branchen.

⁶² I arbejdsøkonomen John B. Colemans (1977:33) korte feltarbejde blandt skraldemænd i New York jokede de internt med, at "*All it takes to do this is a strong back, a weak mind and a good healthy cold in your nose*".

⁶³ Det var en hyppigt anvendt term blandt skraldemændene. De refererer også til de to, der ikke er chauffører, som "slæbere" – selvom alle slæber i praksis.

- De havde alle en stærk lokal forankring. De var alle født og opvokset i og omkring Aalborg. Det samme gjaldt for deres koner og kærester. Den lokale forankring og dagligdagen på gaden manifesterede sig også i en konkret viden om, hvad der sker i byen og hvem, de forskellige personer vi mødte på turen var, hvilke huse som ofte var til salg osv. Og når der blev refereret til "avisen", så var det konsekvent Nordjyske Stiftstidende.
- Ingen af dem jeg snakkede med abonnerede fast på en avis. Der var konsensus om, at den var blevet tynd og der alligevel ikke står noget nyt i den. Men de snakkede dog dagligt om "avisen" i kaffestuen og flere gav udtryk for at købe "Stiftstidende" i weekenden.
- De gik alle ind for lige løn for lige arbejde. De fremhævede alle, både under feltarbejdet og i interviewene, at det er urimeligt, at lønnen ikke er ens for de, som kører på samme tur. Arbejdet er jo det samme, argumenterede de typisk. Derfor er det heller ikke rimeligt, at en skraldemand får 40 kr. mere i timen, bare fordi han har været der længere tid end kollegaen.
- De var alle, på nær en, tilfredse med skattetrykket, for "man får jo noget for pengene".
- Det var yderst sjældent, at de eksplicit lavede symbolske grænsedragninger under feltarbejdet. Det virkede ikke som om, de havde behov for eksplicit identitetskonstruktion i opposition til nogen andre eller noget andet. Derfor brugte de heller ikke energi på kreative semiotiske modstandsidentiteter via bevidst populærkulturelt forbrug eller subkultur, som det typisk beskrives i 'Cultural Studies traditionen' (eks. Hebdige 1979; de Certeau 1984; Fiske 1989a,b; During 1993; Story 1996;1999;2009a,b). Heller ikke overfor min person, der ellers kunne tænkes at repræsentere en kulturelt og symbolsk dominerende klasseposition. De fleste af dem, men ikke alle, havde en stærk "ethos om tolerance", der sjældent tillod dem at ekskludere andre. Derfor gled de også af på mine spørgsmål, når jeg indimellem forsøgte at fremprovokere en kritisk bevidsthed eller disidentifikation. Det lå tydeligt i luften, at det ikke er deres opgave at dømme andre.

“Den gode skraldemand”

...en god skraldemand, det er en som kan snakke med borgerne og en, der kan snakke med dem, uden at have en masse problemer. (Ejner)

Det er jo en, der har tid til at servicere borgerne indenfor rimelighedens grænser [...] Der er altid nogen, som ikke er egnet til at slæbe dagrenovation ikke også... der er jo nogen, der ikke er egnet til at skynde sig lidt eller ikke har kræfter eller ikke gider. Så er det jo ikke noget for sådan en, og det kan man jo også mærke med det samme, hvis der er en, der ikke gider. Hvis der nu er tre på en rute, og der er en mand, der ikke kan eller ikke gider... jamen så sænker han jo resten af ruten ikke også, så skal vi bare gå og vente. I et sådan tilfælde ville det jo være nemmere at være to mand. (Anders)

Jeg har altid lært, fra jeg har været i lære, at begynde at diskutere med folk, det er ikke mit arbejde. Man kan jo godt henvende sig til folk på en fornuftig måde – i min verden i hvert fald. ...og senere..... man kan sige, det er ikke den store videnskab at gå og samle dagrenovation ind vel, selvom det er teamwork. Altså, vi skal helst vide, hvad vi går og laver - for ikke enten at skulle stå og vente eller spille tiden. Der skal helst være et flow deri ... (Bobby)

Opfattelser af “den gode skraldemand” er produkter af mødet mellem den enkelte skraldemands habitus og et felt, hvor der konstant kæmpes om at repræsentere og definere “den gode skraldemand”. Skraldemændenes arbejdsidentitet dækker næppe hele grundlaget for deres personlige og sociale identitet - og måske endda i langt mindre grad end mange karriereorienterede personer - alligevel bidrager en analyse af konstruktionen af deres arbejdsidentitet til forståelse af deres habitus, og de objektive forhold, normer og værdier, som de aflæser og afgrænser deres personlige identitet i forhold til.

Skraldemændene anser jobbet som et servicearbejde. De vigtigste kvalifikationer er imødekommenhed, venlighed og fleksibilitet over for borgerne indenfor rimelighedens grænser. Disse kvaliteter, er næsten tilsvarende, hvad de anvender til at beskrive en flink fyr eller folk, de godt kan lide generelt. Dog påpeger Anders’ citat, at skraldemanden også helst skal kunne “kunne skynde sig lidt”, ellers “sænker han jo ruten”. At være en god skraldemand handler altså i bund og grund om, at behandle andre mennesker ordentligt og yde sit bidrag til produktionsfællesskabet.

Bobbys umiddelbare svar på spørgsmålet om, hvad en god skraldemand er, var: “En der kommer hver dag”. Da jeg spørger lidt videre, siger han: “sådan at kunne arbejde sammen med andre og acceptere deres holdninger og indstillinger til tingene”. Bag disse meget konkrete kvaliteter - som er kerneværdier for Bobby, hvilket vi skal vende tilbage til - løfter Bobby sløret for mere subtile kvaliteter i citatet ovenfor. I citatet påpeger Bobby ydmygt, at dagrenovation ikke er den store videnskab, men at der via “teamwork” skabes et flow, der gerne skal holdes. Flow giver en op-

levelse af selvværd og stolthed i arbejdslivet (Bloch 2001: 81)⁶⁴. Det giver skraldemanden en fornemmelse af 'virtuositet' (Flyvbjerg 1991:kap 2; Bourdieu 2005:212,237) eller ekspertise. Når Bobby taler om flow, kan det formodentlig fortolkes som en positiv kumulativ "peak oplevelse" i arbejdsprocessen, der kun opnås, når den fungerer ideelt - når skraldemændene samarbejder optimalt og skaber synergi ved at fusionere bidragene af deres individuelle ressourcer. Som *deltagende* observatør kan dette naturligvis være vanskeligt at begribe, da min *deltagelse* selvsagt forplumrer flowet, men jeg oplevede tit, at skraldemændene steg ud af bilen og havde en intuitiv indforståethed om opgaver og gårde, som de hver især plejede at tage. Arbejdsdelingen var således internaliseret og kropsliggjort i en sådan grad, at de principielt ikke behøvede verbal kommunikation eller refleksion. De kender deres kunders affaldsproduktion så godt, at de som regel kunne forudse hvor meget skrald, der var i hver enkelt sæk eller container. En overfyldt sæk, kan ikke stables i kærren, der ellers kan rumme 5-8 sække. Overfyldte sække betyder derfor, at skraldemændene må rende flere gange, hvilket tager tid og "flowet" brydes⁶⁵. I interviewet med Anders, finder jeg også en bevidsthed om flow: *"Jeg synes faktisk, det er skønt nogle gange, at man kan gøre det af sig selv. Det jo træls, der er nogen, der spørger en, om man vil gå derop. Så er det bedre at gøre det af sig selv ik'... Det får man det bedst af ik'..."* Når Anders synes, at det er rarest, at kunne gøre tingene af sig selv, så skyldes det formodentlig, at han dermed oplever sig selv som en "rigtig" skraldemand, der er fuldt integreret i arbejdsfællesskabet. Hvis man kan tingene selv, så er man ikke på slæb, men yder på lige fod med de andre.

Selvom rutinearbejde sjældent forbindes med spænding og personlig udvikling, så kan flowoplevelser give en følelse af succes og tilfredsstillelse, der netop udspringer af kropsliggørelsen af arbejdsdelingens/samarbejdets rutinemæssige karakter. Rutinen er derfor betydningsfuld for skraldemanden, og hvis nogle vil lave om på den, mødes de gerne med skepsis. Langt hen ad vejen har skraldemændene frihed til selv at planlægge ruten. Dette medfører naturligvis interne forhandlinger og konflikter i sjakket omkring administrationen af tiden og kræfterne. Dette kan skabe konflikter, som en af skraldemændene forklarer: *"Nu arbejder vi som et team eller et sjak... Så er der ikke nogen, der skal rende og snyde eller springe over, hvor gærdet er lavest. Det kommer til at gå ud over de to andre"*. Der er en generel opfattelse af, at alle skal yde det samme. Skraldemændene havde ingen institutionaliseret konsensus om, at de nye eller de unge skulle rende op

⁶⁴ Flowoplevelser i arbejdslivet er ofte beskrevet som; *"..total opslugthed, en oplevelse af ubesværet, en oplevelse af at den indre (tanken) eller den ydre handlestrøm flød, en følelse af fuld og optimal tilstedeværelse samtidig med at hverdagslivets verden og tidsskemaer fortonede sig"* (Bloch 2001:54).

⁶⁵ Bobby fortalte, at en klassisk intern joke blandt skraldemændene er, at: *"98 % af befolkningen er analfabeter, for de kan ikke læse på sækken, at den kun må fyldes til den stiplede linje"*. Denne joke udstykker en symbolsk modstand overfor den symbolske position i bunden af det samfundsmæssige hierarki, som skraldemændene tilskrives. Det kan godt være, at mange andre er "finere", men de kan øjensynligt ikke engang finde ud af, hvor meget de må fylde deres affaldssække.

af de stejleste bakker. De accepterede ikke "anciennitets-kapital" i dette felt, hvilket ellers er kutyme på mange "mandearbejdspladser".

Der er andre måder, hvorpå skraldemændene føler en slags 'craftsmanship' (Sennett 2006;2008) eller den førnævnte 'virtuositet', der er vigtige alternative kilder til følelsen af kompetence og værdighed. Eksempelvis skubbede skraldemændene ofte to containere efter hinanden i hver hånd ind og ud af byens gårde. På den måde sparer de en masse skridt og tid, men det kræver træning og er ikke ligetil for en nyankommen⁶⁶. Et andet eksempel er chaufførens kontrol over skraldebilen. Det kan undertiden være særdeles vanskeligt at køre lastbil i byens snævre gader, hvor biler er parkeret på begge sider. Men det medførte sjældent problemer eller irritation. En dag hvor Kurt og jeg kørte alene et stykke, skulle han manøvrere skraldebilen ud fra en stejl og snæver sti. Jeg konstaterede anerkendende, at jeg var glad for, at det ikke var mig, der skulle køre bilen. Hertil svarede Kurt beskedent "*arr.. det er en vanesag*", men han var tydeligvis stolt af sine evner. Han kunne heller ikke dy sig for at supplere med "*jeg kender min (last)bil ud og ind*". Kurt oplever sig selv som en virtuos chauffør, fordi "*adskillelsen mellem person, maskine, subjekt og objekt er forsvundet*" (Flyvbjerg 1991:33;Dreyfus & Dreyfus 1979:339f).

På den dagrenovationstur jeg fulgte, lagde skraldemændene en stor ære i at gøre deres arbejde ordentligt. Arbejdet er en æressag, og klager er ridser i lakken. Jeg oplevede bl.a. en episode, hvor en husstand havde ringet til "driften" og klaget over, at de angiveligt ikke havde fået tømt deres skraldespand fredagen forinden. Da "kontoret" ringede og meddelte klagen, var der i bilen konsensus om, at den husstand havde de i hvert fald tømt. De kunne således hurtigt rekonstruere, hvordan det var Ejner, der havde tømt den husstand fredagen forinden. Efter vi havde tømt alle tømningerne den dag, kørte vi fordi den pågældende husstand for at tage sækken med. Den var fuld, men skraldemændene var alle sikre på, at husstanden havde fyldt sækken igen og nu forsøgte at snyde ved at tørre den af på dem⁶⁷.

⁶⁶ Jeg havde end ikke kropslig erfaring til at styre én container i hver hånd, da de havde en tendens til at ville køre hver sin vej.

⁶⁷ Jeg blev øjeblikkelig interesseret i om denne oplevelse af, at der blev "tørret ting af på dem" var en generel følelse. Og om de generelt havde mistillid til kunderne og folk generelt – forskningen i social kapital har vist, at generaliseret tillid er stærkt korreleret med uddannelsesniveau (Putnam 2000; Halpern 2005) - måske jeg som en utilsigtet sidegevinst kunne finde noget kvalitativt forståelse, der ofte mangler i social kapital forskningen. Det ville også være logisk, at følelsen af afmagt kunne fremkalde sådanne indstillinger. Jeg spurgte derfor mere til, hvordan de følte ledelsen behandlede klager, og om "kunderne" generelt klager meget osv. Men der er inkonsistens mellem, hvad skraldemændene sagde i bilen, og hvad de sagde under interviewene. I bilen blev de hurtige enige om, at folk snyder, hvis de kan komme af sted med det. Men i interviewene var de mere tilbøjelige til at sige, at folk generelt opfører sig ordentligt og imødekommende, og at ledelsen faktisk er meget responsiv og støttende. Jeg er derfor mest tilbøjelig til at fortolke brokkeriet over kunderne som en rituel kollektiv modstandshandling, frem for egentlig mistillid.

Ekskurs om organisationens disciplinering af skraldemanden

“Work. The very work, for many, conjures up a vision of the more or less direct exercise of power upon the body of the worker: coercion, exploitation, discipline, control...The aim of the boss, and the task of the manager, is to maximize the labor extracted from the body of the worker while at the same time minimize the opportunity for, and likelihood of, worker resistance to company goals of efficiency and productivity” Rose (1989:55)

I kaffestuen der sammen med omklædningsrummet er den primære arena for kollegial samhandling på arbejdspladsen, hænger fire billedrammer med Renovationsvæsenets virksomhedsmål, værdigrundlag, personalegrundlag og omdømme/image. Virksomhedsmålene lyder: *“Renovationsvæsenet skal være effektiv og kunne matche private tilbudsgivere på såvel økonomi som kvalitet.”*. Værdigrundlaget lyder: *“Grøn og dynamisk med respekt for dig”*, mens personalegrundlaget er: *“Renovationsvæsenet vil være en attraktiv virksomhed, der kan tiltrække, udvikle og fastholde dygtigt og engagerede medarbejdere”*. I rammen med overskriften *“omdømme/image”* står der: *“Renovationsvæsenet vil opfattes som en moderne virksomhed, der sikrer miljømæssig og økonomisk optimal indsamling af affald”*.

Man kan undre sig over, at Renovationsvæsenet *skal* være effektivt og konkurrencedygtig, mens det blot *vil* være en attraktiv virksomhed for dygtigt og engagerede medarbejdere. Om det alene er en tilfældig retorisk detalje, eller det i stedet er et udtryk for den markedsliggørelse af renovationsbranchen på bekostning af arbejdsmiljø, som det argumenteres andetsteds (Busck 2007a;b), har jeg ikke undersøgt nærmere. Det skal dog i denne forbindelse bemærkes, at det generelt var mit indtryk, at medarbejderne var ganske tilfredse med arbejdsmiljøet på arbejdspladsen.

”Skraldemandens ti bud”

Foruden de fire billedrammer med Renovationsvæsenets virksomhedsmål, værdigrundlag, personalegrundlag og omdømme/image hænger der også en ramme med ”skraldemandens ti bud”. De lyder således:

1. *Du skal altid være høflig overfor kunden.*
2. *Du skal altid sætte sækken ordentlig på stativet.*
3. *Du må ikke nyde spiritus i arbejdstiden.*
4. *Du skal huske at lukke låger og porte efter dig.*
5. *Du skal prøve af hele dit hjerte, at medtage kundens affald, selvom det koster dig en ekstra anstrengelse.*
6. *Du skal huske, at du færdes som gæst på kundens ejendom.*
7. *Du må ikke støje unødvendigt.*
8. *Husk altid, at fortælle hjemme på kontoret, når antal tømninger ikke passer med kørebøgerne eller faktiske forhold.*
9. *Du skal altid rydde op efter dig, når uheldet er ude.*
10. *Du må ikke ødelægge kundens ejendom, når du kører med en container.*

Således bliver skraldemanden hver dag, såfremt han entrerer kaffestuen, påmindet om, hvordan hans adfærd på ruten *skal* være. En morgen spørger jeg Kurt, hvor disse bud kommer fra. Han fortæller, at der havde været et serviceseminar, hvor Helle⁶⁸ sammen med nogle af skraldemændene udarbejdede de ti bud. Fra hans korte fortælling fornemmede jeg en følelse af ejerskab. Han fremhævede, at han selv havde været med til at lave dem sammen med Helle - og nogle andre godt nok. For at undersøge hvilke værdier og idealer Renovationsvæsenet har i forhold til skraldemændene, spurgte jeg i mit interview med Helle, hvad de lægger vægt på, når de ansætter nye medarbejdere. Her svarede hun: *”God stabil medarbejder, høflig fremtræden og altså, det er jo Renovationsvæsenets ansigt udadtil, det bliver vist ude i byen, så det skal være en ordentlig opførelse”*⁶⁹. Både i de ti bud og i Helles svar ligger der en stærk normativ betoning af, at skraldemanden er en servicemedarbejder og frontperson for Renovationsvæsenet. Det er vigtigt, at skraldemanden repræsenterer Renovationsvæsenet i overensstemmelse med Renovationsvæsenets visioner og idealer.

⁶⁸ Driftslederassistenten som er det vigtigste led mellem skraldemændene og administrationen i hverdagen. Hun var en nøgleperson både i forhold til alt praktisk i hverdagen og i forhold til ansættelser, overenskomster, kurser osv.

⁶⁹ Denne opfattelse af skraldemanden er typisk i branchen, hvor mange kommuner refererer til de renovationselskaber de hyrer, som kommunens ambassadører (Busck 2007b:387; 2007a:10).

Fra et kritisk organisationssociologisk perspektiv er det bemærkelsesværdigt, at disse mål, grundlag og normative bud hænger i kaffestuen, der er omdrejningspunkt for medarbejdernes sociale samvær. Det er vanskeligt at lade være med at anse det som en disciplinerende foranstaltning – man kan i hvert fald næppe forsvare de indrammede plakater ud fra æstetiske argumenter. Måske har de en social og ejerskabsgenererende funktion? Hvorfor har det været nødvendigt at lave disse ti bud? (Er de bare new public management?). Jeg undersøgte ikke spørgsmålene systematisk i forbindelse med feltarbejdet, og har derfor ikke fyldestgørende data, at gå videre med. Om det således er et led i konstruktionen af en virksomhedskultur, hvor igennem der skabes ejerskab (og eller disciplinering) i forhold til opgavevaretagelse, eller det simpelthen har været nødvendigt for at imødekomme nogle af de typiske klager fra kunderne, ved jeg ikke. Nogle af "skraldemandens bud" virker som plausible standardklager fra kunderne. Det kunne også i denne sammenhæng være interessant at vide, hvorvidt de ti bud kommer nedfra, altså hvordan de rent praktisk blev konstrueret i udgangspunktet. Er de et produkt af skraldemændenes umiddelbare idealer om den gode skraldemand, eller er de derimod konstrueret på seminaret efter et oplæg omkring, hvad god renovationservice er, og hvor der måske endda har været fremhævet nogle typiske klager, hvorefter skraldemændene selv er blevet inddraget i formuleringen af disse normative retningslinjer?

Under alle omstændigheder synes de ti bud og serviceseminaret at være Renovationsvæsenets måde at "pille" industriarbejderidentiteten ud af medarbejderne og erstatte den med en servicebevidsthed. Som vi så i afsnittet ovenfor, deler flere af skraldemændene Renovationsvæsenets ideal om skraldemanden som serviceminded. De fremhævede alle dette som noget af det vigtigste, og samtidig tager flere af skraldemændene eksplicit afstand fra kolleger, der verbalt overfalder kunderne og slet ikke forstår sig på service. Man opfattes således som en dårlig skraldemand, hvis man ikke har sociale egenskaber og mestrer 'følelsesarbejde' (Hochschild 2003:48-55), der kan komplementere den førindustrielle praktiske/kropslige nonverbale arbejdsform med en postindustriel serviceethos. Hvis en skraldemand ikke forstår at henvende sig "ordentligt" til borgerne, så mangler denne både personlige og faglige egenskaber. Dette skal ses i lyset af, at den reelle kundekontakt i praksis er ganske beskednen.

Regler og frihed

Som vi så ovenfor, er skraldemændene underlagt subtile former for disciplinering, selvom de ikke selv anser det som noget sådant. Men regler er ikke kun undertrykkende eller afrettende, de er også mulighedsskabende for skraldemændene. Dels giver reglerne og kørebøgerne skraldemændene nogle klare rammer for, hvad deres ansvar er. Men måske vigtigere giver det dem klarhed i forhold til, hvornår de gør deres arbejde godt nok. Endvidere giver det dem autonomi i

relationen til kunderne. Her kan skraldemændene altid henvise til reglerne i konfliktsituationer, hvormed de kan trække deres subjektivitet tilbage til rollen som systemrepræsentanter. *Det er jo ikke mig, der har lavet reglerne!*

Alligevel er det bemærkelsesværdigt, at der blandt skraldemændene er en så udtalt accept af reglerne. Kun en omtalte dem kritisk overfor mig. Måske tilfredsheden med reglerne og ledelsen kan og skal forklares via Boltanski og Chiapellos (2005) tese om den nye kapitalismes ånd. Pointen er her, at den moderne kapitalisme har indoptaget meget af 68ér oprørets socialkritik og dermed neutraliseret den (ibid:165-342). Skraldemændene ser ikke i hvert fald ikke Renovationsvæsenet, som deres modstander – de er en fælles enhed, og de føler sig hørte. Renovationsvæsenets responsive inddragelse af skraldemændene i form af eks. serviceseminarer betyder, at reglerne – også de adfærdsregulerende af skraldemændene selv - også opleves som deres regler. Dermed er dominansen blevet kamufleret og legitimeret – måske glemmer organisationen endda selv, hvor magtfulde de egentlig er (McKinley & Starkey 1998; Bourdieu 1984:483).

Lønarbejderlivsformen som ideal

I forbindelse med feltarbejdet oplevede jeg flere fortællinger og holdninger, der minder om det Thomas Højrup's strukturalistiske livsformsanalyse (1983;1989) kalder "lønarbejder/livsform 2"⁷⁰. Kendetegnende for lønarbejderlivsformen, som var typisk for arbejderne i industrisamfundet, er ifølge Højrup, at fritiden opstår som en meningsfuld kontrast til det monotone rutinearbejde. Det er interessant, at dette ideal formuleres tydeligt blandt skraldemændene i et samfund, hvor rutinearbejde har lavstatus, og hvor der i store dele af samfundet er konsensus om karriereformen som ideal - at selvrealisering, personlig udvikling og social positionering manifesteres via arbejde (se Jakobsen & Tonboe 2004). Der er dog, som vi skal se, vigtige forskelle mellem den idealtypiske industrielle lønarbejderlivsform, som Højrup beskriver, og den jeg finder. Skraldemændenes arbejde er ikke ligeså monotont som industriarbejderens, idet skraldemændene oplever større frihed og glæde. Skraldemændene udtrykker også solidaritet med Renovationsvæsenet, hvilket også er modsat Højrup's idealtypiske beskrivelse af den industrielle lønarbejder. Og endelig bruger de mere fritid med familien end Højrup (1989) beskriver.

⁷⁰ Holm & Jæger (2007) mener på baggrund af kvantitative data at kunne genfinde Højrup's livsformer i dag.

For lønarbejderen er det i fritiden, livet leves og selvrealisering opnået. Arbejdet er blot et middel til frihed⁷¹. Lønarbejderlivsformen ses på flere måder hos skraldemændene. For det første sagde alle, som jeg diskuterede afspadsring versus udbetaling af overarbejde med, at de overarbejdede for at optjene ekstra afspadsring. *"Friheden kan ikke købes for penge"* fremhævede tre af skraldemændene direkte i den forbindelse. Den samme bemærkning kom da en anden fortalte mig, at han ville på efterløn, når han fylder 60, og selv ikke alverdens bonusordninger ville kunne holde ham længere på arbejdsmarkedet. Det er bemærkelsesværdigt, at skraldemændene ikke som *"The Affluent Workers"* i John Goldthorpe og kollegers klassiske studie (1969), gør sig afhængige af den ekstra indkomstmulighed. Da en typisk arbejdsdag på dagrenovation er fra kl. 06 til kl. 10-11, kunne de tage en ekstra tur uden at skulle arbejde meget senere end til kl. 14, hvor en "normal arbejdsdag" ville være færdig. De kunne altså tjene dobbelt løn, uden at det ville kræve mere tid end den "normale" 37 timers arbejdsuge. Men det ønskede de ikke. De ville hellere have friheden til at afspadsere⁷².

Et glimrende eksempel på en kropsliggjort lønarbejderlivsform ses i følgende interviewpassage med Ejner. Her laver han en symbolsk grænsedragning til sin bror, en tidligere "computermand", der i dag er selvstændig coach med 14 ansatte, og som har en klassisk karrierebundet livsform:

Ejner: Nej, han har altid været på kontor. Altid. Han har også været ved Nykredit og BRF.

Morten: *Ja.. det er jo forskelligt, hvad man godt kan lide..*

Ejner: Ja. "Jamen kunne du ikke tænke dig det "Ejner"", sagde han. "Nej, aldrig! Jeg skal ikke ind og sidde nogle steder. Og jeg gider slet ikke at gå op i computere. Det er ikke mig". - Nej. Det her, det har jeg det helt fint med. Det ved man, hvad er, og når du har fri, så kan du gøre, hvad du vil. Du skal ikke hjem og sidde ved en computer, og så skal du ordne det, og så skal ordne det og alt muligt. Nej... jamen det viser sig jo også, at han har jo ikke engang.. han kommer aldrig op og besøger nogen.. fordi enten så er han i København eller også så sidste uge var han i Tyskland..

Morten: *Det tager alt tiden arbejdet?*

Ejner: Ja..

Morten: *Og der sætter du pris på at have fritiden?*

Ejner: Ja, det gør jeg. Jo, jo.. altså når man går og arbejder i 5-6 timer, så må det være nok. Man behøver ikke at sidde der langt ud på natten. Og sidde og lave computerarbejde og forskellige ting. Nej, det er ikke mig.

⁷¹ En undtagelse er dog Ib, der tidligere har været selvstændig erhvervsdrivende sideløbende med arbejdet som skraldemand. Men efter han ikke længere er selvstændig, har han adopteret en renere form for lønarbejderlivsform.

⁷² Dette skyldes formodentlig også deres alder. Nogle fremhævede, hvordan de som yngre var mere drevet på penge. De kunne også fortælle om bekendte, nogle også skraldemænd, der havde flere jobs ved siden af, som tjente mange penge, men det er ikke det værd, mener de lidt ældre skraldemænd, som jeg snakkede med.

Modsætningen mellem livsformerne er tydelig. Ejner forstår ikke brorens livsstil. Han forstår ikke, hvordan det kan være personligt berigende eller for den sags skyld produktivt, at tilbringe den ene dag efter den anden og efterfølgende aften efter den anden foran en computer. Ikke alene gider Ejner ikke sidde inde foran en computer hele dagen, han kan heller ikke forstå broderens karriereideologi. Fordi Ejner ikke sonderer mellem 'arbejde' og 'karriere' har han indstillingen, at *".. når man går og arbejder i 5-6 timer, så må det være nok."* Ejner har hverken en objektiv arbejdssituation eller en habitus, der sætter ham i stand til at værdsætte det karriereideal, der driver broren. Den dedikerede karrierelivsform, hvor arbejde og fritid smelter sammen og kræver afsavn i forhold til socialt samvær med venner og familie, synes slet ikke attraktiv for Ejner. Ved en lejlighed på skralderuten, hvor snakken faldt på fornøjelsen ved at arbejde ude, fortalte Ejner også om broren: *"Min bror, ham den selvstændige du ved... Han har købt et stort hus i Silkeborg med en stor grund og have, men han gider ikke engang havearbejde, så han har derfor hyret en have-mand"*. Det kunne Ejner, der selv er i sin kolonihave næsten hver eftermiddag, ikke forstå.

Jeg tror, at der ligger mere end blot spørgsmålet om livsstil og karrieremæssige aspirationer i Ejners tilfredshed med arbejdet som skraldemand og uforståenheden overfor broren. Mens broren hver dag skal ajourføre og konkurrere på sine personlige kompetencer på et konstant foranderligt marked i den nye kapitalismes vidensøkonomi, så oplever Ejner, der har været skraldemand i 22 år derimod en sikkerhed ved forudsigeligheden. Muligvis medfører positionen som skraldemand og den "gammeldags" lønarbejdermentalitet ikke social anerkendelse og status i den nye kapitalisme, men Ejner kan derimod forudsige, hvad der kommer rundt om hjørnet. Han kan med rimelig sikkerhed forudsige både sin hverdag på kort sigt, men særligt vigtigt er, at han også kan tillade sig at lægge planer på længere sigt – hvilket er vanskeligere i den nye fleksible kapitalisme, hvor værdi netop skabes via konstante forandringer af produkter og produktionsmidler (Sennett 1998)⁷³. Mens broderen altid må være fleksibel og på tæerne i forhold til forandringerne i vidensøkonomien, *"så ved man da, hvad det her er"*, som Ejner påpeger. Efter temperament kan man enten sige, at Ejner og mange af kollegerne gør en dyd ud af den erhvervmæssige immobilitet, eller også kan man se det som en individuel modstand mod kapitalismens kolonisering af privatlivet.

Ejner besidder ingen formel eller symbolsk magt over andre. Han har til gengæld muligheden for at være forfatter til sin egen fremadrettede livsbane. Sennett (1998;2006) advarer, at mange vidensprofessionelle både har symbolsk og formel magt, til gengæld er prisen for en karriere i den nye fleksible vidensøkonomi ofte en opgivelse af forudsigeligheden i deres eget liv. Foruden en "rimelig" indkomst, der overstiger hans forventninger til et "rimeligt" forbrug, har Ejner via

⁷³ Dette er også en vigtig forskel i forhold til privatansatte skraldemænd, der ikke oplever samme tryghed og forudsigelighed i ansættelsen grundet markedsliggørelsen af branchen (Busck 2007a;b).

forudsigeligheden i jobbet mulighed for at udvikle en kontinuerlig menneskelig karakter, hygge sig med venner og familie og nyde livet. *"Der er da mange der har sagt, er du ikke utilfreds med at din yngste lillebror kan tjene så mange penge og dit og dat. Så siger jeg "hør nu her, vi har både campingvogn, vi har have, vi har bil og vi har de penge vi skal bruge" vi står jo ikke og mangler noget. Så kan man jo ikke forlange mere."*

At lønarbejderlivsformen også giver distance til arbejdets indhold, kan ses i interviewet med Bobby, hvor han udtaler sig om, hvordan det var at være ansat i reservestaben: *"... jamen, der er selvfølgelig noget, der er skønnere end andet ik'. Det er arbejde som alt muligt andet - i min verden i hvert fald. Så jeg kan ikke gå og sige at: 'Jeg vil kun lave det' ". Bobby accepterer det sure med det søde fordi "sådan er arbejde jo". Når han siger, at det er arbejde ligesom alt muligt andet, så legitimerer han det ud fra en opfattelse af arbejde som grundlæggende surt og kedeligt, men også på baggrund af, at det "kun" er arbejde. Det er ikke en karriere, hvori der er placeret meget stolthed og identitet.*

Det gode arbejde versus ussel mammon

Anders: ... Jeg er sgu glad for at være der... jeg ved godt, der er mange, der brokker sig derude og siger, at de ikke kan holde til dit, og de kan ikke holde til dat. Men der er fandeme også mange derude, som måske aldrig rigtig har prøvet at have et knoklejob... som har været der altid. Jamen de ved jo ikke, hvor godt de har det vel? ... Jeg ved godt, det kan være en stresset arbejdsplads, alt efter hvad man skal lave, men det er ikke noget at regne i forhold til at være på et slagteri. Det er det ikke...

Morten: *Du fortalte ude på turen, at det var meget mere stillestående arbejde på slagteriet...*

Anders: Det var det også.. der fik jeg sgu ondt i ryggen og i benene, når jeg stod der hver eneste dag. Det var fandeme sådan, at når man kom hjem, så var det bare ind på sofaen og ligge der i et par timer. Efter jeg er kommet ud og slæbe skrald og alt det motion. Jeg har aldrig ondt i ryggen mere. Det har jeg ikke. Og siden jeg var fem-seks år, har jeg haft sådan noget astma, hvor jeg har taget medicin for.. og det er selvfølgelig blevet meget bedre med årene, men efter jeg er kommet ud og slæbe skrald og kommet væk fra slagteriet og fået det motion... du går en masse kilometer ik'.. får pulsen op og sluger en masse luft. Det er nærmest forsvundet.

I det følgende skal vi kigge nærmere på, hvordan skraldemændene definerer 'det gode arbejde' i forhold til løn. Det er i denne forbindelse vigtigt at forstå, hvordan mulighedsbetingelserne for denne definition er influeret af deres klassesituation. Enhver aktørs placering i den sociale struktur (beholdningen af forskellige former for kapital), er afgørende for dennes handlemuligheder i et givent felt(arbejdsmarkedet). Nogle af skraldemændene har en erhvervsuddannelse, som eksempelvis Bobby der er uddannet lastvogsmekanikker, mens flere af de andre som eksempelvis Ib, Ejner og Kurt begyndte på arbejdsmarkedet som arbejdsdreng, da de var 16 år og har arbejdet ufaglært lige siden. Det erhvervmæssige mulighedsrum for Ejner og Bobby, er således ikke helt ens. Bobby fravalgte tidligt i sin livsbane at bruge sin erhvervsuddannelse,

mens Ejner altid har haft forskellige ufaglærte jobs. Det virker ikke som om uddannelse nogensinde har været et emne for Ejner. Om dette alene skyldes, at han ikke har haft aspirationer om noget job, der krævede uddannelse, eller han ikke har haft evnerne, har jeg vanskeligt ved at afgøre⁷⁴. I hvert fald har hans erhvervsmæssige handlingsmuligheder været begrænset til ufaglært arbejde af forskellig art. Det blev tidlige klart for Ejner, at han bedst kunne lide at arbejde ude, hvilket han altid har gjort siden.

Der findes relativt mange ufaglærte jobs i Danmark, hvor lønnen er relativ høj sammenlignet med jobs, der kræver (mellem)lange (professions)uddannelser. Disse vellønnede ufaglærte jobs er dog næsten altid forbundet med enten stor fysisk belastning og nedslidning eller med arbejde på skæve eller sammenklumpede arbejdstider. Både Ib og Bobby havde tidligere arbejdet for, hvad de selv karakteriserer som "ussel mammon". Men begge har nu fravalgt det pga. arbejdstiderne, og fordi de med alderen erkender, at det ikke er værd at ødelægge kroppen for at tjene flere penge.

Den favorable arbejdstid er en af de instrumentelle fordele ved arbejdet, som alle værdsætter. Flere fremhævede, hvordan de på grund af arbejdstiden havde fravalgt andre jobs, hvor de kunne tjene mere⁷⁵. Også hos Renovationsvæsenet var der mange jobs, som skraldemændene ikke ønskede, fordi arbejdstiderne var "dårligere". Det kunne eksempelvis være på fyldepladsen, hvor der er både weekend- og aftenvagter. Det ville i længden komme i konflikt med Bobbys familieliv, mente han. Bobby har ellers tidligere arbejdet for "ussel mammon", da han var udsendt som smed i USA og arbejdede i døgndrift i 3 ½ år, men nu er prioriteterne anderledes. Foruden arbejdstiden er dynamikken i jobbet en anden ting, som skraldemændene værdsætter. Selvom det er rutinearbejde, så opleves det ikke som monotont, tværtimod. Når jeg spurgte til de værste jobs hos Renovationsvæsenet, så fremhævede de altid opsynstjanser som på genbrugspladsen, eller chaufførjobs hvor man kører i lastbil hele dagen⁷⁶. Dette er ikke attraktive jobs, mente skraldemændene. De ville hellere lave noget fysisk! Men de fremhævede altid diplomatisk, at det jo er forskelligt, hvad folk kan lide, og det jo er heldigt, at der er noget for enhver smag.

⁷⁴ I interviewet fortæller han, hvordan han engang havde planer om at blive mekaniker eller pladesmed. Men da han erfarede, at det involverede en masse "gratter" i olie, så var det ikke noget for ham. Han fortæller også, hvordan han hjemmefra lærte, at han skulle passe skolen, ellers var der ingen fodbold og leg. Han kunne også godt lide skolen på nær tysk og engelsk. Så han fortæller ikke direkte, at uddannelse var udelukket rent intellektuelt.

⁷⁵ Sanders (1981:31) refererer også til flere skraldemænd, der afslår forfremmelse, fordi de heller vil have friheden i deres nuværende arbejde.

⁷⁶ Der er eksempelvis flere mænd beskæftiget med at hente containere, molokker og andet og køre dem på forbrændingen.

For Anders står glæden ved det dynamiske arbejdet som skraldemand i symbolsk kontrast til hans tidligere arbejde på slagteriet, og han laver gentagne gange symbolske grænsedragninger i forhold hertil. Citatet i tekstboksen, der indledte dette afsnit viste én måde. I det følgende tydeliggør han igen glæden ved at være skraldemand i forhold til slagteriarbejder:

Anders: Jeg har det sgu bedre med at komme op om morgen og komme i gang. Man har det så godt, når man kommer hjem og har været op i et højt gear det meste af dagen... det er ligesom, man får mere energi af det - des mere man laver ik'... det er virkelig noget, jeg synes om, efter at have stået på slagteriet så længe. Det var et mare-ridt hver morgen, når man skulle stå op...

Morten: *Okay, det gad du ikke, det skulle bare overstås?*

Anders: Det var der sgu ingen der gad. Der var sgu da et sygdomsfravær af den anden verden på sådan et slagteri. Helt vanvittigt. Og det vidste man også godt på forhånd. Det var også derfor, der ikke blev fyret nogen af dem, for man vidste, at det var svært at få nye folk ind... og så alle de ulykker der skete derude også. Det gør der sgu, skærer pulsåren over.. man står ved siden af sin makker, der har en på oplæring, og så skærer han lige, fandeme, armen halvt igennem. Når så man kommer hjem og ligger på sofaen, så kan man se det for sig, så kan man lige så godt stå op. Sådan var det sgu til sidst, så jeg havde ikke godt af at blive der mere. Det var godt, de fik lukket det der. Det var ikke sjovt...

Det er tydeligt, hvordan arbejdet som skraldemand i Anders' bevidsthed positioneres op imod de mange år på slagteriet, der mærkes både på og i kroppen. Anders udtrykker en lettelse over at slagteriet måtte lukke, så han blev "frisat". Flere gange laver han symbolske grænsedragninger, hvor slagteriet symboliserer et statisk og farligt knoklearbejde, mens arbejdet som skraldemand fremstår som frit, dynamisk og sundt. At arbejdet på slagteriet var bedre betalt kan ikke opveje den frihed og livskvalitet udenfor arbejdet, som Anders føler ved arbejdet som skraldemand. Trætheden efter arbejdet stjæler ikke længere fritiden.

Fremhævelsen af frihed matcher også anden kvalitativ forskning, der viser, at frihed i jobbet giver mere selvværd (Schwalbe 1985). Sennett og Cobb (1972:235f) påpegede ved baggrund af den amerikanske statusorden ved begyndelsen til det postindustrielle samfund, at arbejde som giver individuel autonomi, ofte er mere eftertragtet end arbejde, der giver magt og penge. Endvidere er folk, der arbejder alene og ikke har ansvar for andre typisk mere tilfredse end folk, som gennem hele arbejdsdagen er involverede med andre mennesker (ibid). Dette synes også at være udtalt blandt skraldemændene, selvom de ikke arbejder helt alene men i sjak. Sjakkonstellationen opnår dog hurtigt en operationel arbejdsdeling og synkronisering, som giver sjakket en organisk karakter jf. ovenstående beskrivelse af flowet. Skraldemændene er typisk glade for, at de selv kan bestemme deres arbejdstempo og rækkefølgen i opgavehåndteringen internt i sjakket. Endvidere er de sjældent i direkte kontakt med kunderne, men kan i stedet passe sig selv i løbet af arbejdsdagen.

Modsat friheden er det også en objektiv realitet, at Anders nogle gange sidder hårdt i det rent økonomisk. For når han er ansat i afløserstaben og har en gård, som han selv skal afbetale på, så betyder lønforskellen mellem slagteriet og renovationen en del. Og når hans nettoløn tilmed kan variere med 2000 kr. pr måned, alt efter om han kommer til at køre skrald, hvor han kan indhente bonusser, eller han skal gå og lave forefaldende arbejde uden bonus, er penge selvfølgelig ikke ligegyldigt.

Maskulin respektabelhed

"There is nothing outside gender. To be involved in social relations is to be inextricably 'inside' gender" (Donaldson 1993:653).

Et gennemgående spørgsmål i forhold til problemstillingen er, hvilket handlingsrum skraldemændene har til at skabe en konsistent selvidentitet i en lav symbolsk klasseposition. Køn er intimt forbundet med identitet og klasse, fordi køn er en konstruktion, som agenter bruger til at dele verden op med og til at give den mening (Bradley 2007:3; Bourdieu 1990;1999). Dette er allerede fremgået implicit i afsnittene om det gode arbejde og den gode skraldemand, hvori glæden ved det fysiske element og evnen til at kunne og ville bestille noget blev hyldet, om end indirekte. Når skraldemændene i næste afsnit beskriver 'det gode liv', er det nært forbundet med deres opfattelse af køn. Derfor kan vi, som jeg allerede har argumenteret tidligere, ikke forstå implikationerne af skraldemændenes klasseposition uafhængigt af maskulinitet(er), idet maskulinitet er omnipresent - i kulturel praksis⁷⁷. Ligesom klasse giver køn primært sociologisk mening som et relationelt fænomen (Connell 1995:68), snarere end som kategori. Som jeg har påpeget tidligere erfares og erkendes kønnets egenskaber notorisk relationelt i forhold til klassehabitus, og feltet "manden" opererer i eller relaterer sig til (Bourdieu 1984:107f). Maskulinitet opstår i aktiv(e) relation(er) til femininitet. I praksis sker dette altid i et netværk af kønsrelationer, der betyder, at maskulinitet(er) ligesom klasser kan manifesterer sig på utallige forskellige måder. Ligesom klasse handler maskulinitet altså om 'performativitet' – i den forstand, at køn er noget som gøres, ikke kun noget aktøren har (Whitehead & Barrett 2001:18;Connell 1993)⁷⁸.

⁷⁷ Derfor tager Bradley (2007:6) også fejl, når hun fremhæver køn som omnipresent, mens en kategori som klasse kun fokuserer den økonomiske sfære. Dette er alt for snævert og bunder i en "traditionel" klassekonception! (Hvilket hendes udmærkede beskrivelse af klassens betydning for kønsidentitet, ibid:27-32, 80, også tydeligt demonstrerer).

⁷⁸ Selv en stærkt strukturelt influeret maskulinitetsteoretiker som Robert Connell argumenterer for, at køn er "noget som gøres", om end perspektivet ikke er så radikalt som eksempelvis Judith Butler.

Modsat mine forventninger, oplevede jeg ikke en militant machokultur blandt skraldemændene hverken i kaffestuen eller på turene. Ikke overraskende var der mest "mandehørm" i kaffestuen om morgenen, men det var slet ikke så markant, som det ofte beskrives i arbejderklasselitteraturen om maskulinitet (eks. Willis 1979; Collinson 1988; Connell 1989; Baarts 2006). Generelt var det langt vigtigere for de skraldemænd jeg mødte, at blive opfattet som fornuftige og venlige end barske og dominerende⁷⁹. Dog vil jeg fremhæve et par modsatte eksempler, det første er et uddrag fra min notesbog:

Det er koldt denne morgen og der er rim på poserne, hvilket gør det vanskeligt at holde fast om de tunge sække, som glider i handskerne [da jeg kastede dem op i skraldebilen red.]. Da jeg kommer på bilen, brokker jeg mig lidt til "Ib", som bare kigger grinende på sine hænder. Hermed indikerer han, at det bare er, fordi jeg bruger arbejdshandsker. Tanken om ikke at have handskerne på denne kolde morgen med frost er næsten ulidelig. Jeg fryser fingerene, selvom jeg har arbejdshandsker på!!!

Ib brugte, som den eneste jeg oplevede, konsekvent ikke handsker, selvom haveaffaldet på storskrald ofte indeholder tjørne og andet, der kan give rifter. Episoden var uomtvisteligt både en klasse- og maskulinitetsmanifestation – han nød at kunne gøre grin med den tøsede akademiker, og kroppen/fingrene var i denne situation et symbolsk magtapparat for Ib i relationen til mig. Ib er en mand af den gamle skole. Hans maskuline idealer var også mere militante end resten af skraldemændene, jeg mødte. Ib har været hårdtarbejdende hele livet. Han praktiserer også på flere måder 'protest maskulinitet' (Nixon 2006:208; Collins 1995:109-118). Eksempelvis var der en episode, hvor en kunde blev meget vred over, at hans sorterede dåser alligevel kom i brændbart⁸⁰. Dette håndterede Ib imidlertid ganske roligt og uden den store parlamentering. I bilen sagde han til mig, at sådanne episoder klarer han selv. Samme kunde har ofte for mange sække med haveaffald, og de næste gange tager Ib kun de tre sække, der er tilladt, resten lader han stå, for "*hvis han vil spille efter bogen, så kan vi da godt gøre det*". Ib gider ikke snakke (feminint), han handler (maskulint). Ib er også meget skeptisk overfor teori og driftens statistik. "*Papir er taknemmeligt, alt kan lade sig gøre på papir*", sagde han flere gange, når vi snakkede om forskellige forandringsprocesser både lokalt hos Renovationsvæsenet og i en europæisk sammenhæng med EU reguleringer, som optog Ib meget. Dette er også en klar manifestation af 'protest maskulinitet', der minder om Willis' "lads", der mener, praksis er vigtigere end teori (Willis 1979:56). Teori og diskussion er tuset, handling er mandigt. Et tredje eksempel på Ibs

⁷⁹ Historisk har rationalitet i alle samfund, været forbundet med maskulinitet modsat feminin emotionalitet (Collins 1995: 164; Bourdieu 1999, Parsons & Bales 1956), mens 'hegemonisk maskulinitet' blandt mænd traditionelt har været fysisk og dominerende.

⁸⁰ Hvilket ikke umiddelbart var en fejl, som jeg kunne se det. Vi sorterede kun i tre kategorier; brændbart, pap/papir og jern/metal. Endvidere kan det være svært at gennemskue indholdet i lukkede poser.

'protest maskulinitet' var da han nogle år tidligere fik en arbejdsskade i skulderen, i forbindelse med han kastede en tung sæk op i skraldebilen. Lægen sagde, at han skulle holde den i ro i et år, men efter seks måneder var Ib så træt af dagpengesystemet og deres konstante kontrol, at han raskmeldte sig igen. Et fjerde eksempel var Ibs manglende interesse i at deltage i frivillige løfteteknikkurser, som Renovationsvæsenet tilbyder. Flere af de andre skraldemænd modtog disse med kyshånd, men det gad Ib ikke. Ingen fysioterapeut(vidensarbejder) skal lære ham(kropsarbejder), hvordan han skal bruge sin krop – det er jo trods alt ham, der har levet af den hele arbejdslivet.

Modsat Ibs tydelige maskulinitetsmanifestationer foregår de andre skraldemænds maskuline kampe mere subtilt og implicit. Anders, har eksempelvis klare idealer om, hvordan nye stillinger skal fordeles:

Altså, jeg kan sgu lide alle slags mennesker, men jeg gider ikke, hvis der sådan nogen, der tror, de er meget mere end alle andre. Og ligesom på arbejdspladsen, hvis man kan sige nogen får nogle stillinger, fordi de er lidt korrupte, eller fordi de skal fedte for ledelsen for at få en stilling, det gider jeg heller ikke, for jeg synes, det er noget, man skal gøre sig fortjent til. Man skal ikke have en stilling, fordi man står, og slikker kontoret i røven..

For Anders, der gerne vil have en fast stilling på dagrenovationen, opfattes det som illegitimt at snakke sig til en stilling. En stilling er noget, "en rigtig mand" gør sig fortjent til via handling ikke forhandling. Og Anders bryder sig ikke om folk, der forbryder sig mod dette ideal.

Som vi så tidligere, har skraldemændene nogle friheder i forhold til at organisere arbejdet. Skraldemændene er bevidste om, at disse friheder er betinget af deres evner til at klare konflikter internt og ikke involvere kontoret i alt⁸¹. En forklarer:

..der er altid nogen, der ikke kan enes, og nogen kan godt enes. Der er også nogen, der går ind på kontoret og sladrer i stedet for at afgøre det med kollegerne i stedet for. Og jeg tror, at det der med at gå ind og fortælle ting oppe på kontoret i stedet for at klare det med sin makker, det gør bare, at så tager ledelsen over, og så skal de nok sørge for, hvordan det skal være og så i løbet af mange år, så bliver en arbejdsplads ødelagt på den måde ik'..

Citatet handler egentlig om, hvordan en god kollega er, men det fortæller også meget om maskulinitet – at "rigtige mænd" ikke sladrer. Dette minder meget om Bishop og kollegers nylige studie (2009:14-16) blandt britiske buschauffører, der kun estimeres at rapportere 10 % af alle

⁸¹ Anders fortæller, hvordan de på slagteriet fik at vide, at konflikter måtte de sgu klare selv, det gad formanden ikke dølge med. Sådan er det dog ikke hos Renovationsvæsenet.

hændelser af voldelig (anti-social) adfærd, fordi det opfattes som maskulint at kunne klare tingene selv. Dette synes også at være institutionaliseret hos Renovationsvæsenet. Helle nævner i interviewet, at det er yderst sjældent, de hører om konflikter mellem skraldemændene på kontoret, skraldemændene løser typisk problemerne internt. I forhold til kunderne oplevede jeg varierende begejstring for at rapportere konflikter. Nogle var hurtige til at melde uenigheder med kunder til driften, mens andre så det som et brud på deres mandighed og forsøgte at sætte hårdt mod hårdt via de regler, som de nu har til rådighed i forhold til kunderne. Det er således ikke alle, der anså det umandigt og udtryk for uselvstændighed at drage kontoret ind i hverdagens små konflikter med enkelte kunder, mens endnu andre så det som et svaghedstegn, som potentielt kunne indskrænke deres frihed.

"Det gode liv"

Indtil videre har analysen fokuseret på skraldemændenes arbejdsliv, balancen mellem arbejdstid, løn og fritid, samt deres konstruktion af maskulinitet. I det følgende skal vi se nærmere på skraldemændenes definitioner af "det gode liv". Her vil vi igen se, hvordan forståelser af maskulinitet, køn og klasse ligger under overfladen af deres forståelse af 'det gode liv'. Endvidere er fritiden og familien, som vi allerede har set, særdeles vigtig for skraldemændene, hvorfor en stor del af deres identitet og følelse af værdighed er forankret i denne sfære.

Anders formulerer 'det gode liv' således:

Ja, for det første er det vigtigt, man har et job, man ikke er ked af at stå op til om morgenen. Og så er det vel også vigtigt, at man har en ordentlig familie. Ja så er det også vigtigt at have en hobby for eksempel. Og det er da også vigtigt at have råd til at have det godt en gang imellem. Men alt i alt, så er det nok vigtigst, at man selv er tilfreds med sin tilværelse. Det er nok det vigtigste. Man skal ikke bare gøre noget, fordi andre synes, man skal gøre sådan.

Anders værdsætter at have et arbejde, han er glad for. Det er også vigtigt med en god familie, at have en hobby (lønarbejderlivsform) og materielt overskud til at kunne forsøge livet en gang i mellem. Men vigtigst er tilfredsheden med egen tilværelse og autonomien til selv at definere "det gode liv". Man skal ikke lade sig dominere, af 'den legitime smag'. Men det er også vitalt, at man ved, hvad man selv vil med livet. Men det er ikke alle som ved det, og så kan det hurtigt gå galt:

Det er fandeme vigtigt, at man har et eller andet mål at sigte efter i livet. Det er sgu vigtigt for at holde sig selv i gang. Hvis ikke man har noget at se frem til og sigte efter, så ved du ikke, hvad vej du skal arbejde vel... Så er det nemmere bare at sidde sig og

glo. Og når først du har gjort det i et halvt år, så er det også bare nemmere at blive siddende med hænderne i lommen. Det er det nemmeste. Og en der er midt i tyverne, så pludselig bliver han sparket ud på arbejdsmarkedet af socialkontoret, eller hvad de nu hedder, sådan en der aldrig har prøvet at arbejde, han kan jo ikke holde til noget vel.

Anders har, siden han var 11 år, arbejdet målrettet frem mod forskellige materielle mål. Han fortæller, hvordan han gennem hele sin ungdom målrettet arbejdede frem mod forskellige materielle ting, som han efterfølgende solgte, for at købe noget større, hvilket til sidst gav ham en del penge, som han brugte til at investere i gården. Han har *erfare*t værdien af at sætte sig mål og nå dem – hvad end det måtte være. Det er en helt afgørende faktor i hans definition af det gode liv – et ideal, som også er udbredt hos mange i den økonomiske elite i det sociale rum. Det er interessant, at selvom denne Anders i dag objektivt set tilhører en relativt "lav" social position, så føler han selv, at han har skabt sig et godt og meningsfyldt liv, der er værd at stå op til hver morgen, via målrettethed.

Men Anders giver også udtryk for, at han er ked af ungarletilværelsen, da familien er en vigtig brik i hans definition af "det gode liv" - men også af hans opfattelse af at være mand. Dermed kan han ikke indløse stoltheden ved at have skabt dejlige omgivelser og trykthed for en familie – hans forsørgeridentitet står uopfyldt hen. Dermed symboliserer ungarletilværelsen et delvist tab/uforløsning af maskulinitet. Han fortæller også i flere sammenhænge, hvordan hans sociale liv er begrænset af, at resten af hans venner har partnere og børn, hvilket sætter begrænsninger for deres socialitet, men også hans mulighed for at møde en partner gennem dem. Jeg fornemmede, flere gange en utrykthed omkring hans egen "markedsværdi". Han fremhæver flere gange, at mange piger da også må synes om at bo på gården. Han håber og tror, at mange piger gerne vil bo på landet, selvom de måske arbejder i butik i byen, som han siger. Men lige under overfladen lurer usikkerheden, og alderen spiller også en rolle:

... dengang man var en 18-20 år, og man rendte i byen. Der så pigerne jo op til sådan nogle verdensmestre, der ku' det hele ik', og de synes også, at det er vældigt, indtil de bliver midt i tyverne. Så kan de jo godt se, at de slet ikke er så smarte alligevel, for de kan jo ikke det, de går og siger alligevel. Så fordi de er blevet mere voksne, så gider de dem ikke alligevel... men nu er man blevet så gammel, så alle dem man kendte dengang, jamen de har jo fået børn. Så er de låst fast i det pga. børnene ik', så bliver de i det... Så er det jo ikke nemt..

Anders føler, at der er noget om mundhældet med at "nice guys finish last". Da han var yngre og gik i byen, oplevede han, at pigerne faldt for "verdensmestrene". Anders føler sig altså seksuelt og symbolsk domineret af disse typer, som han tager moralsk afstand fra. Anders er også bevidst om, at hans mangeårige interesse for jagt har isoleret ham socialt, hvilket han beklager i dag. Mens vennerne festede i Jomfru Ane Gade, så tog Anders på jagt. Det er årsagen til, at han primært har jagtvenner i dag. Anders nævner flere gange, at han savner andet end jagtvenner, bl.a. fordi han mener en udvidelse af vennekredsen, vil kunne bringe han i kontakt

med nogle piger. På dette punkt føler Anders ikke, at han har prioriteret sit liv rigtigt. Det er bemærkelsesværdigt, at han ikke valgte at gøre som de fleste unge. I alderen hvor 'den legitime smag' er fest og farver, ville Anders hellere gå på jagt, og indrettede sit liv derefter.

I forståelsen af "det gode liv" er Bobby kritisk overfor materialistiske idealer:

Det jeg sætter højest er min familie, og at jeg har et arbejde. Og så kan man diskutere.. det jeg tjener, i forhold til det jeg har tjent, det er slet ingenting. Men det er ikke penge, jeg bliver lykkelig af. Det jeg bliver lykkelig af er, at jeg laver det, jeg gerne vil lave. Og kan lide at være ude. Og friheden. Jeg har det stort set, som jeg gerne selv vil have det. Der er jo ikke andre, der er skyld i... Jeg bliver ikke lykkelig af at gå ud og sige, at nu har jeg lige købt en ny bil til så og så mange penge. Fordi det er jo hverdag i løbet af fjorten dage igen. Og jamen, hvis jeg kan komme fra A til B, om jeg kommer på det ene eller det andet, det betyder ikke noget for mig. De der materielle goder, det er ikke det.

Bobby fremhæver ligegyldigheden i materielle statussymboler. De gør ham ikke lykkelig. Han bliver derimod lykkelig af familien, vennerne, et arbejde han kan lide og frihed. Han føler, at han selv har skabt 'det gode liv' for sig selv og sin familie - og det er der i øvrigt ikke andre, der kan tage æren for, fremhæver han også. Han fortæller et andet sted, hvordan han i stedet for i øjenfaldende forbrug - da han tjente markant flere penge tidligere opsparede pengene og investerede pengene i et hus til familien. Spørgsmålet er, om Bobbys abonnement på antimaterialisme er et eksempel på, at han afviser, hvad der er ham afvist (Bourdieu 1984), eller det i stedet er et bevidst eksistentielt valg?

Det er altid vanskeligt for en aktør i en domineret position at dokumentere, at han blot afviser, hvad der alligevel er ham benægtet. Her har Bourdieus argument lidt af en cirkelslutning. Jeg tror, Bobby er ærlig overfor mig (og sig selv), når han fortæller, at han ikke har store materielle aspirationer. Hvis vi følger hans arbejdslivsbane er der tale om en mand, der ikke bruger sin formelle uddannelse som lastvognsmekaniker, hvilket formentlig ville give ham en højere indkomst. Han har også tidligere haft jobs, hvor han tjente markant flere penge end i dag, om end dette også kostede familietid. Han har ligeledes tidligere været brandmand, hvilket gav markant højere samfundsmæssig prestige end jobbet som skraldemand⁸² - alligevel mener han, at dette er det bedste job, han har haft, fordi han har mere frihed. Undersøgelser om forholdet mellem lykke og økonomisk rigdom peger ligeledes på, at forøgelse af rigdom udover de mest basale nødvendigheder, ikke medfører forøget lykke. Det gør venner, anerkendelse, kærlighed og tilfredsstillende arbejde derimod (Sayer 2005:228; Lane 1991).

⁸² Falckmand er nummer 22 på danskernes statusrangstige med en score lig 6,08 mens skraldemand, som tidligere nævnt er nr. 87 med en score lig 3.01 (Ugebladet A4 2006, nr. 36:12f).

Der er ingen tvivl om, at skraldemændenes aspirationer langt hen ad vejen er i harmoni med deres strukturelle klasseposition, hvorfor de forstår at sætte pris på beskedent forbrug og ikke ønsker sig mere (Bourdieu 1984). Ejner fortæller, at han "kun" købte kolonihaven, fordi den var billig (3000 kr. med møbler og havegrej). Og i dag benytter han den dagligt. Det er klart et eksempel på, at 'make do' (de Certeau 1984:18; Bourdieu 1984) med det man har. Men det er også et udtryk for, at skraldemændene ikke vil ofre deres rige fritidsliv for flere penge. Der hersker konsensus om, at "det gode liv" ikke kan købes for penge, og fritidens goder ikke kan erstattes af penge.

Drømmen om efterløn

Under feltarbejdet fandt jeg skraldemændenes bevidsthed om efterløn bemærkelsesværdig. Efterløn står for mange af skraldemændene som en milepæl, de arbejder frem imod. Som skrevet tidligere, var det første Kurt fortalte mig, at han skulle på efterløn om et halvt år og flytte permanent ud i sit sommerhus. Ib fortalte, at han vil på efterløn om 5 år, og ikke alverdens bonusordninger kan holde ham på arbejdsmarkedet. Hans drøm er at sælge alt og køre verden rundt i campingvogn sammen med sin kone. Så vil han tilbringe vinteren i varme lande, for han hader sne. Om sommeren vil han campere i nærheden af København, hvor datteren bor, så får de også set mere til hende, end tilfældet er nu. Men mest af alt glæder han sig til at være fri af tid og sted. Dette var ganske tankevækkende, for jeg oplevede netop, at skraldemændenes arbejde var relativt frit og ikke særlig stressende. Også Ejner giver udtryk for, at han vil på efterløn, når han bliver 60: *"Hvis der er noget der hedder efterløn. Så er jeg stoppet. Så gider jeg ikke mere. Det er der jo ingen grund til, når vi har kolonihaven og campingvognen..."*. Det er imidlertid ikke kun manglende motivation for arbejdet, der driver skraldemændene på efterløn. Som Ejner uddyber: *"Så kan man lige så godt gå og nyde det, hvis du har det godt. I stedet for lige pludselig når du er 65 eller 67, og du går på pension, så er der to år, så kan du ingenting. Så har du ikke haft andet end weekenden og ferier og sådan noget."* Selv relativt unge skraldemænd anvender efterlønnen som målestok, når de fortæller, at de gerne vil blive hos Renovationsvæsenet, til de forhåbentligt skal på efterløn.

Drømmen om efterløn er formodentlig ikke unik for ufaglærte arbejdere som skraldemændene. Det er formentlig ganske naturligt, at mange efter et langt liv på arbejdsmarkedet glæder sig til at kunne trække sig tilbage og nyde livet. Alligevel har det en særlig betydning i denne klasseposition af manuelt arbejdende mænd og kvinder. Deres levealder er markant kortere end andre erhvervsgrupper, og de har langt større sandsynlighed for at skulle bruge deres sidste år med alvorlige smerter fra slidgigt og andre eftervirkninger fra et langt liv på arbejdsmarkedet. Mange

oplever at blive flyttet til mere skånsomme jobs, inden de kan komme på efterløn. Det kan være en skraldemand med eks. nedslidt ryg, der flyttes over på genbrugspladsen, hvilket betyder mindre løn og dårligere arbejdstider, men til gengæld kan han blive på arbejdsmarkedet. Alternativet er invalidepension. Ejner fortæller mig om hans gode ven og tidligere kollega:

Han var jo derude i 30 år. Han startede jo allerede med at slæbe dagrenovation, dengang de var de i store jernspande. Det var på nakken, hvor man gik med dem sådan her [demonstrerer en, der bærer noget på nakken]. Det er altså noget! De kan jo veje 70 kg sådan nogle. Så var han en stor og kraftig fyr i forvejen og så få 70 kg. på ryggen i sådan en jernspand - Det er jo ikke så sært, at det går ud over ryg, arme og ben. Så er han heldigvis så godt stillet, at han får de der to nye knæ, så han kommer til at kunne gå næsten normalt i hvert fald. For i dag har han det ikke ret godt. Nogle gange kan han næsten ikke gå. Så kan han være inde i tre/fire dage, hvor han ikke kan noget.

I forhold til kollegaen føler Ejner sig heldig med sit helbred. De 22 år som skraldemænd og 20 år som arbejdsmand har ikke ødelagt hans krop. Ejner har også været "heldig", at han ikke var skraldemand i mange år, før *Arbejdstilsynets anvisning for manuel håndtering og transport af dagrenovation* (1993) fastlagde en lang række stramninger, der eksempelvis betyder, at skraldemænd så vidt muligt skal anvende kærre(sækkevogn), "således den manuelle håndtering med løft og bæring minimeres" (ibid:3.4.1)⁸³, at skraldemændene ikke må bære skrald på trapper uden hjælpemidler (ibid:3.6.4), og at afhentningsstedet maksimalt må være 5 meter fra udgangen af ejendommens grund.

⁸³ "Når der anvendes tekniske hjælpemidler, skal det sikres, at personen, der trækker eller skubber ikke belastes sundhedsskadeligt. Der skal derfor tages hensyn til de faktorer, der er bestemmende herfor. Det er navnlig transportvejens beskaffenhed, beholderens vægt, form og de tekniske hjælpemidlers beskaffenhed. Disse faktorer bør derfor afstemmes i forhold til hinanden, således at den kraft, der er nødvendig for at skubbe/trække det tekniske hjælpemiddel/holder i gang, ikke er større end 400 N (Newton) og den kraft, der kræves under kørsel, ikke overstiger 200 N (Newton)." (ibid: 3.4.3)

Tolerance og respekt for andres holdninger

Støttet af sentrale samfunnsinstitusjoner, bedriver forvaltere av den gode smak og de riktige innsikter en form for kulturell imperialisme. Middelklassens eksperteliter har utviklet seg til en pest og plage for folk som har et annet kulturelt utgangspunkt (Kränge & Skogen 2007a:228)

I *Distinktionen* fremhæver Bourdieu, hvordan der i 'de folkelige klasser' findes et 'princip om konformitet' (1984:380f), hvorigennem de fastholder gensidig homogen praksis. Bourdieu mener, at dette fungerer som en påmindelse om klassesolidaritet (ibid:381).

En af de mest bemærkelsesværdige erfaringer jeg havde i felten var derimod skraldemændenes implicitte "ethos om tolerance". De insisterede på ikke at (for)dømme andre, fordi alle har ret til deres egen mening og livsstil, hvilket andre mennesker bør respektere. I interviewene lagde de alle afstand til kolleger, og mennesker i det hele taget, der ikke kan respektere andre menneskers holdninger.

En dag i felten blev en skraldemand vred, da de i radioavisen meddelte, at rigsadvokaten var i gang med en undersøgelse af de københavnske politimænd, som i nødværge havde skudt en psykisk syg hjemvendt soldat; "*Politiet må sgu snart heller ikke noget længere*" udbryder han. Men da jeg senere på dagen spørger, om staten nogle gange sender folk ud til Renovationsvæsenet for at gøre samfundstjeneste, svarer han afvisende, at "*det ved han sgu ikke, det er i hvert fald ikke noget, de får at vide. Men det kan jo også være lige meget*". Hermed indikeres, at han ikke ønsker at deltage i normativt fordømmelsesspil. Han afviger hermed fra et trække en symbolsk grænsedragning, som man ellers umiddelbart ville tro passede godt til hans politiske værdier. Michèle Lamont (2000) fremhæver flere gange, at de amerikanske arbejdere i hendes studie så ned på kriminelle og ofte lavede grænsedragninger til dem - det oplevede jeg ikke her.

Idealet om tolerance går igen i følgende citat af Bobby:

Jamen... når man snakker om, hvad man har lavet og går og laver og fritid, så finder du hurtigt ud af, at nogen bryder sig om, at jeg går på jagt, og nogen synes uha, det er noget grimt noget [...] Men er der, noget grimt noget i det? Det er vel ikke mere grimt end den måde landmænd opdrætter kreatur og svin. Det har de ingen problemer med at sætte tænderne i... Altså moralens vogter.. altså jeg ved ikke hvordan man kan se på det.

Morten: *Så du er træt af moralske folk der...*

Bobby: Man skal respektere ens holdninger og ens interesser...

Anders giver også udtryk for, at "*der er mange mennesker, der kan ikke tåle dem, der går på jagt*". Det er ganske tydeligt, at begge jægere føler et stort behov for legitimering af jagt. Anders tager bl.a. afstand for rovdrift, som nogle gange forekommer, når jægere lejer jord. Fordi Anders

selv ejer en del jord, kan han være lidt mere tålmodig og ikke drive rovdrift på dyrene. Den sande jæger jager i pagt med naturen, det er hverken sjovt eller fair for dyrene at drive rovdrift, mener Anders. Bobby forsøger at 'neutralisere' (Ashforth & Kreiner 1999:422) stigmatiseringen ved at henvise til, at jagt ikke er værre end moderne landbrug, hvorfor folk bør være mere tolerante og respektere andres holdninger. Han legitimerer i den forbindelse sin kulturelle praksis ved at 'fordømme de fordømmendes' (Sykes & Matza 1957:688) hykleriske moralske opfattelse af dyrevelfærd⁸⁴.

En oplever, at hans politiske holdninger kan være illegitime: *"man skal passe på med at sige sin mening om politik"*. Han har oplevet, at folk bliver sure. Det kan hænge sammen med, at han er tilhænger af Dansk Folkeparti⁸⁵ - det eneste parti, der i den (offentlige)debat er "legitimt" at dæmonisere uden substantielle argumenter. Det er endda typisk at se borgerlige, som ellers politisk set (over)lever på DF's parlamentariske grundlag foretage skarpe symbolske grænse-dragninger til DF, mens intellektuelle humanister heller ingen midler skyr for at udråbe DF'ere til dårligere mennesker. At den offentlige debat og andre menneskers generaliserede reaktioner har indflydelse på deres fornemmelse af politisk legitimitet er tydelig på andre punkter. Det er bemærkelsesværdigt, hvordan skraldemændene efter lange, argumenterende og konsekvente udredninger ofte afslutter med at sige, *"men det er jo bare min mening, det er ikke sikkert den er rigtigt, men det mener/oplever jeg."*

Selvom et par af skraldemændene har klare politiske holdninger, vil ingen af dem sige, at de går meget op i politik. Dette kan fortolkes som manglende 'politisk selvtillid' – trods deres fornuftige 'politisk forbrugskapital' (Harrits 2005:159-247). Men det kan også fortolkes som udtryk for, at de udsættes for symbolsk vold. De ved, deres holdninger er illegitime både politisk og moralsk i mange menneskers øjne, derfor er det risikabelt at udtale sig, selvom de endda er relativt passioneret omkring disse "illegitime" holdninger.

Hvis vi skal forstå hvorfor nogle af skraldemændene så eksplicit fremhæver, at alle har ret til deres holdninger og livsstil, og at andre mennesker skal respektere dette, så skyldes det formo-

⁸⁴ Bobby og Anders angiver flere grunde til, at de elsker at gå på jagt. Bobby fremhæver, at han oplever sociale oplevelser, kammeratskab og hygge, men også naturoplevelser og ro, for *"man kan ikke bare komme buldre frem"*. Jagt fordrer strategi, koldblodighed, ro, viden og held. Jagt kan fortolkes som et brud med byens og modernitetens kultur og en tilflugt til naturen, hvor andre kompetenceordner anerkendes (Krange & Skogen 2007b:225). De kvaliteter, som Bobby forbinder med jagt, er bemærkelsesværdig lig dem, som han savner i samfundet. Således kan jagt læses som en flugt fra en verden, som i stigende grad kontrolleres af kulturel(symbolsk) og økonomisk kapital, til en før-kulturel realitet, der kontrolleres af "biologisk kapital". Jagt kan også læses som en (ur)maskulin manifestation, om end udøvelsen af denne kulturelle praksis naturligvis også er klassesdifferentieret (se Bye 2003;2009). Historisk var jagt stedet, hvor mennesket først demonstrerede sin magt over naturen (Fiske 1989b:60). Jagt kan således, ligesom fiskeri og landbrug, læses som den primære kulturelle manifestation, fordi det muliggør hele kulturens grundlag. Derfor har jagt, hvad enten det er i naturen, seksuelt eller andre steder nogle stærke maskuline konnotationer.

⁸⁵ Anders siger det ikke eksplicit, men hans holdninger passer ret nøjagtigt til DF.

dentlig, at de oplever misanerkendelse. Både som skraldemand, men især som jæger eller tilhænger af DF. Som modstand til dette kan der umiddelbart vælges to forskellige strategier for selvlegitimering⁸⁶. Enten kan de som Stine Fabers (2008) kvinder og Michèle Lamonts (2000:100ff,129) mænd lave mod-grænsedragninger/alternative symbolske ordener, hvorigennem de kan legitimere sig selv som ligeværdige eller endda som bedre mennesker. Alternativt kan de vælge at diskvalificere andres grundlag for at (for)dømme. Bobby vælger det sidste. Han mener, at alle har ret til deres egen mening, og han bryder sig ikke om, når folk ikke giver deres medmennesker denne frihed. Derfor er han også selv utilpas med at deltage i "fordømmelses/distinktionsspillet". Han vil hellere dekonstruere dets legitimitet.

Umiddelbart skulle man tro, at den stærkeste modstand ligger i at finde alternative dimensioner, hvor man er andre overlegen. Men den strategi synes ikke institutionaliseret i skraldemændenes praksis. Kun Kurt brugte energi på at praktisere 'princippet om konformitet' på arbejdspladsen, de andre brugte i stedet deres ressourcer på at praktisere og idealisere et normativt 'princip om individualitet', så længe det ikke går udover andre.

På et fordelingspolitisk niveau betyder det også, at Bobby må acceptere, at der bruges penge på kunst og kulturinstitutioner, selvom han ikke selv gider bruge dem. "*Sådan er demokratiet jo*" siger han. Selvom Bobby tilhører en økonomisk fraktion af de dominerende lag i det sociale rum, så tillader hans 'ethos om tolerance' ham ikke Rindahlistiske idealer (Lykkeberg 2008:217ff), som Skjøtt-Larsen (2008:196,200ff) eksempelvis fandt i denne klasseposition i Aalborg. Bobby accepterer andres lyst til finkultur og dyre musikhus, for "*alle har ret til deres smag*", og hvis "demokratiet" vurderer, det er nødvendigt, så er det fint med ham.

Oplevelser af klasser

Både Stine Faber (2008) og Jakob Skjøtt-Larsens (2008) nylige ph.d.-afhandlinger viser, at de socioøkonomisk og kulturelt "mindre privilegerede" er særligt opmærksomme på, at der findes et "objektivt" socialt hierarki, hvor de selv tilhører bunden, mens andre tilhører nogle "højere luftlag". Flere fortæller også, hvordan de undertiden føler sig "set ned på" eller helt overset. De føler med andre ord, at de er udsatte for dominans som følge af deres strukturelle position, og at de ikke kan og vil socialisere med forskellige andre sociale lag, fordi de har nogle andre værdier og livsstile end dem.

⁸⁶ Når jeg her taler om valg og strategi, så er det i Bourdieus (1990;2005) før-refleksive dispositionelle forstand, hvor der er tale om den praktiske sans "intentionsløse intentionalt" (2006a:103) snarere end instrumentelle hensigter.

Fra et (neo-)bourdieuansk klasseperspektiv, er det ikke analytisk afgørende, om der findes en klasse- og ulighedsbevidsthed (klasse-für-sich). Det elegante ved klasseanalysens kulturelle drejning er jo netop, at den fokuserer på den individuelle identifikation med social og kulturel praksis frem for kollektive identiteter. Den civile forståelse af klassebegrebet knytter sig som regel til status, velstand og magt (Crompton 1998:10). Dette er naturligvis også centralt i Bourdieus klassekonception, men disse forhold kamoufleres, ifølge Bourdieu, gerne gennem de symbolske og "bløde" former for dominans, der fungerer (ubevidst) fordi den habituelle internalisering af de objektive og symbolske strukturer neutraliserer magtens vilkårlighed (jf. kap 3). Vi må ikke glemme, at miskendelse af sandheden om klasseforholdene er en fuldgyltig del af sandheden om disse forhold (Bourdieu 1990a:136). Alligevel fandt jeg det oplagt at undersøge deres klassebevidsthed⁸⁷.

Morten: *Det diskuteres også tit, om Danmark er et classesamfund. Om der findes klasser i Danmark. Mener du, at der findes klasser i samfundet?*

Anders: Ja, det synes jeg nok der gør. Tror du ikke, der gør det over hele verden?

Morten: *Jo, det tror jeg da måske...*

Anders: Det er jo ligesom ham, der har en guldsmedsforretning, han kommer måske sammen med bageren eller ham, der har sportsforretningen. Selvfølgelig er der klasser. Det synes jeg da, der er. Altså, jeg mener, at dem der er meget på kontor, det er ikke ensbetydende med, at de tror, at de er mere end andre, men det er stadig væk sådan, at det er de typer, der spiller golf og sådan noget ikke også. Førhen var det de rige, det var jo en dyr sport. I dag tror jeg nok, det er sådan mere ens for alle. Altså folk i dag har jo nærmest råd til det de gerne vil. Så er det jo bare, at de prioriterer lidt anderledes. Jeg mener da, der er lidt klasser sådan...

Morten: *Der er stadigvæk lidt klasser..*

Anders: Det synes jeg, der er...

Anders mener, at der findes klasser, men at det ikke så meget er materielle klasser. Det er nærmere klasser i Bourdieus forstand, eller stænder i Webers forstand, hvor ligesindede søger hinanden. Anders giver udtryk for en strukturerende forståelse af den kulturelle økonomis praksisformer ved at forbinde "dem på kontor" med golf, selvom Anders egentlig mener, at denne kulturelle praksis "nærmest" er økonomisk muligt for alle i dag, hvis de prioriterer det. Jeg beder derefter Anders placere sig selv i denne samfundsmæssige klassestruktur:

Morten: *I de her klasser du mener der er, hvor ville du så placere dig selv?*

Anders: Det ved jeg satme ikke... hvor vil du sige? (griner lidt)

Morten: *Det ved jeg ikke...*

⁸⁷ Generelt mener ca. 2/3 af den danske befolkning, at der stadig findes klasser i det danske samfund (Cevea 2009:1-3; Skjøtt-Larsen 2008), det er især den økonomiske elite, der mener, at der ikke længere findes klasser. Statistisk er der størst sandsynlighed for, at skraldemændene mener, at der findes klasser i dag (jf Skjøtt-Larsen 2008:3,160f, 240). Men det mest interessante i denne kvalitative sammenhæng er, hvordan skraldemændene forklarer, om der findes klasser eller ej.

Anders: Sådan midt imellem et sted... det ved jeg sgu ikke rigtig sådan. Jeg mener ikke, der er nogen, der skal synes, de er mere end alle andre. Mange gange så vælger folk jo selv, hvordan de vil leve. Men det er så igen. Det har også noget med opdragelsen at gøre. Det er forældrene, der former børnene fra lille, og hvis børnene kun har set, at det er sådan det er. Jamen så tror de jo, at det er det, der er det rigtige, når de bliver voksne. Jeg kan heller ikke sige, at det er det rigtige, det jeg har gjort. Det kan være, det er mere rigtigt som de andre, der sidder på bistand har gjort. Det kan da også være, at det er det, der... det er da det nemmeste. Men jeg ville bare ikke være tilfreds med sådan et liv.

Ikke overraskende føler Anders ubehag ved at skulle objektivere sig selv ind i en "objektiv" klassestruktur, og han søger derfor i den "neutrale" og ufarlige midterposition (jf. side 18-19). Han drejer derfor spørgsmålet over imod et moralsk problem ved klassernes symbolske eksistens, hvorved klassifikation og distinktionskamp i det hele taget bliver normativt problematisk. Mange gange gør folk jo bare, som de har lært hjemmefra, og han kan ikke sige, at det han gør et det rigtige – han ville bare ikke være tilfreds med passiv forsørgelse.

Det er interessant, hvor bevidst Anders er omkring livsstilens habituelle forankring – han køber ikke forestillingen om 'individualisering' og 'selvet som et refleksivt projekt' (Giddens 1991), hvilket ellers vinder meget anerkendelse i samfundet (og sociologien) i dag. Gennem interviewet er han meget reflekteret omkring familieinstitutionen og opdragelse, selvom han er ungarl og disse emner ikke rent praktisk kan fylde meget i hans hverdagsliv. Anders reflekterer sig undervejs i interviewet frem til (måske via 'deltagende objektivering' (Bourdieu 1996)), hvordan hans påbegyndelse af erhvervsuddannelse som mekaniker, hans evner indenfor "gør-det-selv-arbejde", interesse for jagt og harmonikaspil, er stærkt præget af barndomshjemmets kultur.

En anderledes reaktion på spørgsmålet om klasse findes i interviewet med Bobby, der afviser, der findes klasser i dag:

Morten: En anden ting, der diskuteres tit er, om der findes klasser, om vi lever i et klasesamfund eller ej. Om de er forsvundet eller.. oplever du det?

Bobby: Nej, det gør jeg ikke. Jeg oplever det ikke på mig selv. Jeg kender folk, der har så mange penge, at man siger okay! ...

Morten: Vil du dermed sige, der findes en overklasse?

Bobby: Nej, jeg oplever det ikke. Hvis jeg kommer der, som jeg er her i mit tøj [arbejdstøj red.], så er jeg lige så velkommen, som hvis jeg kom i det fineste tøj. Jeg oplever ikke det snobberi der. Jeg tror, der er langt imellem dem, hvis du ser her i Nordjylland kontra København.

Morten: Tror du, det er et nordjysk fænomen det her antisnobberi?

Bobby: Fuldstændigt, det tror jeg. Jeg ved godt, at der kan man sige, at janteloven kommer ind på en eller anden mærkelig måde, men jeg oplever det ikke. Jeg har aldrig oplevet, at: "Han er skraldemand". Fordi det var det, jeg kunne huske i skolen: "*du kan altid blive skraldemand, hvis du ikke kan finde ud af det andet her*".

Morten: Du oplever ikke nogen der sådan...

Bobby: Nej, nej overhovedet ikke.

Modsat Anders mener Bobby overhovedet ikke, at Danmark er klasseopdelt. Det skal dog bemærkes, at jeg ikke spurgte Anders og Bobby helt ens⁸⁸. Bobby afviser klassernes eksistens, fordi han ikke oplever *social* eksklusion fra de rige bekendtes arena trods den materielle ulighed. Det er også bemærkelsesværdigt, at Bobby afviser klasseeksistens, selvom han er helt bevidst om den samfundsmæssige stigmatisering af skraldemanden. Han henfører til, at janteloven beskytter (ham) imod symbolsk dominans, og samtidig holder de materielt velstående nede på jorden – janteloven accepterer ikke snobberi. I interviewet med Ejner fortæller han noget lignende. Først siger han, at han ikke selv rigtig kender nogle af højere klasse, selvom han dog mener, de findes. Men efterfølgende kommer han i tanke om hans ene svigerinde, der kommer fra en familie, hvor faren er direktør for en større virksomhed. Men de tilhører ikke en anden klasse, fordi deres hjem og bil ikke er iøjefaldende "fine", og han ikke går med skjorte og slips. Han er i stedet klædt "helt normalt", og han vil i øvrigt gerne drikke øl og snaps. Således ræsonnerer Ejner sig frem til, at direktøren og ham selv, faktisk ikke er iøjefaldende forskellige.

Opfattelser af (u)ligheden og livschancer

Morten: Du talte om mål før. Tror du, de fleste kan nå de mål, de gerne vil?

Anders: Jamen jeg tror, at hvis de kan styre deres eget liv og ja... hvad skal man sige... Hvis du har modet til at sige, at det vil man gerne. Så må man også arbejde for det. Det kan selvfølgelig ikke hjælpe noget, at man sætter sig et mål om, at nu vil jeg have en flyvemaskine eller lave en selv. Det er... jamen, der er jo også nogen, der går med den ide. Og det er jo ikke bare lige noget, man jager til. Men sådan indenfor rimelighedens grænser, så skulle man nok kunne nå det, hvis man er indstillet på, at det er det, man gerne vil. Det kan godt være, at det varer et år eller to inden det lykkes - men så fanden da også med det, så er den tid da gået.

Skraldemændene gav alle udtryk for, at de havde haft rimelige muligheder for at opfylde deres egne aspirationer om 'det gode liv'. Særligt én fortalte med stolthed om sin privatøkonomi⁸⁹. Skraldemændene mente også, at de fleste danskere har samme mulighed, hvis de vil arbejde

⁸⁸ Mens jeg spurgte Anders, om han mener, der findes klasser, så spurgte jeg Bobby, om han oplever det. Det er altså et mere intimt spørgsmål, jeg stiller Bobby, hvilket ikke kan afvises at have en intervieweffekt.

⁸⁹ Han fortæller en dag, at han skal tilbagebetale 5500 kr. i skat. Han havde blot forventet 3000, men fordi renten var faldet blev hans fradrag mindre end han havde angivet, men "*jeg betaler det bare, det er ikke noget problem, når man har penge på bogen*". En anden dag hvor jeg konstaterer, at der er mange løntillæg svarer han: "*Ja, det er der vi tjener pengene. Vi får kun 18.000 som grundløn, men jeg får næsten 9000 ekstra i tillæg hver måned. Men jeg er også en af dem som får den højeste løn herude*".

for det. Der synes således at være en tiltro til meritokrati, som det også fremgår implicit af Anders' udtalelse ovenfor.

Skjøtt-Larsen (2008:223) fandt en overraskende lille indignation over social ulighed blandt arbejderklassen (se også Faber 2008:115). Det samme synes at være gældende for skraldemændene. Jeg vil i det følgende beskrive den usikkerhed, hvormed skraldemændene forholdte sig til spørgsmål om ulighed og efterfølgende diskutere forskellige forklaringsmodeller for den manglende indignation.

Skraldemændene er generelt tøvende med normative udtalelser som ulighed, særligt i forhold til samfundets økonomisk privilegerede. Under feltarbejdet hentede vi på et tidspunkt affald i et relativt velhavende øvre middelklassevillakvarter, hvor de flotte villaer har udsigt over byen. Her prøvede jeg at prikke til deres ulighedsfølelser ved eksempelvis at påpege, det *"sørme er nogle flotte huse, der ligger her"*. Skraldemændene reagerede ikke med nogen former for afstandstagen til ejerne eller husene. Skraldemændene konstaterede blot, at husene er dyre, og at man ikke kommer i nærheden af dem med et par millioner kroner. Og så forklarede de entusiastisk hvilke huse, som var præmierede, og hvilke de mente havde særligt flotte udsigter osv.

I en anden situation under feltarbejdet oplevede jeg til gengæld en tydelig bevidsthed om 'Aalborgs symbolske geografi' (Faber et al 2008). I forbindelse med at jeg kørte storskrald, refererede Ib til forskellige "rigmandskvarterer" med en undertone af nedlæthed. De gange vi talte om alle de ting, som folk smider til storskrald, uden de "fejler" noget, fornemmede jeg undertiden en vis afstandstagen hos Ib. Dette var tydeligst da Ib sagde, at nogle folk i Hasseri⁹⁰ kan finde på at smide et designerbord til 10.000 kroner til storskrald for, *"de er skide ligeglade"*. Hvorvidt dette skal fortolkes som foragt for disse folk og/eller deres forbrugeristiske livsstil, eller det snarere er en indirekte kritik af samfunds ulighedsstruktur, er jeg usikker på. Jeg er dog mest tilbøjelig til at tro det første, for Ib var generelt ikke så glad for det danske skattetryk, så det var i hvert fald ikke en mobiliseret politisk foragt.

Også i interviewmaterialet findes generelt en tøvende holdning til og accept af ulighed:

Ejner: Der er da altid nogen, der har for lidt. Det vil der altid være, tror jeg. Det kan man nok ikke...

Morten: *Er der nogen specielt, som du synes godt kunne fortjene at have lidt mere?*

Ejner: Nej... det ved jeg ikke. Altså, der går jo nogle rundt omkring, men de har jo så selvfølgelig valgt det. Men der er jo også nogle, som ikke har valgt at have det på den måde. De kunne jo selvfølgelig godt hjælpes.

Morten: *Synes du omvendt, at der er nogle, der har for meget eller kommer for let til deres ting eller muligheder?*

⁹⁰ Aalborgs "rigmandskvarter" *par excellence* (se Faber et al 2008:149-152).

Ejner: Jeg ved ikke om... Hvis man har mange penge, så har man selvfølgelig lavet et eller andet for at kunne få det. Jeg tror ikke bare pengene... de bare kommer. De må jo have lavet et eller andet for at kunne få de der penge. Det tror jeg.

Morten: *Men ligheden i samfundet, synes du den er, som den skal være, at alle stort set har ens vilkår eller chancer?*

Anders: Der er nogen, der kommer lettere til chancer end andre... altså.. jamen, hvis der er nogen, der er ud af en rig familie, eller der er noget de gerne vil eller arver en masse penge for eksempel, så har de selvfølgelig nærmere chance til at komme til det, de gerne vil, end en der ikke har nogen penge. Men det er jo ikke noget, man kan gøre noget ved. Grunden til den familie er rig, det er måske, fordi de har været arbejdsomme førhen og passet på deres penge. Der er også nogen, der fråser det hele væk. Så det er også svært at sige.

Omfordelingspolitik er selvfølgelig et komplekst emne, der kan virke intimiderende at skulle forholde sig til i en interviewsituation. I disse to interviewsekvenser med Ejner og Anders ser vi, hvordan ulighed accepteres. Ulighed synes at være så naturlig og uundgåelig, at det ikke kan italesættes eller tænkes at være et samfundsmæssigt eller politisk problem – nogle vælger det endda selv, antages der. Selvom Ejner mener, at nogle i samfundet faktisk har for lidt, så er det vanskeligt for ham at sætte fingeren på, hvem de præcist er. På dette punkt er de andre skraldemænd mere afklarede, de pegede gerne på de fysisk svageste grupper som børn og gamle. Foruden accepten af ulighedens uundgåelighed er det også bemærkelsesværdigt, hvordan de legitimerer og afpolitiserer uligheden via meritokratiske argumenter. De kan, eller måske snarere vil ikke tro, at pengene kommer af sig selv. Således fastholdes et syn på samfundets materielle distribution som relativt rimelig. Så længe man tror på meritokrati, så har alle en chance – de kan tro på, at deres børn kan avancere, hvis de har evnerne og viljen.

Dette skal forstås i sammenhæng med, at skraldemændene vedholder, at det aldrig har været deres ambition at blive rige. Materialisme er, som vi allerede har set, ikke et parameter i deres idealer om 'det gode liv', der i stedet handler om at have et arbejde, man er glad for samt tid til familie, venner og fritidsinteresser. På dette punkt er deres dispositioner (ubevidst) tilpasset de objektive strukturer og muligheder (Bourdieu 1987:5;1990a:54ff;1995:193;2000:130).

Jeg finder det imidlertid plausibelt med andre fortolkningsmodeller for den manglende indignation. Den manglende eksplicitte indignation kan nemlig også skyldes, at det føles uværdigt og ydmygende, at sige andre ikke fortjener deres relative velstand - misundelse er umandigt og vil signalere, man er en dårlig taber (en mand uden ære). Også selvom de måske slet ikke har deltaget helhjertet i kampen om materiel tilegnelse. Når det muligvis kan føles vanærende at påpege den samfundsmæssige ulighed, hvad end den er materiel, uddannelsesmæssig eller symbolsk, så skyldes det, at kampene om kapital på disse områder fremstår som om, de er strukturerede på baggrund af personlige egenskaber. Hvis man ikke tjener penge, har høj status eller får en lang uddannelse, er det fordi folk, fra skraldemændenes meritokratiske perspektiv, enten

mangler talent/intelligens eller fordi man ikke har de rette karakteregenskaber som flid, sparsommelighed og personlig driftighed. Succes og fiasko kommer dermed til at fremstå som individuelle "duelighedsbeviser" (Sennett & Cobb 1972:53-118), snarere end strukturelle uligheder i mulighedsstrukturerne. Omvendt ville erkendelsen af dette også indebære, at skraldemændene måtte erkende, at de har relativt ukonvertible kort på hånden i forhold til give deres børn optimale konkurrencevilkår i kampen om forskellige samfundsmæssige goder. Dette er en bitter pille at skulle sluge for alle forældre. Her virker drømmen om meritokrati mere tiltalende, selv om den også er de-politiserende, og pålægger det enkelte individ ansvaret.

Hvis vi prøver at opsamle skraldemændenes syn på klasser og ulighed, så har de for det første et ambivalent forhold til klassers "objektive" eksistens. De synes til gengæld at være enige om, at der findes ulighed, at det altid vil være sådan, og det er acceptabelt. Men de synes til gengæld hierarkiske identifikationer er illegitime – ingen skal synes, de er mere end andre. Det er altså ikke den materielle men den symbolske og statusmæssige distinktion, som er illegitim. Det er derfor mere præcist at beskrive deres opfattelse af klasse som følgende: Det er rimeligt, at nogle folk tjener mange penge og får markant bedre materielle vilkår end andre "for de må jo have gjort et eller andet". Det er også legitimt, at de demonstrerer det via 'iøjnefaldende forbrug'. Men de må aldrig vise, at de selv er bevidste om deres privilegerede livschancer (jf. janteloven). Og de må ikke tro, at deres personlige egenskaber, som åbenbart har medført materiel velstand og 'iøjnefaldende forbrug', automatisk privilegerer dem på et menneskeligt plan, i en jagtsituation eller andre steder.

Det er ikke den samfundsmæssige elite, men snarere "snylterne" der ikke laver noget, som skraldemændene har et problem med. Dette synes at være en klar tendens på tværs af tid og rum (Sennett & Cobb 1972; Lamont 2000; Skjøtt-Larsen 2008; Faber 2008). Det er derfor interessant at undersøge, hvordan og hvorfor indvandrere og folk på bistandshjælp ofte optræder som prygleknappe i arbejderklassernes bevidsthed? Havde klasse og distinktionspolitik fungeret instrumentelt kunne vi umiddelbart forvente, at finde et politisk interessefællesskab givet deres relativt større nærhed i sociale position.

Men i praksis kommer spørgsmålet om politisk fællesskab og symbolsk dominans derimod til at være interessemodsatninger:

Øhh... der vil jeg sige, at jeg kender så mange, der får invalidepension. Og det er folk, som ingenting fejler. Og så de folk, der virkelig har behov for det, de kæmper en kamp. Jeg har en gammel kammerat, der kommer stolt og fortæller, at han har fået sin pension. "Hvorfor har du fået din pension?". Den sidste er en, der hedder Børge, jeg kender. "Børge hvad fejler du?". Jamen jeg gider ikke arbejde, det har jeg aldrig gjort. "Nej, men hvorfor skal du hen og have en pension så?" Altså, der er systemet på en eller anden måde, det sociale system. Hvis du skal have fat i en socialrådgiver, der er så stor rotation indenfor de forskellige afdelinger, at når du har fat i en, så går der måske fjor-

ten dage, så har du fat i en ny. "Nej, der er godt nok kommet en anden, der har overtaget sagen". Det er jo... de folk, hvis du presser hårdt nok på, og det ved jeg da oppe fra (utydeligt), hvor der er misbrugere af både den ene og den anden slags. De sagde, det er absolut det nemmeste, det er bare at skabe sig, fordi hvis vi truer og... så får vi vores vilje. Det er den måde, det er blevet.

Denne udtalelse om "systemets" dysfunktion kommer i en sammenhæng, hvor vi taler om klasser og ulighed. Han giver kun i en sætning udtryks, at nogle faktisk *har* brug for hjælp, efterfølgende kommer det mest til at handle om amoralske snyltere – som også undertiden er misbrugere (mangler selvkontrol!). Denne skraldemand har opfattelsen, at "*hvis du selv gider at gøre et stykke arbejde, så har du også muligheden for det*", derfor har han ikke noget imod, at nogle tjener mange penge. Men på samme måde som han på arbejdspladsen bliver sur over folk, der springer over, hvor gærdet er lavets på andres bekostning, har han samme holdning på et samfundsmæssigt niveau. Et andet sted siger samme skraldemand:

"Jeg synes jo, at ældre mennesker bliver sat bag i køen i forhold til flygtningene og indvandrere. Om det står i Koranen, det ved jeg ikke. Men det er min holdning, at de kan den danske sociallov, for den kan de. Og de ved, hvad de kan gøre for at få det, og hvis ikke de får det, så gør de bare noget andet..."

"Dem, der kommer herop, det er små prinse, som de selv siger. Der var en deroppe fra Grønlandstov, han fortalte: "jamen det er... glem det. De vil ikke noget. De vil bare ha', og de vil ikke yde". Og så kan man sige, at de også har ret til at være her. Ja, men de skal også indrette sig efter vores system. Jeg kan ikke tage til Somalia og så gøre, som jeg har lyst til. Det vil de ikke have. De ville ikke engang diskutere med mig, om jeg vil."

Selvom det er fristende at opfatte denne skraldemand og hans ligesindede (som der er statistisk set langt flest af i denne position i det sociale rum (Skjøt Larsen 2008; Harrits et al 2009)), som racistiske, fordomsfulde eller usolidariske, så vil det være unuanceret og reduktionistisk. Han fremhæver andetsteds, at det er vigtigt, at folk der har det svært kan få hjælp. Han ønsker, at alle kan sende deres børn i skole, på sygehus og forældre på plejehjem. Han ønsker også, at folk der ikke kan klare sig selv får socialhjælp. For at forstå denne (måske) uproportionale opfattelse af sociale snyltere, bliver vi nødt til at analysere hans habitus nærmere.

Han har arbejdet hårdt hele sit liv for at forsørge sin familie og betale skat. Selvom dette ikke har medført nævneværdig social (objektiv) anerkendelse, kan han alligevel føle personlig (subjektiv) værdighed, når han tænker på de muligheder, som hans arbejde for "ussel mammon" har givet familien. Som ufaglært arbejder afhænger hans selvrespekt og værdighed ikke af specielle evner eller talent, men hårdt arbejde (Lamont 2000). Han føler sig ikke privilegeret af særlige medfødte evner, men han har derimod selvdisciplin, hvorigennem han har skabt et fornuftigt liv for sig selv og sin familie, og samtidig yder han til samfundets materielle og funktion-

nelle reproduktion. Arbejdere, som denne skraldemand, indgår på et symbolsk plan en kontrakt med sig selv, familien og samfundet om retten til værdighed og selvrespekt, mod at de arbejder hårdt og disciplineret (Ibid:133f). *Gør din pligt og kend din ret*, som de plejede at sige i fagbevægelsen. Selvopførelse er den sidste individuelle ressource, der demonstrerer kompetence (Sennett & Cobb 1972:141). Men når andre folk undlader at optræde disciplineret og tage deres tørn, forbryder de sig mod den symbolske kontrakt, som skraldemanden og andre disciplinerede hårdtarbejdende folk laver med sig selv. Ikke alene håner snyltere samfundet ved ikke at yde deres bidrag. Snylteres handlinger opleves som en indirekte kritik af folk, der primært henter selvrespekt i at være disciplineret og arbejde for et fælles bedste. Når folk snyder systemet, udviser de manglende anerkendelse af skraldemandens selvfortælling om respekt og værdighed via selvdisciplin. Havde skraldemanden haft et arbejde, som han grundlæggende fandt spændende og personligt udviklende, så havde det formodentlig været lettere for ham at iklæde sig en tolerant humanistisk ideologi. Så ville han trods alt få et direkte personligt udbytte af og incitament for at udføre sit arbejde, udover lønnen. Men er det primært opfattelsen af, at et ordentlig menneske arbejder og yder til samfundet, der får skraldemanden på arbejde. Han vinder ikke social anerkendelse og høj løn som mange i 'den kreative klasse', der sideløbende fornøjer og udvikler sig mens de arbejder. Hvis denne skraldemand oplever, hvad enten det er korrekt eller ej, at andre kan få førtidspension, uden de fejler noget, hvad er så hans incitament til at gå på det (relativt gode men stadig) "beskidte" arbejde? Måske har "dem" på bistandshjælp fat i den lange ende, som Anders retorisk spurgte sig selv tidligere? Umiddelbart synes denne skraldemands strategi at være en militant og skeptisk holdning overfor indvandrere og illegitime førtidspensionister, som angiveligt ikke ønsker at bidrage, ligesom han selv gør, når han står op kl. 5 for at samle andre folks skrald. Ved at fordømme andre, der ikke yder, kan han forsøge at opretholde sin selvrespekt via disciplineret selvopførelse.

Symbolske grænsedragninger

Som jeg allerede har bemærket flere gange, fandt jeg få symbolske grænsedragninger særligt under feltarbejdet. Dette har jeg delvist forklaret med 'ethoser om tolerance og lighed'. De betyder, at skraldemændene er meget forsigtige med ikke at omtale andre som mere eller mindre værd end dem selv. I hvert fald ikke hvis man spørger dem direkte.

Skraldemændene lavede en del symbolske grænsedragninger til personer, der lyver og "laver historier ud af ingenting". Men ellers kom datamaterialets få symbolske grænsedragninger som regel, når skraldemændene havde paraderne nede og kom til at lave grænsedragninger ubevidst. Når jeg eksempelvis spurgte til forskellige ting omkring Renovationsvæsenet, fremgik det ofte, at de indirekte anså deres arbejde, som mere attraktivt end de andres hos Renovations-

væsenet. Dermed anser skraldemændene på dagrenovation sig selv, som de *mest* privilegerede hos Renovationsvæsenet. Dette blev bekræftet i interviewet med Helle, hvor hun fortæller, at dagrenovation er det mest eftertragtede, fordi der er den højeste løn og korteste arbejdstid. I dette minifelt, er skraldemændene altså umiddelbart dem med størst symbolsk kapital. Det er dog værd at bemærke, at skraldemændene aldrig følte trang til at fremhæve deres symbolske dominans i dette minifelt, med mindre jeg selv spurgte, og selv her lagde de afstand fra de andres opgaver med respekt. Eksempelvis ved at fremhæve, at det at køre lastbil hele dagen eller gå på genbrugspladsen ikke var noget for dem, men *nogle er glade for det, og vi jo ikke alle er ens*.

I det følgende vil jeg præsentere to interessante symbolske grænsedragninger fra interviewet med Anders, der viser, hvordan han anvender 'eufemismer' fra klassesymbolikkens netværk af opportioner (Bourdieu 1984:468f;1997:182) til indirekte at lægge afstand til forestillingen om andre klasser og deres praksis. I det første citat trækker Anders en symbolsk grænsedragning nedad mod folk, der ikke kan holde et "ordentligt" hjem:

Anders: Altså, jeg har det sådan, at jeg gerne vil være ordensmenneske. Nu ved jeg godt, det her ikke ser for godt ud nu, men jeg vil ikke have en masse rod. Og jeg kan heller ikke lide, hvis der er meget beskidt i huset og sådan noget, så kan jeg ikke lide at være der. Så jeg kan ikke have en kæreste, der er ligeglad med det hele vel? ... Det er der ikke noget ved at ha'... Og der er måske også nogen, der ikke kan lide at bo et sted, hvor der skal gøres rent nogle gange... Men sådan er det jo!!

Morten: Ja, ja... det er da rigtig..

Anders: Jamen sådan er det jo.. jeg har sgu set meget.. hvordan det kan se ud. Der er måske nogen, der har fået bistandshjælp hele livet og aldrig kommet i gang med et job, og som har børn. Jamen, hvis de er sultne, så kan de bare få stukket en mad i hånden, så kan de rende rundt med den. Og når ikke de kan spise mere, så bliver den måske placeret i sofaen. Og så kommer man og besøger dem en uge efter, og så ligger den mad fandeme stadig på sofaen eller inde under bordet.

Morten: Den går ikke her...

Anders: Nej, det synes jeg fandeme ikke, og det værste er for børnene. De bliver lige sådan, det kan de i hvert fald blive.

I citatet ovenfor kan det synes paradoksalt, at Anders som skraldemand bruger orden og renlighed som social og moralsk klassesemærke. Trods sit "beskidte erhverv" føler Anders sig ikke for stigmatiseret til at tilslutte sig den klassiske konnotation mellem renhed/godhed og beskidthed/dårlighed (Douglas 1966; Ashforth & Kreiner 1999). Anders konnoterer strukturel placering og manglende renlighed i hans devaluering af folk på bistandshjælp. Renlighed har i alle kulturer været anset som vigtig repræsentation for moralsk kvalitet (Douglas 1966). Når Anders trækker

på denne symbolik om de andres urenlighed, afviser han på et symbolsk plan, at han er "uren" pga. hans "beskidte arbejde" ⁹¹.

I *Distinktionen* bemærker Bourdieu, at dyden om at holde et rent hjem er langt vigtigere i arbejderklassen end i andre klasser. Dette forklarer han med arbejderklassernes relative nærhed til samfundets "beskidte underklasser", hvilket gør det vitalt for arbejderklasserne at manifestere denne distinktion. Ifølge Bourdieus praksisteori kan selv en minimal objektiv distance i det sociale rum tillægges med en enorm subjektiv distance i kampen om symbolsk kapital, der som regel kæmpes for at bringe sig selv på højde med den umiddelbart højerestående position(gruppe) eller for at ligge symbolsk afstand til den umiddelbart laverestående position (1990a:133-141). Det er således karakteristisk, at grænsedragningen drages nedad i det sociale rum. Den kunne i flere tilfælde også trækkes opad i det sociale hierarki, hvor mange middelklassefamilier næppe lever op til Anders' stramme husholdningsstandard. Det er endvidere karakteristisk, at Anders også konnoterer grænsedragningen til forældreskab, skønt han ikke selv har partner eller børn. Dette kan også forklares gennem klasseperspektivet. Anders tilhører netop en position i det sociale rum, hvor den stærke patriark er et grundlæggende succeskriterium og symbol på værdighed. Familie er de dominerede klassers symbolske alternativ til middelklassernes hyldelse af uddannelse og karriere (Lamont 2000; Faber 2008; Reay 1998). Det er således også bemærkelsesværdigt, men ikke helt overraskende, at Anders andetsteds i interviewet bruger fragmentering af familielivet som afsæt til at kritisere forandringen af samfundets moralske orden:

Jeg har altid været opdraget med, at der var faste spisetider.[...] Når der var spisetid, så skulle man da være med ved bordet, det var ikke sådan noget med, vi bare kunne sidde et andet sted at spise.[...] Men i dag er der da mange, de sidder måske fire forskellige steder i huset og spiser. Og jeg mener, det da er ved aftensmaden, man skal sidde og spise sammen og snakke om dagen, hvad der foregår ikke [...] folk har så travlt i dag, de har ikke tid til at komme hinanden ved.[...] Nogen arbejder om aftenen og nogen arbejder senere, så har de også hjemmearbejde, og så er de så stressede ik, og så skændes de, og det hører børnene på ik', og så sidder de hver sit sted og spiser... det er jo ikke lige sagen.[...]vores samfund er blevet så stresset. Der er sgu ikke tid til det.

Citatet er komplekst og rummer flere forskellige dimensioner⁹². Anders' kritik er ikke direkte klasserelateret. Han adresserer det bl.a. som en generel kritik af samfundets forandring og 'af-

⁹¹ Under feltarbejdet blev jeg den første dag overrasket over, at skraldemændene stod og rodede i affaldscontainerne efter pant på befolkede gader midt inde i byen, mens de ventede på skraldebilen. Dette er ikke just befordrende for positiv social validering, hvilket ifølge identitetslitteraturen er en vital kilde til positiv selvidentitet. Men det viser også, hvordan, skraldemændene åbenbart ikke frygter eller søger at omgå 'andres blik' og jobbet's beskidte stigma, hvilket er atypisk i forhold til anden kvalitativ litteratur om 'beskidt arbejde' (se eks Ashforth & Kreiner 1999:418 for et overblik). Med en parafrase af Newman (1999) kan vi antage, at der er "No Shame in Their Dirty Game".

⁹² Eksempelvis aftraditionalisering, nye middagsnormer, familiefragmentering, skæve arbejdstider, hjemmearbejde, svigt af børn, skænderier og stress.

traditionalisering' (Giddens 1994), hvor familien bliver stadig mindre prioriteret i forhold til individuelle interesser. Aftensmaden er ikke længere et kollektivt anlæggende i mange familier, hvilket, ifølge Anders, skyldes, at skyldes samfundet er blevet mere stresset, bl.a. fordi nogle har hjemmearbejde – hvilket dog er ganske klassesdifferentieret. Her sammenkæder Anders delvist fragmenteringen af familielivet med det stigende fokus på karriere og skæve arbejdstider, hvilket han ikke er i tvivl om skaber konflikter i hjemmene. Denne grænsedragning er ikke ulig Ejners manglende forståelse for brorens karrierebundende livsform, der ikke levner ham tid til at besøge familie og venner. Men denne grænsedragning er dog mere normativ for Anders påpeger, at børnene forsømmes.

Det centrale er, at skraldemændene ikke blot kritiserer samfundets stigende karriereorientering, de understøtter tilmed kritikken i deres daglige praksis, hvor de prioriterer deres liv anderledes. De har valgt et arbejde, der giver dem mulighed for at prioritere familielivet højt, selvom det ikke giver anerkendelse i det postindustrielle samfund, hvor anerkendelse/prestige distribueres efter specialisering, løn, magt og berømmelse. Ingen af disse parametre scorer skraldemændene højt på, men det betyder mindre for skraldemændenes hverdagsliv, hvor de henter anerkendelse og følelse af værdighed i deres umiddelbare nærmiljø.

Symbolisk vold - klassernes skjulte skader

“Ordinary workers are dominated by the machines and instruments by which they serve rather than use, and by those who possess the legitimate, i.e., theoretical, means of dominating them. In the factory as in school....workers encounter legitimate culture as a principal of order which does not need to demonstrate its practical utility in order to be justified” (Bourdieu 1984:387).

“I think that in terms of symbolic domination, resistance is... difficult, since it [symbolic domination M.K.ed.] is something you absorb like air, something you don't feel pressured by; it is everywhere and nowhere, and to escape from that is very difficult. Workers are under this kind of invisible pressure, and so they become much more adapted to their situation than we can believe” (Bourdieu & Eagleton 1992:115).

Som vi har set oplever skraldemændene ikke 'den legitime smags' åg på deres skuldre til hverdag. Alligevel synes skraldemændenes liv at være domineret på forskellige måder, som ikke altid er synlig for dem selv (eller den videnskabelige iagttager). Vi har allerede set, at en som yngre oplevede, at pigerne faldt for "verdensmestrene" i byen. "Verdensmestrenes" symbolske kapital oversteg hans. I det følgende gives et andet eksempel på symbolsk vold. Symbolsk vold materialiserer sig på forskellige måder i forholdet mellem det praktiske og det teoretiske eller det konkrete og det abstrakte:

Også da man var i lære, der var også en der troede, at han ku' det hele. Han var også skide dygtig i bøgerne, men når han stod overfor det praktiske og skulle bruge sine hænder og værktøj, så kunne han ikke en skid. Han kunne bare det hele i bogen og fik nogle fine karakterer, men når han stod overfor bilen og selve det praktiske, så kunne han ingenting, så skulle han rende og spørge mekanikerne ustandselig. Hvad er så bedst? ... Der var jeg jo bedst praktisk. Jeg var ikke så god til bøgerne. Men jeg kunne sgu lave det andet. Og det var også derfor jeg blev træt af at være i lære, fordi jeg døjede med det der elektronik, når vi skulle på skole.

Anders oplevede, at hans praktiske evner (manuelle habitus) ikke blev anerkendt på linje med skolekammeratens, som endda "kun" var "dygtig i bøgerne". Mens Anders kunne lave bilerne, så var det skolekammeraten, der kunne italesætte mekanikerhåndværket i institutionens kodificerede sprog, som løb med skolens anerkendelse. Anders fortæller også om en anden episode, hvor han har oplevet symbolsk dominans i en arbejdssituation. Her arbejdede de tre personer på en genbrugsplads, men da en kollega gik på efterløn, kom en ny som kørte Anders ud på et sidespor, fordi hans tekniske evner kunne konverteres til symbolsk kapital:

Så dengang jeg havde været der i et halvt år, så fik de en til derude, der viste sig at have været på ti forskellige jobs inden da. Han kunne aldrig være nogen steder ret længe. Det var sådan en type, der ville bestemme det hele... sådan en rigtig fedterøv, der fører sig frem for det hele, så ham rendte jeg hurtig på kanten af, for da han havde været der i fjorten dage, så kom han og fortalte mig, hvordan man skulle plante en ske... trods jeg havde været der et halvt år mere end ham derude.. og fået vist, hvordan jeg skulle gøre af ham, der havde været der i rigtig lang tid.

... og senere

Ja, altså ham der Karl Smart, der kom ud, efter jeg havde været der i lang tid, han var sådan en, der troede han kunne det hele. Han prøvede jo også lidt sådan.. at brillere sig med ham der, der havde været derude i mange år angående computer. Det var måske sådan ligesom om han så en ven i ham, at han skulle blive bedre til computer og sådan noget ik'. Så var han nødt til at tage hans parti på den måde, for jeg har aldrig interesseret mig ret meget for computere. Jeg passede så også mest det udenfor...

Ligesom i situationen ovenfor tager Anders efterfølgende afstand fra den nye kollega, som "har det hele i munden". Anders kan nævne flere konkrete eksempler på, at kollegaens handlinger i praksis var dumme og ubetænksomme, og i Anders' øjne var hans kommunikative dominans delvis falsk markedsføring. Endvidere havde kollegaen haft ti forskellige jobs forinden, hvilket i Anders' optik indikerer ustabilitet, og at også andre må have fundet ham umedgørlig. Men ikke desto mindre falder den tredje kollega for "Karl Smarts" kvaliteter og værdsatte hans computer-tekniske evner, hvilket betød af Anders marginaliseres i triaden, fordi han ikke kunne konkurrere på disse kvaliteter. Derfor søgte Anders væk. Selvom det er mere end tre år siden, så var Anders stadig synligt berørt af denne episode. Han oplevede virkelig, at han var blevet mobbet og dårligt behandlet af de to andre kolleger.

Et andet eksempel er i forhold til lønsystemet på arbejdspladsen. Skraldemændene nævner flere gange under feltarbejdet, at de får tillæg for alverdens forskellige ting og sager. Jeg snakker med en skraldemand om det en dag, hvor han fortæller, at han ikke rigtig kan gennemskue lønsedlen, for der er et hav af koder for de forskellige tillæg. Så han forventer, at lønafregningen er korrekt. Dette spørger jeg mere indtil, og vi snakker her om lønforhandlinger:

Skraldemanden: Jo, der var engang, hvor vi blev kaldt til samtale, og så skulle vi fortælle, hvor meget man hver især var værd. Så var det jo som regel dem de synes "*nå ja, ham er flink ham der, så kan han jo lige få lidt mere*". Og så dem, der ikke gad sige noget, de fik jo ikke noget.

Morten: Så man skulle tale sin sag for at få..

Skraldemanden: Ja, ja. Du er nødt til at gå op, og så skal du bare være god til at snakke. Det skal du, ellers kan du lige så godt lade være med at gå op, så får du bare ingenting.

Morten: Er det stadig sådan?

Skraldemanden: Nej, jeg har ikke været oppe i flere år.

Morten: Er det, fordi du ikke gider at døje med det, eller er det fordi..

Skraldemanden: Førhen fik vi jo en seddel ned i kassen - at nu var der samtale til lønforhøjelse og alt det der. Men så har vi ikke fået noget, og jeg har ikke gidet at gøre noget ved det. For jeg gider ikke rende deroppe hele tiden og sige "*skal der ikke snart til at ske noget, I kan godt putte nogle flere kroner på min konto*". Det gør jeg ikke

Skraldemanden har accepteret, at han ikke kan gennemskue lønsedlen og deltage i lønforhandlingerne. Han fortæller, at han tjener ca. 147 kr. i timen og får 15.800 udbetalt hver måned. Det er han tilfreds med, så han gider ikke bøvl med lønsystemet. Under denne resignerende attitude gemmer der sig imidlertid symbolsk dominans. Han accepterer teknokratiseringen af lønsystemet og hans manglende evne til at gennemskue det. Lønforhandlingerne bygger på "Ny løn"-systemet, der er institutionaliseret i hele den offentlige sektor. Dette system bygger på en neoliberal logik, hvor der findes en ekstra lønsum, som arbejdsgiveren kan fordele via individuelle forhandlinger med den enkelte medarbejder. Men sådan en forhandlingssituation strider grundlæggende imod arbejderens habitus, der tager udgangspunkt i kropslig intelligens, hvorfor skraldemændene også finder forhandlingssituationen ubehagelig og absurd. Som det fremgår af citatet, fortolker han situationen om løntilskuddet falder, hvis ledelsen finder en medarbejder er *flinkere* end en anden. Det anses således ikke for at være et *kompetencetillæg* men i stedet et såkaldt "*fedterøvstillæg*". Forhandlingssituationen anses altså for at være illegitim blandt skraldemændene. Også en anden skraldemand fortalte mig, at han fandt situationen absurd. Det eneste han kan sige hver gang, er, at nu har han været der lidt længere tid, "*men arbejdet er jo stadig det samme*", argumenterer han lidt opgivende overfor mig.

Et andet eksempel på symbolsk dominans finder sted mellem en skraldemand og skattevæsenet, i min notesbog har jeg noteret følgende:

Om morgenen i kaffestuen fortæller skraldemanden om engang, hvor han fik en opkrævning, hvor han skulle tilbagebetale et enormt beløb i skat. Han gik ned på kommunen og sagde, at de måtte give ham en afdragsordning, for dette beløb kunne han da umuligt betale. De indvilligede i at bide den over i tre. Herefter gik han i banken, hvor bankmanden sagde til ham, at den ordnede han. Det endte med, at skraldemanden faktisk fik penge tilbage i skat det år! Og siden har der ikke været nogen problemer, fortæller han. Jeg spørger, hvad bankmanden gjorde, men det ved han ikke.

Situationen viser enorm *tiltro*⁹³ til myndighederne og bankmanden. Skraldemanden kan ikke gennemskue systemet og ved heller ikke, hvad bankmanden lavede. Han har bare tiltro til, at begge systemrepræsentanter ved, hvad de laver med hans penge. Ligesom med lønsedlen kan skraldemanden ikke gennemskue (skatte)reglerne, hvorfor han blot må have tiltro til, at tingene foregår, som de skal. Jeg husker tydeligt, hvor overrasket jeg var over, hvor ubekymret han tog situationen. Det er umiddelbart helt normalt for ham, at han ikke kan gennemskue alle de regler, der findes i det politiske og finansielle system, hvad enten det er lønsystemet eller skattesystemet, men det er ganske overraskende, så apolitisk han opfattede denne afmægtiggørelse, som systemerne udsætter ham for. Han udtrykte ikke på noget tidspunkt et egentlig politisk ønske om 'empowerment' (Andersen 2005), han har affundet sig med de objektive betingelser.

⁹³ Det er ikke nødvendigvis tillid(trust) men nærmere tiltro(confidence) (jf. Luhmann 1988), for han har formodentlig ikke noget risikoreducerede alternativ i situationen.

8. Konklusion

"Each route has its own possibilities; the early morning life varies from district to district. Yet, whatever the district, the scavenger comes to know a lot about the neighbourhood. Life along his route takes on the quality of a continuing story. You watch children growing up, older folks getting more timed, a house deteriorating, another being rehabilitated; and there is a certain stability to witnessing that sort of continuity and evolution. The garbageman can develop the same appreciation for his route that others develop for soap opera or the familiar charters of a television sit-com. That kind of continuity can be reassuring in a world of change. [...] dirty work gives entry to the underside of life. One has access to special information that others do not. Even a respectable-looking house in a fine neighbourhood does not hide the alcoholism that a garbageman can read into the number of liquor bottles he takes out" Stuart E. Perry (1998:111ff).

"98 % af befolkningen er analfabeter, for de kan ikke læse på sækken, at den kun må fyldes til den stiplede linje". (Bobby)

Specialets mål har været at undersøge, hvordan 'det gode liv' defineres og konstrueres ud fra en lavt vurderet position i samfundet, samt hvilke symbolske grænsedragninger 'det gode liv' og skraldemændenes selvidentitet konstrueres i forhold til.

Datamaterialet viser, at skraldemændene føler, de har et dejligt arbejde trods arbejdets mytologiske stigma som beskidt og lavstatus. Tilfredsheden skyldes bl.a., at skraldemændene fokuserer mere på arbejdets instrumentelle goder (friheden, lønnen, arbejdstiden osv.) end på arbejdets symbolske stigma. Arbejdet giver skraldemændene frihed, forudsigelighed og en (tids)økonomisk base, der muliggør et rigt fritids- og familieliv, hvilket for dem er det vigtigste i livet og grundpillen for deres identitetskonstruktion. Tidligere studier har argumenteret, at middelklassens livsstil generelt er den normative målestok i samfundet i dag (Savage 2000; Skeggs 2004; Lawler 2005; Faber 2008). Men skraldemændenes autonomi fra samtidens 'legitime smag' opstår typisk som ikke-intenderede konsekvenser af skraldemændenes anderledes idealer om værdighed og 'det gode liv'. Jeg finder heller ikke, at perceptionskategorierne er ikke så universelt strukturerede og hierarkiserede, som Bourdieu synes at indikere.

Epistemologisk finder jeg, at Højrup's begreb om 'lønarbejder-livsform/livsform 2', der ser de enkelte livsformer som autonome kulturelle systemer (1989:181), kan være frugtbar til at forklare skraldemændenes relative autonomi i forhold til 'den legitime smag'. Hver enkelt livsform har, ifølge Højrup, deres egen ideologiske (perceptions)struktur, der definerer 'det gode liv'. Men jeg mener også, at livsformerne på det empiriske niveau må ajourføres. Arbejdsmarkedsstrukturen, der er af fundamental betydning i Højrup's strukturelle materialisme, er selvsagt forandret meget siden Højrup's beskrivelser. Eksempelvis viser både min egen empiri og andre undersøgelser (eks. Reay 1998; Lamont 2000; Faber 2008), at familien er "arbejderklassens" primære fritidsbastion. Det gælder både for mænd og kvinder. Modsat Højrup's beskrivelse var kun én af skraldemændene medlem af en forening (foruden 3F). Skraldemændene er i denne under-

søgelse mere familieorienterede, end Højrup indikerer i *Det glemte folk*. Jeg finder heller ikke samme ideologiske opposition mellem lønarbejderne og virksomheden, der beskrives i *Det glemte folk*⁹⁴.

Skraldemændene er relativt ubevidste om, at deres livsstil undertiden er i opposition til 'den legitime smag', men de er bevidste om, at de ikke gider arbejde mere end de gør, fordi materialisme ikke gør dem lykkeligere. Selvom deres indkomst *ikke* er specielt lav, praktiserer de langt hen ad vejen en ydmyg levevis, hvilket skaber frihed og distance i forhold til materialisme og forbrugerisme. Det spil gider de midaldrende skraldemænd ikke deltage i. Flere fortæller, at de har alt det, de ønsker sig. Uden at romantisere skraldemændenes livsstile, mener jeg, vi finder en symbolsk autonomi, der bl.a. opstår gennem en inkorporeret smag for 'simpel living'. Mens mange i middelklassen læser bøger om det simple liv, alt imens de i hverdagen stresser derudaf og forsøger at holde sammen på karriere, familie, venskaber, fritidsinteresser og prøver at undgå konflikt med 'den legitime smag', så praktiserer skraldemændene det på deres egen måde. Ligesom lykkeforskningen (Lane 1991) "ved" skraldemændene, at det ikke er økonomisk velstand, magt eller ansvar, der gør dem lykkelige. Det gør til gengæld familien, vennerne og fritiden. Det er i disse sfærer, de søger anerkendelse og måler deres personlige værdighed.

Datamaterialet har videre vist vigtigheden af, at vi forstår skraldemændenes symbolske (klasse)position og hverdagsliv *relationelt*. For det første føler alle de skraldemænd, jeg talte med, at det er det bedste job, de nogensinde har haft. For det andet har skraldemændene det mest eftertragtede 3F-job hos Renovationsvæsenet. Skraldemændene har således relativ høj symbolsk kapital i Renovationsvæsenets interne hierarki. Men også på det praktiske plan oplever skraldemændene, at deres arbejde er friere, bedre lønnet, mere udfordrende samt at arbejdstiden er gunstigere end alle de andre 3F-jobs hos Renovationsvæsenet. For det tredje socialiserer skraldemændene, ligesom de fleste andre mennesker, primært med *relativt* ligesindede. Således oplever skraldemændene, at deres arbejde faktisk giver dem flere fordele, som andre i samme "objektive klasse" savner.

Skraldemændene var meget forsigtige med normative fordømmelser af andre menneskers *livsstil*. Enkelte normer har dog særlig værdi blandt skraldemændene. Særligt ærlighed går igen, som det allervigtigste karaktertræk, de vurderer deres medmennesker ud fra. Uærlighed fordommes. Skraldemændene mener generelt, at alle har ret til deres egen mening og opfattelse af 'det gode liv', så længe det ikke går udover andre. Folk må gerne tjene mange penge, men det kan hurtigt vende og *i den sidste habit har du ingen lommer*, som Bobby påpeger. Det er

⁹⁴ Jeg er bekendt med Højrup og kollegers senere publikationer om livsformsanalysens udvikling siden, men jeg har ikke haft lejlighed til at undersøge deres teoretiske udvikling på dette punkt.

ikke mod "toppen" men snarere imod "bunden" af samfundet, skraldemændene foretager de mest politiske grænsedragninger imod. Folk på overførselsindkomst omtales generelt med skepsis, for skraldemændene mener, at mange får den uberettiget, alene fordi de ikke gider lave noget. Jeg læser dette som en måde at konfirmere deres egen værdighed og livspolitik på. Ved at betone, at det er ligegyldigt, hvad man laver, bare man kan lide det og faktisk yder noget, så omformuleres deres position på arbejdsmarkedet til en nobel position, på lige fod med alle andres.

Skraldemændenes normative ideal om retten til individualitet indskrænkes dog i praksis af konforme borgerlige idealer. Nogle skraldemænd kritiserer i interviewene (ikke så meget under feltarbejdet) de "vilde unge" på Nørrebro, indvandrere og sociale bedragere, der ikke vil *tilpasse* sig "samfundet". Skraldemændenes perceptionskategorier er strukturerede omkring en "borgerlig individualisme", hvor kulturel praksis *bør* foregå i harmoni med normative borgerlige idealer om ordentlighed, høflighed, ærlighed og tradition. Derfor accepteres samtidens fremtrædende ideologier om kreativitet, fleksibilitet, innovation og viden ikke, *med mindre* de kan fungere indenfor de førnævnte normative idealer. På dette punkt har skraldemændene deres egne perceptions-skemaer og værdighedslogik, der er uafhængige af 'den kreativ klasse' og neoliberal markedslogik, som dominerer store dele af de ambitiøse og 'karrierebundne' middelklasselivsformer i dag.

At skraldemændene faktisk føler sig i stand til at imødekomme deres *egne* aspirationer for 'det gode liv', betyder ikke, at de undgår symbolsk vold og kulturel dominans i forskellige sammenhænge. Jeg møder skraldemændene på deres hjemmebane. Jeg møder dem ikke til forældremøde på skolen, til møde i banken, på kommunen, i byen eller i andre sammenhænge, hvor lav kulturel og symbolsk kapital kan opleves som nedværdigende. Skraldemændenes glæde ved arbejdet og deres "folkelige" livsstil fortæller noget essentielt om latent autonomi i forhold til 'den legitime smag' i det postindustrielle videnssamfund, men det er vigtigt at påpege, at deres grundlag for autonomien måske er relativt unik. Skraldemændene hos Renovationsvæsenet i Aalborg oplever ikke samme opslidende og fremmedgørende effektiviseringspres, som mange andre brancher har oplevet de seneste år - omend molokker "truer" med at erstatte containere og skraldesække mange steder, hvorved nogle skraldemænd på sigt kan spares væk.

Det er nødvendigt med mere omfattende studier af forholdet mellem dominans og autonomi på tværs af brancher for at undersøge, hvad arbejdes organisering betyder for identitet og oplevelse af klasse. Mit datamateriale viser, at arbejdets organisering og rum bidrager med en fornemmelse af frihed, der er vital for skraldemændenes identitet. Det er imidlertid ikke muligt at vurdere rækkevidden af autonomien og den positive selvidentitet på tværs af felter. Det forudsætter et bredere og dybere casesdesign, der undersøger flere forskellige dimensioner af hverdagslivet.

9. English Summary

This MA thesis is about perception of the world and the power of world making. It's a critical encounter with Pierre Bourdieus rich *Distinction* framework. Through a reading of the classical approaches to class analysis I suggest that the resent 'cultural turn' in class analysis is much needed if we want to capture the increasing globalization on individualization within a class analytical framework. However, I also suggest that normative dimensions of everyday life may be as important as cultural practise for class and identity formation in contemporary Denmark - especially in the working classes. It is also presumable to find autonomy from the 'legitimate taste' since the refuse collectors probably don't share the esthetical interest in the world, and they surely will not get any symbolic benefits from such an approach to work and everyday life among their colleagues and supervisors. Thus, is 'legitimate taste' really an issue for the working man? Or does he have an alternative perception of what is considered legitimate cultural practice?

On the basis of a critical reading of *Distinction* and resent literature on class and cultural practice I formulate the following research question:

- 1) *How are aspirations about 'the good life' and positive self identification constructed in a poorly estimated position in society?*
- 2) *In what ways does domination and autonomy exist in relation to 'the legitimate taste' in the lived everyday life, and which symbolic boundaries are used to create autonomy?*

Through ethnographic fieldwork and three in-dept-interviews with refuse collectors in Aalborg I explore how and to what extend Bourdieus notion of 'the legitimate taste' has any authority in this presumably 'dominated class'. The fundamental assumption is that since the work is considered somewhat "dirty" and low status in contemporary society and in symbolic opposition to modern knowledge industry, if anywhere, I ought to find 'symbolic domination' here.

The data material clearly demonstrates that the refuse collectors are very content with the job. They emphasize the freedom of the job, working outdoor, and the working hours as the most positive about the job. The worst thing about the job is not the generally unflattering image but rainy days. I find that the refuse collectors have an instrumental perception of work similar to Thomas Højrup's notion of 'wage-worker-life-mode'. However, in contrast to Højrup's industrial workers, the refuse collectors don't find work monotonous. The notion 'wage-worker-life-mode' helps us understand how work is primarily a materialistic mean to an end – leisure. The world of leisure and especially friends and family is crucial in the refuse collectors understanding of 'the good life'. Thus, it is also from this aspect of life they construct the basis for their self identity and dignity.

Especially during the fieldwork I found few symbolic boundaries towards other people and life styles "everybody is entitled to their own opinion". The refuse collectors seemed at ease with their life and found no need to discuss or pass judgement about other people's practises. "If people have a big house and a fancy car... That's fine by me. I don't strive for material possessions because in the last suite you don't have any pockets."

10. Appendiks

Appendiks 1 - Interviewguide

Præsentation

Tak fordi du vil deltage. I interviewet vil jeg spørge lidt til dine erfaringer på arbejde og lidt om dine holdninger til forskellige ting, som jeg skal bruge i forhold til det speciale, jeg er ved at skrive. Når jeg bruger passager fra interviewet vil det selvfølgelig være anonymt.

Arbejde

- Alder
- Hvor længe har du arbejdet hos Renovationsvæsenet?
- Hvordan fik du jobbet?
- Kan du prøve at beskrive, hvad du har lavet før, du begyndte at arbejde her? (Livsbanen)
- Hvordan oplevede du skoletiden?
- Hvad synes du om at arbejde her i forhold til dine tidligere jobs? (Hvad er positivt/negativt?)
- Kunne du forestille dig at arbejde her i mange år, eller vil du gerne videre til noget andet på et tidspunkt?
- Hvordan vil du beskrive en god skraldemand/renovationsarbejder?
- Oplever du generelt, at folk udenfor arbejdspladsen synes dit arbejde er vigtigt? (Både symbolsk og rent praktisk)
- Hvordan har du det med ledelsen?
- Føler du ledelsen lytter til jer og jeres interesser?

Kolleger

- Hvordan vil du beskrive sammenholdet hos Renovationsvæsenet og i bilen? (Både dem han kører tur med og de andre)
- Har I indimellem haft folk på renovationscentralen, som du vil sige ikke passede ind?
- Hvad betyder arbejdsmiljøet/sammenholdet på arbejde for dig?
- Er der et uformelt hierarki blandt skraldemændene ude på arbejde? (Er der nogen, der har mere at skulle have sagt end andre, eller nogen som der lyttes mere til end andre?)
- Ses du med nogle af dine kolleger i fritiden?
- Har du tillid til, at 3F kan og vil forsvare dine interesser?

Baggrund/personlig data

- Hvor bor du? (Hus eller lejlighed)
- Hvor længe har du gjort det?
- Hvordan vil du beskrive det kvarter, du bor i?
- Er du glad for at bo der (Evt. godt og dårligt)?
- Har du familie?
- Evt. syn på opdragelse (Hvad er det vigtigste at lære sine børn)
- Er der nogen børn, du helst ikke vil have dine børn leger med?
- Hvad laver de andre i din familie?
- Hvad laver/lavede dine forældre?
- Kan du huske nogen bestemte værdier, der var vigtige i dit barndomshjem?
- Er det værdier, som du har taget med dig, og som også er vigtige for dig i dag?

Kulturel praksis

- Jeg har bemærket, at man har meget fritid som skraldemand, I er jo tit tidligt færdige. Hvad du laver i din fritid/ferier. (Interesser, medlemskaber af foreninger, skolebestyrelser osv.)?
- Bruger du byens kulturelle institutioner (Biografer, teatre, musikhuse, museer, stadions osv.)?
- Synes du den slags skal være, eller bør det være brugerbetalt?
- Læser du tit avis (Hvilken og hvorfor den)?
- Hvad ser du mest i TV (Evt. yndlingsprogrammer)?
- Hvad zapper du altid væk fra?

Venner, forbilleder og personlige grænsedragninger

- Kan du komme i tanke om ting, der kan gøre dig rigtig vred eller gal i skralden? (Kan du nævne nogle eksempler)
- Jeg tror tit, det er sådan, at når man møder nye mennesker, så er der altid nogle ting, man lægger vægt på i forhold til, om man kan lide dem eller ej. Kan du beskrive nogle af de ting, du lægger vægt på ved andre mennesker?
- Har du et forbillede eller et menneske, du beundrer eller respekterer meget? (Bestemte/generelle forbilleder)? Hvorfor lige dem?
- Er der omvendt nogen typer, som du ikke kan lide, eller du forsøger at undgå?
- Det er tit sådan, at der er nogle, vi føler er bedre end os selv indimellem. Er der nogen, der kan få dig til at føle dig underlegen?
- Er der nogle, du føler dig bedre end?

Samfundet

- Er du interesseret i politik?
- Hvordan synes du generelt, det danske samfund er? (Muligheder/ulighed, kriminalitet, solidaritet/egoisme, venlighed, værdier osv.)
- Hvad synes du, det er mest og mindst vigtigt, at skattekroneerne bruges på?
- Er der nogen konkrete steder i samfundet, hvor du mener, at der bør skæres ned eller forøges i den offentlige støtte?
- Er der nogen grupper i samfundet, som du synes har det for nemt eller får mere end de fortjener?
- Er der omvendt nogle, der ikke får, hvad de fortjener?
- Føler du selv, at du har fået rimelig chance/gevinst i livet? (Opvækst, skolen, arbejde, løn/status osv.)
- Synes du, indvandrere bidrager med noget nyt og positivt til samfundet, eller synes du, de giver problemer? (Uddyb gerne med erfaringer, fordomme osv.)
- Hvis du blev statsminister, hvad ville så være det første, du ændrede ved samfundet?
- Synes du, der er om lighed mellem kønnene i Danmark i dag?
- Det diskuteres indimellem i medierne, hvorvidt DK er et klassesamfund eller ej. Mener du, at der stadig findes klasser i det danske samfund?
- Findes der stadig en arbejderklasse i Danmark?
- Føler du, at du tilhører en bestemt klasse i samfundet?

Det gode liv

- Dette er måske et lidt svært spørgsmål sådan lige at svare på, men hvad vil **du** sige et godt liv indeholder og handler om? Hvad indeholder et godt liv?
- Føler du, at du har mulighed for at udleve det, som du forbinder med et godt liv?

Afsluttende spørgsmål

- Til sidst er jeg lidt nysgerrig på, om du tror, og evt. hvordan, det påvirker det daglige arbejde, samtalerne i bilen osv. at jeg har været med på slæb?

Appendiks 2 - Observationsguide

Inden feltarbejdet konstruerede jeg en observationsguide med et skelende øje til tidligere studier af sammenhængen mellem klasse og kultur. Guiden skulle skærpe min opmærksomhed mod dimensioner, hvor klassepraksis kunne forventes at udspille sig. At operere med sådanne a priori kan være problematisk, hvis det betyder, at forskeren observerer snævert og derfor mister vigtige pointer eller kontekstuelle karakteristika. På den anden siden er en deltagende observatørs opmærksomhed begrænset. Det er umuligt at huske og hæfte sig ved alt i feltarbejdet. Derfor er det nødvendigt at fokusere observationerne for ikke at fare vild i den empiriske kompleksitet. Dette er særligt nødvendigt, når forskeren ikke har (tidsmæssige)ressourcer at blive i feltet, til materialet er mættet, eller han selv er gået "native".

Følgende emner vil være særligt relevante at fokusere på under feltarbejdet

- *Konstruktionen af arbejdsidentitet. (eks. hvem/hvad inkluderes og ekskluderes)*
- *Forskellige symbolske grænsedragninger i forhold til hinanden og de mennesker/huse/livsstile/osv., som vi møder under arbejdet.*
- *Humoren og drillerier på arbejdspladsen (Hvem, hvordan og hvorfor drilles). Hvad symboliseres i og med humoren, og hvordan konstrueres doxa helt eller delvist derigennem).*
- *Kommentarer, der direkte eller indirekte kommunikerer værdier omkring "det rigtige liv" eller "det gode liv" og omvendt "det forkerte" eller "det dårlige liv".*
- *Hvad anerkender og miskender skraldemændene internt hinanden for. (Hvad er grundlaget og genstanden for de symbolske kampe.)*
- *Hvad snakkes der ofte og aldrig om?*
- *Hvad betyder det for arbejdsmiljøet og idealerne omkring arbejdet, at der arbejdes på akkord?*

Mine forventninger

- *Jeg forventer, at der primært (hvis ikke udelukkende) er mænd ansat i selve renovationsarbejdet. Kvinderne arbejder på kontoret.*
- *Dette skaber en doxa, hvor dominansformer er konstruerede af historisk og kulturelt institutionaliserede maskuline praksisidealer som styrke, udholdenhed, grove drillerier, meget snak om damer, sport og biler og lidt eller ingen snak om følelser og familie.*
- *Jeg forventer, der trækkes symbolske grænsedragninger (modstigmatisering) til folk, der er 'bange for' eller for fine til fysisk og beskidt arbejde. Grænsedragninger til kontorarbejde.*
- *Jeg forventer, at der kan findes veludviklede forestillinger om nyttigt og unyttigt arbejde og en forestilling om at mange 'papirnussere' ikke laver nyttigt arbejde.*
- *Jeg forventer, at mange er glade for arbejdstiderne (tidligt op og tidligt fri).*
- *Jeg forventer en ambivalens omkring arbejdets fysiske karakter. Som på den ene side er forbundet med intern værdsættelse i et videnssamfund, hvor mange bare sidder ned hele dagen. Men på den anden side ved man det medfører nedslidning og mulighed for arbejdsskader. På dette spørgsmål forventer jeg endvidere, at alder spiller en vigtig differentierende rolle.*
- *Jeg forventer hierarkier, der er struktureret efter anciennitet, arbejdsevne, raphed i replikken osv.*

Appendiks 3 - Metodiske meditationer over reflektiv etnografi

"...for the sociologist, familiarity with his social universe is the epistemological obstacle par excellence, because it continuously produces fictitious conceptions or systematizations and, at the same time, the conditions of their credibility. The sociologist's struggle with spontaneous sociology is never finally won, and he must conduct unending polemics against the blinding self-evidence which all too easily provide the illusion of immediate knowledge and its insuperable wealth". (Bourdieu et al. 1991: 13).

John Van Maanen (1988) argumenterer i "Tales of the Field", at etnografiske studier typisk fortæller ud fra tre idealtypiske narrativer. Den realistiske hvor forskeren forsøger at afdække kulturen så nøgternt og distanceret som muligt, den bekendende hvor forskeren inddrager sig selv og hendes egen eksplorative erkendelsesproces, og endelig den impressionistiske, der vægter tegn og ord, men også kontingens, ambivalens osv. Van Maanen taler om "tales", altså fortællinger, som etnografiske formidlingsformer fordi kultur først opstår, når den aktivt konstrueres som tekst – når den repræsenteres (ibid:4-9; se også Hastrup 2004b:221, Baarts 2004:45). Fordi der er forskel på praktisk *kunnen* og teoretisk *viden* er repræsentationen af kulturen et afgørende element i forskningsprocessen (Van Maanen 1995; Clifford & Marcus 1986). Mens jeg kan se min egen tilgang – på godt og ondt – i alle Van Maanens tre narrative repræsentationsformer, så mener jeg ikke, at adækvat sociologisk feltarbejde dækkes af nogle af de tre "tales". Jeg vil derfor i det følgende beskrive det epistemologiske grundlag for en fjerde måde – som vi kan kalde "refleksive tales". Denne både bryder og integrerer flere elementer af de tre klassiske måder at bedrive etnografi, som Van Maanen beskriver⁹⁵.

Det var på baggrund af Michael Burawoys begreb om 'den udvidede casemetode' (1991;1998) og en utilfredshed med Bourdieus manglende forklaring af 'de folkelige klassers' symbolske autonomi, samt en interesse i hvordan vi fra et sociologisk perspektiv kan lytte lidt mere omhyggeligt til "almindelige" og oversete menneskers indsigtfulde oplevelser af samfundet (Back 2007:7), at feltarbejdet blev igangsat. Les Backs bog "kunsten at lytte" er et eksemplarisk stykke reflektiv etnografi, der inviterer til at 'udfordre provinsialisme' (ibid: 151). Dvs. at lytte til de oversete folk, der rammes af samfundets forandringer. Sociologiens refleksive moment opstår ved sammenkædningen af deres personlige erfaringer og samfundets strukturelle forandringer (Mills 2002). Selvom de skraldemænd som vi møder, er stærkt forankret i deres lokalmiljø og sjældent interesserer sig for globale eller strukturelle forandringer, så er deres hverdag og arbejdsliv på godt og ondt stærkt influeret af den teknologiske, økonomiske og politiske udvikling. Menneskers personlige biografi indeholder spor af den globale historie, hvad enten de er bevidste om det eller ej (Back:12).

⁹⁵ Idet Van Maanens bog er en sammenfatning af etnografiske formidlingsformer, overrasker fraværet af Bourdieus etnografiske studier af kabyleerne og hans tidlige franske studier i Bearn. Det kan dog skyldes, at bogen er fra 1988, hvilket var inden Bourdieu rigtig for alvor blev en kendt figur i USA.

Både Burawoy og Bourdieu betoner, at sociologisk analyse bør være en kontinuerlig dialektisk proces mellem empirisk data og (eksisterende)teori, samt at forståelse og forklaring er gensidige afhængige øvelser. 'Den udvidede casemetode' adskiller sig fra typiske (grounded)etnografiske tilgange ved at tage udgangspunkt i de strukturelle makrodimensioner, der former den sociale situation: "*It takes the social situation as the point of empirical examination and works with given general concepts and laws about state, economy, legal orders and the like to understand how those micro situations are shaped by the wider structure*" (Burawoy et al 1991:282).

Formålet med 'den udvidede casemetode' er ikke at undersøge det generelle ved en case. Det handler i stedet om at undersøge, hvad en partikulær case kan fortælle om den sociale verden, hvori den er indlejret. Derfor må vi analysere signifikansen af den enkelte case i forhold til, hvad den kan fortælle om *samfundet* generelt (Burawoy et al 1991:281). Hvis vi oversætter det til mit empiriske arbejde betyder det, at jeg ikke skal fokusere analytisk på, hvordan den sociale og kulturelle praksis blandt skraldemændene er et eksempel på en bestemt skraldemandskultur. Det er selvfølgelig vigtigt og nødvendigt for at forstå denne klasseposition. Men det sociologisk interessante er at undersøge, hvordan betingelserne for skraldemændenes kulturelle praksis, modstand og identitet er relationelt/socialt indlejret i tid og sted.

Stort set alle sociologer argumenterer på den ene eller anden måde for, at sociologiens grundlæggende indlejring i den sociale virkelighed kræver refleksivitet, fordi forskeren står i et intersubjektivt forhold med genstandsfeltet. Det er således en uundgåelig omstændighed, at en sociologisk forsker, der foretager etnografiske studier af sociale aktørers forståelse af første orden, må bryde med disse for at lave videnskabelige konstruktioner af anden orden (Schutz 2005:22). Denne overgang fra hverdagslivets konstruktioner af første orden til konstruktioner af anden orden og 'doppelthermeneutik' (Giddens 1993) fordrer refleksivitet. Den forståelse af refleksivitet, som jeg arbejder ud fra, er imidlertid anderledes end hermeneutikkens og fænomenologiens. Det er, for mig at se, uklart hvordan forskeren ifølge fænomenologien skal gå fra forståelsen af de sociale aktørers egen konstruktioner af første orden, til de videnskabelige konstruktioner af anden orden (Schutz 1967;2005). Fænomenologien argumenterer, at forskeren skal forstå handlende aktørers meningstilskrivelse og derefter "iklæde sig det videnskabelige korpus" for derigennem rationelt og refleksivt at distancere sig fra rollen som deltager i den intersubjektive livsverden. Dette skridt er for mig at se uklart og blindt for en række epistemologiske problemer i forhold til magt og forskerens habituelle prædisponering. Det er uhensigtsmæssigt, fordi man dermed adskiller hverdagslivets verden og den videnskabelige verden, som om de to ikke er en del af samme erkendelsesproces. I forlængelse af Bourdieu mener jeg, at der er tale om to forskellige sandhedsmodi (det prækonstruerede og det skolastiske), der begge har bias og muligheder.

Bourdieu argumenterer for, at dette kan overkommes via 'anvendt rationalisme' og 'epistemologisk årvågenhed' (et al 1991; Bourdieu & Wacquant 1996:del 2). Dette fordrer fire brud (Prieur & Sestoft 2006: 212-238): 1) Forskeren må bryde med den måde verden er socialt og historisk prækonstrueret. Det vil sige, at bryde med de objektive og mentale strukturer og kategorier, der er produkter af socialhistoriske kampe. Det forudsætter "radikal tvivl", eksempelvis via en historisk eller komparativ tilgang til studiet af et objekt. Hvis vi vil forstå et objekt, må vi starte med at forstå vores egen historiske og kulturelle forståelse af det. 2) Forskeren må bevidst konstruere objektet. I erkendelse af, at ingen fænomener eksisterer i rene former, må forskeren først selv konstruere, hvordan hun mener, det kan analyseres. 3) Objektet må begribes relationelt. Her er det vitalt, at et fænomen konstrueres, så det kan begribe virkelighedens relationalitet. Det handler bl.a. om sammenligning af egenskaber, kvaliteter og identiteter ved fænomenets agenter eller fænomenet selv. Herved kan forskeren finde et relationelt system af egenskaber, der har betydning for positionen i feltet. Dette er også årsagen til at en godt konstrueret specifik case, ifølge Bourdieu, ikke længere er specifik, men viser noget alment. 4) Fordringen om refleksivitet. Forskeren er også selv prækonstrueret. Derfor må forskeren objektivere egne personlige egenskaber eller begrænsninger, der kan forvrænge erkendelsen. Forskeren må derfor vise, hvordan disse har farvet analysen. Jeg må således forstå og redegøre for mit eget "objektive" potentiale til at fortolke den sociale verden, for forstyrrelser af genstandsfeltet som kan følge af min habitus, samt mine interesser i den sociale verden og min position og interesser i det videnskabelige felt. Alle disse dimensioner skaber muligheder og begrænsninger i forhold til forskellige erkendelser og argumenter. Jeg kan ikke anlægge et perspektiv fra "no-where". Mit analyserende perspektiv har bias. Mødet mellem min (forsker)habitus og min position i det videnskabelige felt skaber bestemte produktionsbetingelser for "viden" og "sandhed", ligesom det gør for alle andre producenter af "viden" (Bourdieu & Wacquant 1996:217-241; Bourdieu et al 1991).

Dette skal ikke fortolkes som et forfald til relativisme, men snarere en objektivisering af sandhed. Derfor må jeg også være min egen objektive position og habituelle for-forståelse analytisk bevidst for at kunne konfrontere og falsificere den i interaktionen med, og analysen af, aktørerne i den empiriske virkelighed, jeg studerer. Med andre ord; foruden konstant at søge at lave et 'dobbelt brud' med det prækonstruerede (både den videnskabelige diskurs og hverdagslivets commonsense forståelse af diverse sociale fænomener og begreber) (Bourdieu 1997a:89-96), må jeg også konstant praktisere selvobjektivisering (Bourdieu 2005:142-149)⁹⁶.

⁹⁶ Bourdieu påpeger, at der findes tre almindelige grunde til bias, der må tages højtideligt; 1) Forskerens sociale baggrund, 2) hendes akademiske position, 3) at hun er intellektuel og derfor har en skolastisk og ikke praktisk interesse i verden, som de agenter hun studerer (Bourdieu 2005:149).

Det refleksive kvalitative interview

Steinar Kvale skriver i bogen *InterView*, at: *"Et interview er i bogstaveligste forstand et "inter-view", en udveksling af synspunkter mellem to personer, der samtaler om et emne af fælles interesse"* (Kvale 1997:27). Det er ikke altid helt korrekt. Faktisk er det netop kendetegnende, at mange samfundsvidenskabelige interviews handler om emner, der ikke altid interesserer dem, der interviewes. Jeg finder det hensigtsmæssigt at anskue det kvalitative forskningsinterview som en samtalesituation, der er kendetegnet ved et komplekst sæt af dialektiske (magt)asymmetrier - forskeren leder samtaleens tematik, men interviewpersonen har den praktiske viden. Derfor må forskeren hele tiden revidere kørerplanen og være åben overfor nye relevante men uforudsete temaer, fordi det jo netop er her, forskeren har mulighed for at konfrontere sig egen uvidenhed eller fordomme og vinde indsigt om den empiriske verden.

Fordi flere af forskerens spørgsmål undertiden er uvante i forhold til interviewpersonens diskursive bevidsthed skabes en række komplikationer både i forbindelsen med interviewet⁹⁷, men særligt i forbindelse med fortolkningen. Uanset hvor opmærksom og hvor grundigt forskeren på forhånd har forsøgt at operationalisere eller oversætte videnskabelige begreber til et hverdagsprog, så risikerer mange interviewsamtaler at ramme ned i emner, der sjældent er præsentere i interviewpersonens "hverdagsbevidsthed".

Forskningsinterviewet, hvad enten det er kvalitativt eller kvantitativt, er således altid en konstrueret situation, der bygger på en asymmetrisk social relation (Bourdieu 1996:18,36 note 2) mellem forskeren og den 'objektiverede' informant. I den kvalitative interviewrelation er både forskeren og interviewpersonen (personerne) både placeret i et afgrænset symbolsk og fysisk rum samt i en ekstern intersubjektiv livsverden. Interviewsituationen er et dialektisk processuelt produkt, dels af deltagernes egne historiske relationer og dels af den overordnede socialhistoriske position, som parterne indtager i "det sociale rum" udenfor situationen. De sociale spilleregler, hierarkiske magtforhold, symbolske konnotationer, historiske omstændigheder og så videre, som begge parter er et produkt af uden for interviewsituationen, vil konstant påvirke interviewsituationen på utallige måder i form af: forlegenhed, ikke stillede spørgsmål, ubesvarede spørgsmål, omformuleringer osv. Selv hvis forskeren havde et uproduktivt positivistisk ønske om at reproducere det samme interview, så ville der være alt for mange ukontrollerbare "tilfældigheder" (fortolkningsmæssige, symbolske, emotionelle osv.) tilstede til, at det selv samme

⁹⁷ Det modsatte er naturligvis også ofte tilfældet. Det sker undertiden, at forskerens viden og empiriske forståelse ikke er tilstrækkelig til at følge eller italesætte forskellige emner undervejs i interviewets ekskurser.

interviewspørgsmål ville blive fortolket og besvaret tilsvarende igen. Det vil sige, at interviewsituationen ikke alene er en konstruktion, det er også en kontingent proces.

Situationens prækonstruerede natur behøver imidlertid ikke være et metodisk problem. Det kan vendes til en epistemologisk informationskilde i sig selv - dersom situationen objektiveres ordentligt. Det forudsætter, at forskeren er forsigtig med at betragte interviewet som et rent fænomenologisk anlæggende. Det er ikke blot en samtale mellem to personer, om et emne de begge er interesseret i, eller en forskers udforskende og deskriptive rejse ind i interviewpersonens 'livsverden' og 'meningsunivers' (Kvale 1997). Begge parter kan have en interesse i at deltage, som også Kvale fremfører, men interessen bygger sandsynligvis langt fra på ens interesser. Forskeren og interviewpersonen har forskellige dagsordener i forbindelse med deltagelse i interviewet.

Endvidere har forskerens og interviewpersonens respektive positioner i det sociale rum betydning, fordi alle interviews uundgåeligt indeholder forskeren og interviewpersonens gensidige objektivering af hinanden (Bourdieu 1996:21). Eksempelvis begrænser og muliggør relative forskerens habituelle sammensætning af objektive egenskaber som: køn, alder, status, uddannelse, påklædning, klasse, etnicitet osv., og personlige egenskaber som; empati, charme, situationsforneemmelse, sprog, kommunikationstalent osv., kvaliteten af interviewet.

En asymmetrisk strukturel relation kan betyde, at interviewpersonen har en forventning om, at forskeren opererer med en bestemt dagsorden i forbindelse med hendes objektivering af interviewpersonen, hvorfor interviewpersonen vil modsætte sig objektiveringen (se Bourdieu 1996:25-27; Jensen 2009). I forhold til min case kunne det tænkes, at skraldemanden ved, at hans sociale position generelt er symbolsk misanerkendt, hvorfor han kan have et ønske om at modsætte sig det generelle billede. Interviewpersonen kunne eksempelvis også tænkes at tolke forskellige spørgsmål som om, forskeren anser ham for at være symbolsk domineret eller underlegen. Det kunne også være, at skraldemændene som ufaglærte ville føle det nødvendigt at forsvare sin manglende uddannelse overfor den intellektuelle forsker - også selvom han måske endda selv er utilfreds med det. Eller omvendt at han egentlig ikke er ked af det, men ved at man "bør" være det i videnssamfundet. Endelig kan skraldemanden også tænkes at anse sig selv som ambassadør for sit erhverv snarere end som civilperson i interviewsituationen, særligt når relationen mellem interviewpersonen og interviewerens er opstået via arbejdsrelationen. Således kommer udfaldet af interviewet altid til at afhænge af et utal af kontingente faktorer som; hvordan forskeren og interviewpersonen fortolker hinandens blik, sociale position, dagsorden osv. Bourdieu (1996:24) påpeger dog, at mange interviewpersoner gladelig griber muligheden for at forklare sig selv og deres situation.

En måde hvorpå jeg forsøgte at imødekomme den latente symbolske asymmetri i interviewrelationen, var ved at betone interesse for skraldemændenes fag og personlige oplevelser frem for deres sociale position. Da jeg spurgte om lov til at interviewe dem, valgte jeg at fremhæve, at interviewet ville omhandle deres oplevelser med arbejde og deres syn på forskellige ting i hverdagen, i stedet for direkte at henvise til "klasse" og "kultur". Endelig var mit primære argument for interviewets relevans det "demokratiske" argument om, at "*vi jo alle oplever verden forskelligt*". Derved ønskede jeg at privilegere deres personlige oplevelser, så de ikke undskyldte sig med, at "*de nu ikke har noget særligt at fortælle*".

Summa summarum: den sociale virkelighed rummer sandheder på et dobbeltplan - både det mentale og det objektive (Bourdieu & Wacquant 1996:236). Derfor må vi erkende, at forståelse og forklaring hænger uløseligt sammen (Bourdieu 1996:23; Burawoy 1991:3). Forskeren må - både før, under og efter interviewet og feltarbejdet - på en og samme tid lytte og spørge fænomnologisk samt objektivere de objektive strukturelle betingelser, der ofte virker bag om ryggen på interviewpersonens subjektive erfaring⁹⁸. Det er netop dette, Bourdieu pointerer, når han argumenterer for, "*at hvis en speciel case er godt konstrueret, er den ikke længere en speciel case: Den viser noget alment*" (Prieur 2002:123). Når den sociologiske viden om de sociale strukturer og positionen, hvori den enkelte interviewpersons praksis og fortolkning er indlejret, samt viden om sociale fænomeners præ-konstruktion kobles til interviewpersonens oplevelser og erkendelser, kan vi opnå praksisologisk viden (se Harrits 2005:8-23,279ff). Hermed er vi tilbage ved det reflektive udgangspunkt for projektet.

⁹⁸ Mine interviews foregik dog ikke som deltagende objektivering, som Bourdieu (1998) anbefaler. Annick Prieur (2002:127-130) præsenterer en udmærket kritik af problemerne med denne interviewmetode.

En typisk dag i felten

Skraldemændene kører fra centralen kl. 06 om morgenen. De må ikke køre tidligere - med mindre der gives dispensation, hvilket undertiden sker i de varme sommermåneder, hvor håndtering af skrald kan være en ildelugtende opgave. Under mit feltarbejde mødte jeg ind kl. 05.40 hver dag, hvor jeg satte mig i kaffestuen og ventede på, at vi skulle af sted. De tyve minutter inden afgang gav mig mulighed for at snakke med de skraldemænd jeg kørte med og nogle af de andre kolleger, samt at observere deres omgang med hinanden. I de to uger jeg kom på renovationscentralen var det kun 15-20, af de ca. 120 ansatte, der sad fast i kaffestuen hver morgen. Det var som regel de samme, der sad ned, mens der var yderligere 30 stykker, der hver morgen kom og sagde godmorgen og passerede igennem eller snakkede lidt. Mange gik bare direkte ud i skraldebilen, når de mødte ind om morgenen. Der var ikke meget andet på arbejdspladsen, jeg kunne observere i løbet af dagen. Eftersom de arbejder på akkord, har de fri, når de er færdige med deres ruter, hvorfor der følgelig ikke var meget liv i kaffestuen om eftermiddagen.

Jeg fulgte med den samme tur i dagrenovationen i seks dage og fire dage på en rute med storskrald, for at prøve forskellige former for skraldemandsarbejde og tale med nogle forskellige mennesker. Det er dog en relativt lille gruppe mennesker, som jeg fik direkte kontakt til i mine to uger i feltet. Det skyldes den strukturelle sjakarbejdsdeling. Skraldemændene, hvad enten de kører dagrenovation eller storskrald, arbejder på akkord. Derfor har de fri, når de er færdige med deres normerede opgaver, hvilket for dagrenovation og storskralds vedkommende typisk var mellem kl. 10 og 10.30. Faktisk var nogle af dagrenovationsruterne endnu tidligere færdige, hvorfor man kunne se dem holde i området omkring RenoNord og drive tiden lidt, så de ikke fik registreret deres tømning for tidligt. Dette gjorde vi aldrig på min rute, men jeg bemærkede det hver dag, den uge jeg kørte med storskrald. Selvom der arbejdes på akkord, så skal Renovationsvæsenet åbenbart ikke tro, der er potentiale for flere sække på en normal rute ved næste overenskomstforhandling. Eller også holder disse turer ikke pause undervejs, men først til sidst.

Jeg havde ikke mulighed for at skrive noter i løbet af dagen. Der var sjældent nogle tilflugtssteder som toiletter osv., hvor jeg kunne være i et par minutter uden min forsvinden vakte opsigt. Jeg havde en notesbog i lommen og forsøgte når lejligheden bød sig at nedskrive så mange noter og udsagn som muligt. Langt størstedelen af noterne blev nedfældet umiddelbart efter turen på toilettet hos Renovationsvæsenet og igen mere udførligt, når jeg kom hjem hver dag. Dette betød, at jeg konstant måtte gå og huske på vigtige udtalelser, nye ideer, fakta osv. samtidig med jeg skulle passe arbejdet og udtænke nye spørgsmål og områder, som jeg skulle have af-dækket i forbindelse med mit feltarbejde.

11. Litteratur

- Alexander, Jefferey (1995): *Fin de Siécle Social Theory – Relativism, Reduction and The Problem of Reason*. London: Verso
- Allen, Chris, et al (2007): *'Ordinary, the Same as Anywhere Else': Notes on the Management of Spoiled Identity in 'Marginal' Middle-Class Neighbourhoods*. I "Sociology" Volume 41(2): 239–258.
- Althusser, Louis (1969): *For Marx*. London: Verso Radical Thinkers
- Althusser, Louis (1971): *On Ideology*. London: Verso Radical Thinkers
- Althusser, Louis & Balibar Étienne (2009): *Reading Capital*. London: Verso Radical Thinkers
- Andersen, John (2005): *Empowermentsperspektivet – vejen frem til en kritisk handlingsorienteret socialforskning?*. I "Social Kritik" nr. 101, pp 60-74.
- Arbejdsmiljøkrav ved udlicitering (2009): *Branchefakta*. Downloaded den 25/6 2009 på: <http://www.arbejdsmiljoekrav.dk/B5-fakta.html>
- Ashforth, Blake E. & Meal, Fred (1996): *Organizational identity and strategy as a context for the individual*. I "Advances in strategic management" Vol. 13, pp 19-64.
- Ashforth, Blake E. & Kreiner, Glen E. (1999): *"How can you do it?": Dirty Work and the challenge of constructing a positive identity*. I "Academy of Management Review" Vol. 24(3), pp 413-434.
- Baarts, Charlotte (2004a): *Viden og Kunne – en antropologisk analyse af sikkerhed på en byggeplads*. Ph.d. rækken nr.27. København: Institut for Antropologi.
- Baarts, Charlotte (2004b): *Håndværket – Opbygning af viden*. I "Ind i verden – En grundbog til antropologisk metode" (Kirsten Hastrup red), pp 35-49.
- Baarts, Charlotte (2006): *Druk, bajere og løgnehistorier – om humor og fællesskab på en byggeplads*. I "Dansk Sociologi" Nr. 1, årgang 17, pp. 67-83.
- Back, Les (2007): *The Art of Listening*. Oxford: BERG.
- Beck, Ulrich (1987): *Beyond Status and Class: Will There Be an Individualised Class Society?* I "Modern German Sociology" Meja, Volker et al (red). pp.340-355. New York: Columbia University Press.
- Beck, Ulrich (1997): *Risikosamfundet – på vej med en ny modernitet*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Beck, Ulrich & Willms, Johannes (2002): *Samtaler med Ulrich Beck – Frihed og kapitalisme*: København. Hans Reitzels Forlag.
- Beck, Ulrich, Anthony Giddens & Scott Lach (1994): *Reflexive Modernization – Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Cambridge: Polity Press.
- Bennett, Tony et al (1999): *Accounting for Tastes: Australian Everyday Cultures*. Cambridge: Cambridge University Press
- Bennett, Tony et al (2009): *Culture, Class, Distinction*. London: Routledge.
- Bishop, Victoria et al (2009): *Preserving masculinity in service work: An exploration of the underreporting of customer anti-social behaviour*. I "Human Relations", Vol. 62(1), pp. 5-25.
- Bloch, Charlotte (2001): *Flow og Stress – Stemninger og følelseskultur i hverdagslivet*. Fredriksberg C: Samfundslitteratur.
- Boltanski, Luc & Chiapello, Eve (2005): *The New Spirit of Capitalism*. London: Verso.
- Bourdieu, Pierre (1984): *Distinction – A Social Critique of Taste*. Cambridge Massachusetts: Harvard University Press.
- Bourdieu, Pierre (1985): *The Social Space and The Genesis Of Groups*. I "Theory & Society" Vol. 14, pp. 723-744.
- Bourdieu, Pierre (1986): *Forms of Capital*. I "Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education". John G. Richardson (red.), pp.241.258. New York: Greenwood Press.
- Bourdieu, Pierre (1987): *What Makes A Social Class? On The Theoretical and Practical Existence of Groups* I "Berkley Journal of Sociology" Vol. 32. pp. 1-17.
- Bourdieu, Pierre (1989): *Social Space and Social Power*. In "Sociological Theory", Vol.7.(1), pp.14-25.
- Bourdieu, Pierre (1990a): *The Logic of Practice*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre (1990b): *In Other Words*. Stanford: Stanford University Press.

- Bourdieu, Pierre (1995): *Distinksjonen – En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo: PAX Forlag A/S.
- Bourdieu, Pierre (1996): *Understanding*. I "Theory, Culture & Society" Vol. 13(2), pp. 17-37. (gentrykt i "The Weight of the World – Social Suffering in Contemporary Society". Bourdieu et al (1999). Stanford: Stanford University Press, pp. 607-626.
- Bourdieu, Pierre (1997a): *Af praktiske grunde*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Bourdieu, Pierre (1997b): *Men hvem skabte skaberne? – interviews og forelæsninger*. København: Akademisk Forlag.
- Bourdieu, Pierre (1999): *Den maskuline dominans*. Anden udgave fra 2007. København K: Tiderne Skifter.
- Bourdieu, Pierre: (2005): *Viden om viden og refleksivitet – Forelæsninger på Collage de France 2000-2001*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Bourdieu, Pierre (2006a): *Om interesser og den symbolske magts relative autonomi: Svar på nogle indvendinger*. I "Dansk Sociologi", nr. 4. årg. 16, pp. 101-116.
- Bourdieu, Pierre & Terry Eagleton (1992): *Doxa and Common Life*. I "New Left Review" (119), pp. 111-121.
- Bourdieu, Pierre & Loïc J.D. Wacquant (1996): *Refleksiv Sociologi*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Bourdieu, Pierre & Loïc Wacquant (1999): *On The Cunning Edge of Imperialist Reason*. I "Theory, Culture & Society", Vol. 16(1), pp: 41-58.
- Bourdieu, Pierre & Loïc, Wacquant (2001): *Neoliberal Newspeak: Notes On The New Planetary Vulgate*. I "Radical Philosophy" 2001. Tilgængelig på: http://sociology.berkeley.edu/faculty/wacquant/wacquant_pdf/neoliberal.pdf
- Bourdieu, Pierre et al (1991): *The Craft of Sociology – Epistemological Preliminaries*. Berlin/New York: de Gruyter.
- Bourdieu, Pierre et al (1999): *The Weight of the World – Social Suffering in Contemporary Society*. Bourdieu et al. Stanford: Stanford University Press.
- Bradley, Harriet (2007): *Gender*. Cambridge: Polity Press.
- Bradely, Harriet (1996): *Fractured Identities – Changing Patterns of Inequality*. Cambridge: Polity Press.
- Breen, Richard (2005): *Foundations of a neo-Weberian class analysis*. I "Approaches to class analysis" (Erik Olin Wright red.) pp. 31-50. Cambridge: Polity Press.
- Burawoy, Michael et al (1991): *Ethnography Unbound – Power and Resistance in the Modern Metropolis*. Berkley: California University Press.
- Burawoy, Michael (1998): *The Extended Case Method*. I "Sociological Theory". Vol. 16 (1), pp. 4-33.
- Burawoy, Michael et al (2000): *Global Ethnography – Forces, Connections and Immigration in a Postmodern World*. Berkley: California University Press.
- Busck, Ole (2007): *Skraldemænd er vel også en slags mennesker!* I "Tidsskrift for arbejdsliv", 9. årg. nr. 2, maj 2007 pp.91-107. Her citeret fra online version: http://vbn.aau.dk/fbspretrieve/13310515/Skraldem_nd_er_vel_ogs_en_slags_mennesker.pdf
- Bultler, Tim & Savage, Mike (red)(1995): *Social Change and the Middle Classes*- London: UCL Press.
- Bye, Linda Marie (2003): *Masculinity and rurality at play in stories about hunting*. I "Norwegian Journal of Geography", Vol. 57(3), pp. 145-153.
- Bye, Linda Marie (2009): *'How to be rural man': Young men's performance and negotiations of rural masculinities*. I "Journal of Rural Studies", Vol. 25(2), pp. 278-288.
- Ceava (2009): *Analyse: Fogh efterlader Danmark i klassekamp*. Notat den 1/5 2009. Tilgængelig på: http://cevea.dk/gen_filer/010509Analyse_Fogh%20efterlader%20Danmark%20i%20klassekamp-1.pdf
- Charlesworth, Simon J. (2000): *A phenomenology of the working class experience*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Clark, Terry Nichols & Lipset, Seymour Martin (1991): *ARE SOCIAL CLASSES DYING?* I "International Sociology" Vol. 6 (4), pp. 397-410.
- Clifford, James & Marcus, George E. (1986): *Writing Culture – The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkley: California University Press.
- Coleman, J.R (1977): *Collage of Hard Knocks: My Life as a Garbageman*. I "The New York Times Magazine" 1/5 1977, pp 32-38.

- Collinson, David L. (1988): *'Engineering Humour': Masculinity, Joking and Conflict in Shop-floor Relations*. I "Organization Studies" Vol. 9(2), pp. 181-199.
- Connell, Robert W. (1989): *Cool Guys, Swots and Wimps: the interplay of masculinity and education*. I "Oxford Review of Education" Vol. 15(3), pp. 291-303.
- Connell, Robert W. (1993): *The big picture: Masculinities in recent world history*. I "Theory and Society" Vol. 22(5), Særudgave om Maskuliniteter, pp 579-623.
- Connell, Robert W. (1995): *Masculinities*. Anden udgave. Cambridge: Polity Press.
- Crompton, Rosemary (1998): *Class and Stratification*. Anden udgave. Cambridge: Polity Press.
- Crompton, Rosemary & Scott, John (2005): *Class Analysis Beyond The Cultural Turn*. I "Rethinking Class – culture, identities & lifestyles". Fiona Devine, Mike Savage, John Scott & Rosemary Crompton (red.) pp. 186-203. New York: Palgrave Macmilan.
- Davis, Kigsley & Moore, Wilbert E. (1945): *Some Principals of Stratification*. I "American Sociological Review". Vol. 10(2), pp 242-249.
- de Certeau, Michel (1984): *The Practice of Everyday Life*. Berkeley: University of California Press.
- Devine, Fiona & Savage, Mike (2000): *Conclusion: Renewing Class Analysis*. I "Renewing Class Analysis" Rosemary Crompton, Fiona Devine, Mike Savage og John Scott (red). (pp.184-199). Oxford: Blackwell Publishers.
- Devine, Fiona (2005): *Middle-Class Identities in the United States*. I "Rethinking Class – culture, identities & lifestyles". Fiona Devine, Mike Savage, John Scott & Rosemary Crompton (red.) pp. 140-162. New York: Palgrave Macmilan.
- Devine, Fiona & Savage, Mike (2005): *The Cultural Turn, Sociology, Class Analysis*. I "Rethinking Class – culture, identities & lifestyles". Fiona Devine, Mike Savage, John Scott & Rosemary Crompton (red.) pp. 1-23. New York. Palgrave Macmilan.
- Devine, Fiona et al (2005): *Rethinking Class – culture, identities & lifestyles*. Fiona Devine, Mike Savage, John Scott & Rosemary Crompton (red.) New York: Palgrave Macmilan.
- Dreyfus, Hubert L & Dreyfus, Stuart E. (1979): *From Socrates to Expert Systems: The Limits of Calculative Rationality*. I "Interpretive Social Science: A Second Look" Paul Rabinow & William M. Sullivan (red), pp. 327-350.
- Donaldson, Mike (1993): *What is hegemonic masculinity?*. I "Theory and Society" Vol. 22(5), Særnummer om Maskuliniteter, pp 643-657.
- Douglas, Mary (1966): *Purity and danger: An analysis of the concepts of pollution and taboo*. London: Routledge.
- During, Simon (red)(1993): *The Cultural Studies Reader*. London: Routledge.
- Engels, Friderich (1976)[1877]: *Socialismens udvikling fra utopi til videnskab*. I "Udvalgte skrifter" bind 1, pp. 132-152. København: Forlaget Tiden.
- Fraser, Nancy (2000): *Rethinking Recognition* I "New Left Review" Maj/Juni, pp.107-120.
- Faber, Stine Thidemann (2008): *På jagt efter klasse*. Ph.d.-afhandling. Institut for Sociologi, Socialt Arbejde og Organisation, Aalborg Universitet 2008.
- Faber, Stine Thidemann, Prieur, Annick, Rosenlund, Lennert og Skjøtt-Larsen, Jakob (2008): *Aalborgs symbolske geografi*. I "Sociologiens rum – Festskrift for Jens Tonboe" Henriksen, Lars Skov et al (red), pp. 137-159. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Fiske, John (1989a): *Understanding Popular Culture*. London: Routledge.
- Fiske, John (1989b): *Reading the Popular*. London: Routledge.
- Flyvbjerg, Bent (1991): *Rationalitet og magt – Det konkrete videnskab*. Bind 1. Århus: Akademisk Forlag.
- Giddens, Anthony (1991): *Modernity and Self-Identity*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony (1993): *New Rules of Sociological Method – A Positive Critique of Interpretive Sociologies*. Stanford: Stanford University Press.
- Giddens, Anthony (1994): *Modernitetens konsekvenser*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Godschalk, J.J (1979): *Foreign labour and dirty work*. I "The Netherlands' Journal of Sociology". Vol. 15, pp 1-11.
- Goffman, Erving (1959): *The presentation of self in everyday life*. London: Penguin Books.

- Goffman, Erving (1967): *Interaction Rituals – Essays on face-to-face behaviour*. New York: Pantheon Books.
- Goffman, Erving (1989): *On Fieldwork*. I "Journal of Contemporary Ethnography", Vol. 18(2), pp. 123-132.
- Gold, Ray (1952): *Janitors and Tenants: A Status-Income Dilemma*. I "The American Journal of Sociology" Vol 57(4), pp. 487-493
- Goldthorpe, John H. and Marshall, Gordon (1992): *The Promising Future of Class Analysis: A Response to Recent Critiques*. I "Sociology" Vol. 26 (3), pp. 381-401.
- Goldthorpe, John H (2000): *On Sociology. Narratives, Numbers, and the Integration of Research and Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Gramsci, Antonio (1971): *Selection from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*. London: Lawrence and Wishart.
- Habermas, Jürgen (1987): *The Theory of Communicative Action: Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason*. Bind 2. Cambridge: Polity Press.
- Hansen, Erik Jørgen (1990): *Den maskerede klassekamp – En beretning om klassesamfundets forandring*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Hansen, Erik Jørgen (1995): *En generation blev voksen – Den første velfærdsgeneration*. København: SFI. Rapport 95:8
- Hansen, Erik Jørgen (2002): *Konflikter og uligheder i moderne samfund*. Værløse: Billesø & Blitzer.
- Harrits, Gitte Sommer (2005): *Hvad betyder klasse? – En rekonstruktion af klassebegrebet med henblik på en analyse af sammenhængen mellem klasser og politisk deltagelse i Danmark*. 2 Bind. Politicas ph.d.-serie. Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet. Aarhus: Politica.
- Harrits, Gitte Sommer et al (2009): *Class and Politics in Denmark: Are Both Old and New Politics Structured by Class*. I "Scandinavian Political Studies" Vol. 32(1), pp. 1-27.
- Hastrup, Kirsten (2004a): *Introduktion – Den antropologiske videnskab*. I "Ind i verden – En grundbog til antropologisk metode" (Kirsten Hastrup red), pp 9-33.
- Hastrup, Kirsten (2004b): *Sproget – Den praktiske forståelse*. I "Ind i verden – En grundbog til antropologisk metode" (Kirsten Hastrup red), pp 207-225.
- Hebdige, Dick (1979): *Subculture – the meaning of style*. London: Routledge.
- Heikkillä, Riie & Kahma, Nina: *The Finnish focus group study and household interviews*. Præsentation for SCUD d. 28 oktober, Sæby.
- Hochschild, Arlie (2003): *The Managed Heart – commercialization of human feeling*. Second edition. Berkley: California University Press.
- Holm, Anders & Jæger, Mads Meier (2007): *Livsformer i Danmark: Udbredelse og udviklingstendenser 1981-2005*. Socialpolitik og velfærdsydelser Arbejdspapir 08:2007. SIF.
- Hughes, Everett C. (1952): *The Sociological Study of Work: An Editorial Foreword*. I "The American Journal of Sociology" Vol. 57(5), pp. 423-426.
- Hughes, Everett C. (1984) [1951]: *Work and Self*. I Everett C. Hughes "The sociological eye – selected papers", pp. 338-347. New Brunswick: Transaction Books.
- Højrup, Thomas (1983): *The Concept of Life-Mode – A Form-Specific Mode of Analysis Applied to the Contemporary Western Europe*. I "Ethnologia Scandinavia" 1983.
- Højrup, Thomas (1989): *Det glemte folk – Livsformer og centraldirigering*. 4. oplag. Hørsholm: Statens Byggeriforskningsinstitut.
- Inkeles, Alex & Rossi, Peter H. (1959): *National Comparisons of Occupational Prestige*. I "The American Journal of Sociology" Vol. 61 (2), pp. 329-339.
- Jakobsen, Michael Hviid & Tonboe, Jens (red) (2004): *Arbejdssamfundet – den beslaglagte tid og den splittede identitet*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Jenkins, Richard (2002): *Pierre Bourdieu*. Revised Edition. London: Routledge.
- Jensen, Sune Qvotrup (2009): *"Er der noget med bander?" – Om modstand, andenhed og positioner i det sociologiske feltarbejde*. I "Dansk Sociologi" nr.1.20 årg, 2009.
- Knudsen, Anne (1996): *Her går det godt – send flere penge*. København: Gyldendal.

- Krange, Olve & Skogen, Ketil (2007a): *Kodebok for den intellektuelle middelklassen*. I "Nytt Norsk Tidsskrift", Vol. 3, pp. 227-242.
- Krange, Olve & Skogen, Ketil (2007b): *Reflexive tradition: Young working class hunters between wolves and modernity*. I "Young", Vol. 15(3), pp 215-233.
- Lamont, Michèle (1989): *The Power-Culture Link In A Comparative Perspective*. I "Comparative Social Research" Vol. 11, pp 131-150.
- Lamont, Michèle (1992): *Money, Morals and Manners: The Culture of the French and American Upper-Middle Class*. Chicago, IL: Chicago University Press.
- Lamont, Michèle (2000): *The Dignity of Working Men: Morality and the Boundaries of Race, Class and Imagination*. New York: Russell Sage Foundation and Harvard University Press.
- Lamont, Michèle & Lareau, Annette (1988): *Cultural capital: Allusions, Gags and Glissandos in Resent Theoretical Developments* I "Sociological Theory" Vol.6, No.2, pp.153-168.
- Lane, Robert. E (1991): *The Market Experience*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Larsen, Jørgen Elm (2000): *Klassebiografi og individual biografi*. I "Kontinuitet & Forandring – Nye differentierings- og integrationsformer i samfundet?" Larsen, Jørgen Elm, Lind, Jens og Møller, Iver Hornemann (red). Pp31-97.
- Lash, Scott & Urry, John (1987): *The End of Organized Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Lash, Scott & Urry, John (1994): *Economies of Signs & Space*. London: Sage.
- Lawler, Stehanie (2005): *Disgusted subjects: the making of the middle-class identities*. I "Sociological Review" vol.53(3), pp. 429-446.
- Luhmann, Niklas (1988): *Familiarity, Confidence, Trust: Problems and Alternatives*. I "Trust: Making and Breaking Cooperative Relations" Gambetta, Diego (red), pp 94-107. Oxford: Basil Blackwell.
- Lykkeberg, Rune (2008): *Kampen om sandhederne*. København. Gyldendal.
- Marx, Karl (1976)[1845]: *Teser om Feuerbach*. I "Udvalgte skrifter", bind 2 pp. 401-403. København: Forlaget Tiden.
- Marx, Karl (1976b)[1859]: *Forord: Kritikken af den politiske økonomi*. I "Udvalgte skrifter", bind 1 pp. 354-358. København: Forlaget Tiden.
- McKinlay, Alan & Starkey, Ken (red) (1998): *Foucault, Management and Organization Theory*. London: Sage.
- Miljøstyrelsen (2008): *Affaldsstatistik 2006 – Orientering fra Miljøstyrelsen nr. 2 2008*. Miljøministeriet.
- Mills, Charles Wright (2002): *Den Sociologiske Fantasi*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Newman, Katherine S. (1999): *No Shame in My Game – The Working Poor in the Inner City*. New York: Russell Sage Foundation.
- Nisbet, Robert (1959): *The Decline and Fall of Social Class*. I "Pasific Sociological Review" Vol. 2 (1) pp. 11-28.
- Nixon, Darren (2006): *'I just like working with my hands': employment aspirations and the meaning of work for low-skilled unemployed men in Britain's service economy*. I "Journal of Education and Work", Vol.19 (2), pp.201-217.
- Pahl, Ray (1989): *Is the Emperor Naked?* I "International Journal of Urban and Regional Research. Vol. 13(4) pp.709-720.
- Pakulski, Jan & Waters, Malcolm (1996): *The Reshaping and Dissolution of Social Class in Advanced Society*. I "Theory and Society" Vol. 25 (5), pp. 667-691.
- Parsons, Talcott (1954): *A Revised Analytical Approach to the Theory of Stratification*. I "Essays in Sociological Theory" pp. 415-439. New York. The Free Press.
- Pereira, José Virgílio Borges (2005): *Classes e Culturas de Classe das Famílias Portuenses. Classes sociais e «modalidades de estilização da vida» na cidade do Porto [Classes and class cultures of Oporto's families. Social classes and lifestyles in the city of Porto], Porto, Afrontamento/Instituto de Sociologia da Faculdade de Letras da Universidade do Porto*
- Perry, Samuel E. (1998): *Collecting garbage: Dirty Work, clean jobs, proud people*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Peterson, R.A. and Kern, R.M. (1996): *'Changing Highbrow Taste: From Snob to Omnivore'* I "American Sociological Review" Vol. 61(5), pp. 900-909.
- Ploug, Niels (2007): *Social arv og ulighed*. København. Hans Reitzels Forlag.

- Prieur, Annick (1998): *Forholdet mellem kønn og klasse med udgangspunkt i Bourdieus sosiologi* i "Sociologisk tidsskrift" Årgang 6, Nummer 1-2, pp: 131-146.
- Prieur, Annick (2002): *Objektivering og refleksivitet – om Pierre Bourdieus perspektiv på design og interview* I "Liv, fortælling, tekst – Strejftog I kvalitativ sociologi" Michael Hviid Jakobsen et al red. Pp. 109-132)
- Prieur, Annick (2005): *Forord*. I Pierre Bourdieu "Udkast til en praksisteori" pp.7-18. København: Hans Reitzels Forlag.
- Prieur, Annick (2006): *En teori om praksis*. I "Pierre Bourdieu –En introduction" Prieur, Annick & Sestoft Carsten (red). Pp. 23-69. København: Hans Reitzels Forlag.
- Prieur, Annick & Rosenlund, Lennert (2006): *Det sociale rum, livstilenes rum og La Distinction*. I "Pierre Bourdieu –En introduction" Prieur, Annick & Sestoft Carsten (red). Pp. 115-155. København: Hans Reitzels Forlag.
- Prieur, Annick, Rosenlund, Lennert og Skjøtt-Larsen, Jakob (2008): *Cultural Capital: A case study from Denmark*. I "Poetics" Vol. 36(1), pp. 45-71.
- Rose, Nikolas (1989): *Governing the soul – The shaping of the private self*. London: Free Association Books.
- R98 (2009a): *København udliciterer affaldet*. Downloaded den 02/6 2009 fra:
http://www.r98.dk/dk/hjemmeside/aktuelt/nyheder/nyhed/article/koebenhavn-udliciterer-affaldet/?tx_ttnews%5BbackPid%5D=257&cHash=8dbe78d514
- R98 (2009:b): *Fra kraftkarl til miljømedarbejder*. Downloaded 02.06.09 fra:
http://www.r98.dk/dk/hjemmeside/om_r98/mere_end_100_aarshistorie/fra_kraftkarl_til_miljoemedarbejder/
- R 98 (2009:c): *Én gang skraldemand, altid skraldemand*. Downloaded 09.06.09 fra:
http://www.r98.dk/dk/hjemmeside/job_karriere/moed_r98/ieppesen/
- R 98 (2009d): *Hvorfor hedder det skraldemand?*. Downloaded 09.06.09 fra:
http://www.r98.dk/dk/hjemmeside/om_r98/mere_end_100_aarshistorie/hvorfor_hedder_det_en_skraldemand/
- Rosenlund, Lennart (1995): *Korrespondanseanalyse – Dataanalysens 'magiske øye'*. I "Sociologisk tidsskrift" 1 1995, pp 55-78.
- Rosenlund, Lennart (2000): *Social Structures and Change: Applying Pierre Bourdieu's Approach and Analytic Framework*. Working paper 85. Stavanger: Stavanger University College.
- Rubow, Cecilie (2004): *Samtalen – Interviewet som deltagerobservation*. I "Ind i verden – En grundbog til antropologisk metode" (Kirsten Hastrup red), pp 227-245.
- Sayer, Andrew (1999): *Bourdieu, Smith and disinterested judgement*. In "The Sociological Review" Vol.47(3), pp:403-431.
- Sayer, Andrew (2002): *'What Are You Worth?: Why Class is an Embarrassing Subject'*. Tilgængelig fra "Sociological Research Online" Vol. 7 (no. 3) <http://www.socresonline.org.uk/7/3/sayer.html>
- Sayer, Andrew. (2005a) *The Moral Significance of Class*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sayer, Andrew (2005b): *Class, Moral Worth and Recognition*. I "Sociology" Volume 39(5): 947–963.
- Savage, Mike (2000): *Class Analysis and Social Transformation*. Buckingham: Open University Press.
- Savage, Mike, Bagnall, Gaynor & Longhurst, Brian (2001): *Ordinary, Ambivalent and Defensive: Class Identities in the Northwest of England*. I "Sociology" Vol. 35(4), pp. 875-892.
- Savage, Mike, Gaynor Bagnall and Brian Longhurst (2005a): *Globalization & Belonging*. London: Sage.
- Savage, Mike, Alan Warde and Fiona Devine (2005b): *Capitals, assets and resources: some critical issues*. I "The British Journal of Sociology", Vol. 56(1), pp-31-47.
- Scheff, Thomas.J. (1990) *Microsociology: Discourse, Emotions and Social Structure*. Chicago, IL: Chicago University Press.
- Scheff, Thomas J. (2000): *Shame and the Social Bonds: A Sociological Theory*. I "Sociological Theory", Vol. 18 (1), pp. 84-99.
- Schwalbe, Michael L. (1985): *Autonomy in work and Self-Esteem*. I "Sociological Quarterly" Vol. 26(4), pp. 519-535.
- Scott, John (2002): *Social Class and Stratification in Late Modernity*. I "Acta Sociologica", Vol. 45, pp 22-35.
- Sennett, Richard (1998): *The Corrosion of Character – The personal consequences of work in the new capitalism*. New York: W.W. Norton & Company.

- Sennett, Richard (2006): *The Culture of the New Capitalism*. New Haven: Yale University Press.
- Sennett, Richard (2008): *The Craftsman*. London: Penguin Books.
- Sennett, Richard & Cobb, Jonathan (1972): *The Hidden Injuries of Class*. New York: W.W. Norton & Company.
- Silva, Elizabeth B. (2007): *Homologies of Social Space and Elective Affinities: Researching Cultural Capital*. I "Sociology" Vol. 40(6): 1171–1189.
- Simmel, Georg (1998): *Moden*. I Georg Simmel "Hvordan er samfundet muligt?" pp. 103-134. København: Gyldendal.
- Skarpenes, Ove (2007): *Den 'legitime kulturens' moralske forankring*. I "Tidsskrift for samfunnsforskning" (4) pp. 531-563
- Skeggs, Beverley (1997): *Formation of Class and Gender*. London: Sage.
- Skeggs, Beverley (2004): *Class, Self, Culture*. London: Routledge.
- Skeggs, Beverley (2005): *The Re-Branding of Class: Propertising Culture*. I "Rethinking Class – culture, identities & lifestyles". Fiona Devine, Mike Savage, John Scott & Rosemary Crompton (red.) pp.46-68. New York: Palgrave Macmilan.
- Skilbrei, May-Len (2003): *Dette er jo bare en husmorjobb – ufaglærte kvinder i arbejdslivet*. NOVA Rapport 17/03.
- Skjøtt-Larsen, Jakob (2008): *Klasse, kultur og politik. Social differentiering i det postindustrielle Aalborg*. Ph.d.-afhandling, Institut for Sociologi, Socialt Arbejde og Organisation, Aalborg Universitet 2008.
- Smith, Allen C. III & Kleinman, Sherryl (1989): *Managing Emotions in Medical School: Students' Contacts with the Living and the Dead* I "Social Psychology Quarterly", Vol. 52 (1), pp. 56-69.
- Stehr, Nico (1994): *Knowledge Societies*. London: Sage.
- Stenross, Barbara & Kleinman, Sherryl (1989): *The highs and lows of emotional labor: Detectives' encounters with criminals and victims*. I "Journal of Contemporary Ethnography" Vol. 17. pp. 435-452.
- Storey, John (1996): *What is Cultural Studies - A Reader*. Storey, John (ed). London: Arnold.
- Storey, John (1999): *Cultural Consumption and Everyday Life*. London: Arnold.
- Storey, John (2009a): *Cultural Theory And Popular Culture: An Introduction*. Harlow: Pearson Longman
- Storey, John (2009b): *Cultural Theory And Popular Culture: A Reader*. Storey, John(ed) Harlow: Pearson Longman
- Svalastoga, Kaare & Preben Wolf (1961): *Social rang og mobilitet*. København: Gyldendals Uglebøger
- Swartz, David (1997): *Culture and Power – The Sociology of Pierre Bourdieu*. Chicago: Chicago University Press.
- Sykes, Gresham M. & Matza, David (1957): *Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency*. I "American Sociological Review", Vol. 22(6), pp. 664-670.
- Sørensen, Aage B (2000a): *Employment relations and class structure*. I "Renewing class analysis" Rosemary Crompton, Fiona Devine, Mike Savage and John Scott (red) pp. 16-42. Oxford: Blackwell Publishers.
- Sørensen, Aage B (2000b): *Towards a Sounder Basis for Class Analysis*. I "The American Journal of Sociology" Vol. 105(6). pp. 523-558.
- Tracy, Sarah J. & Scott, Clifton (2006): *Sexuality, Masculinity, and Taint Management Among Firefighters and Correctional officers – Getting Down and Dirty With "American Heroes" and the "Scum of Law Enforcement"*. I "Management Communication Quarterly" Vol. 20(6), pp. 6-38.
- Van Maanen, John (1983): *The Moral Fix: On the Ethics of Fieldwork*. I "Contemporary Field Research – a collection of readings" Emerson, Robert M (red). Prospect Heights, Illinois: Waveland Press.
- Van Maanen, John (1988): *Tales of the Field – On Writing Ethnography*. Chicago: The University of Press.
- Van Maanen, John (1995) (red): *Representations in Etnography*. London: Sage.
- Veblen, Thorstein (1994)[1899]: *The Theory of The Leisure Class*. New York. Dover.
- Warde, Alan, Wright, David & Gayo-Cal, Modesto (2007): *Understanding Cultural Omnivorousness: Or, the Myth of the Cultural Omnivore*. I "Cultural Sociology" Volume 1(2): 143–164.
- Wacquant, Loic (1993): *On the Tracks of Symbolic Power: Prefatory Notes to Bourdieu's 'State Nobility'*. I "Theory, Culture & Society" Vol. 10, pp 1-17.
- Wacquant, Loïc (2008): *Urban Outcasts – A Comparative Sociology of Advanced Marginality*. Cambridge: Polity Press.
- Walsh, Edward J. (1975): *Dirty Work, Race and Self-Esteem*. The Institute of Labour and Industrial Relations of the University of Michigan: Wayne State University.

- Walsh, Edward J. (1982): *Prestige, Work Satisfaction, and Alienation – Comparison among garbage men, professors, and other work groups*. I "Work and Occupations" Vol. 9, pp.475-496.
- Weber, Max (2003)[1922]: *Magtdeelingen indenfor fællesskabet: Klasser, stænder og partier*. I "Max Weber Udvalgte tekster" 2. bind, pp. 29-43.
- Whitehead, Stephen M, & Barrett, Frank J. (2001): *The Sociology of Masculinity*. I "Masculinities Reader" Whitehead, Stephen M, & Barrett, Frank J. (red), pp. 1-26. Cambridge: Polity Press.
- Willis, Paul (1979): *Learning to Labour – How working class kids get working class jobs*. Altershot: Ashgate.
- Wright, Erik Olin (1996): *The Continuing Relevance of Class Analysis – Comments* I "Theory and Society", Vol. 25(5), pp. 693-716
- Wright, Erik Olin (1997): *Class Count*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wright, Erik Olin (2005): *Foundations of a neo-Marxist class analysis*. I "Approaches to class analysis" (Erik Olin Wright red.) pp. 4-30. Cambridge: Polity Press.
- Zimring, Carl (2004): *Dirty Work: How Hygiene and Xenophobia Marginalized the American Waste Trades, 1870-1930*. I "Environmental History", Vol. 9(1), pp. 80-101
- 3F (2009): *En rigtig skraldemand*. Downloaded 02.06.09 fra:
<http://forsiden.3f.dk/article/20021210/FAGBLADET/212100004/2140/NYHEDER>